

<i>Szépirodalom</i>	
Kemény István versei	5
Vörös István: Drótszonettek	7
Bene Zoltán: Derengés	13
Simon Márton versei	18
Döme Barbara: Örökség	23
J. Szondy György versei	28
Simonfy József versei	31
Balázs K. Attila versei	35
Hajdú Farkas-Zoltán: Exoctus	37
Guillaume Métayer versei (<i>Kemény István fordításai</i>)	71
<i>Literata Hungarica</i>	
Kántor Lajos – Láng Gusztáv: Száz év kaland (Erdély magyar irodalmáról)	73
<i>Forgószínpad</i>	
A csendben minden a helyére kerül (Deák Katalin beszélgetése Biró Réka dramaturggal)	78
<i>Nobile Officium</i>	
A dél-erdélyi magyarságnak gazdaságilag kell megerősödni (Oláh-Gál Elvira beszélgetése dr. Mara Ernő mérnökkel)	93
<i>Ködoszlás</i>	
Obrusánszky Borbála: Nesztoriánusok az Ordoszban	109
<i>Esszé</i>	
Zsidó Ferenc: A mi írónk (Tar Sándorról)	125
<i>Olvasólámpa</i>	
Rubin Szilárd, A. P. Csehov és Hajdú Farkas-Zoltán műveiről	141
<i>Vendégház</i>	
Cseke Gábor: Kései utóirat Petőfi Sándor életéhez és halálához	147
Előfizetők listája	181
Székelyföld-pályázat 2018	194

E lapszámunkat Baász Imre munkáival illusztráltuk.
(A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményéből.)

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövetei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266–311 775, 0266–311 026 (fax), 0746–195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft, 14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Kemény István
KOMMUNIKÁCIÓ

Érzékenyen az érzékenyeknek,
Eltompulva az eltompultaknak,
Magyarul a magyaroknak,
Németül a németeknek,

Meghatottan a meghatottaknak,
Ironikusan az ironikusoknak,
Felkészülten a felkészülteknek,
Ugyanazt mindig ugyanazoknak.

Érthetően az értőknek,
Érthetetlenül az értetleneknek,
Amnéziásan az amnéziásoknak,
Angolul az embereknek.

Betegségről a betegeknek,
Halálról a halandóknak,
Reményről a reménykedőknek,
Ugyanazt mindig ugyanazoknak.

Elhagyott családjaikról, kicsi gyermekeikről
az apokalipszis négy lovasának,
Ugyanazt mindig ugyanazoknak,
Mintha ki se nyitnád a szádat.

AZ ÚJ PORSZÍVÓ

Két napja áll és fekszik is, egyszerre, tudod,
ahogy a porszívók szoktak, a konyhapadlón,
a dobozából már kicsomagolva,
össze is rakva, üzemképesen, de még
használatlanul, mint egy kamasz.

Most kijön hozzá egy kutya, megáll előtte,
nézi. Sajnálja. Hull a szőre. Kijön egy ember is,
megáll mellettük. Sajnálja őket. Kávét tesz fel,
közben zaccot szór a földre, és már nem söpri föl.
Bemegy a szobába, nyomában a kutya.

Két napja áll és fekszik a konyhapadlón
türelmesen: kicsi zarándoktemplom,
késre váró áldozati állat, Isten üres báránya,
az új porszívó, egyetlen kávézással
az első takarítás előtt.

Szennyeződünk (vegyes technika, 1978)

Vörös István
DRÓTSZONETTEK

20 (A MÚZEUMMÁ ÁTÉPÍTETT TEMPLOM)

A helyzet reménytelen reménytelen,
annyira hiszek önmagamban,
mint ateista hisz az Úrban:
tagadja még ha meglátja személyesen

akkor is, mert ez biztosan csalás.
És erősebb a nemhit a tudásnál,
a hit, a hitetlenség egyként áskál.
Akarat rajzolja az utolsó vonást.

Én annyira nem ismerem magam,
amennyire a világot nem ismeri
más, és a más, a más is én vagyok.

Múzeumma átépített templom: az agy.
A téveszméknek is akadnak hívei,
az anyagelv kísértete fölénk lobog.

21 (AZ ANYANYELV IDEGÁLLAPOT)

Az anyanyelv kísértete fölénk lobog,
a más nyelven nem is tudók fölé.
Az első hely szívemben a söré,
a második: a szép magyar szavak.

A csapatban ma kik is játszanak?
Gyűljünk igaz szavak köré.
Az igazság nem lehet csupán a koré,
hisz annyi itt a múltból jött salak.

De mondd és mondd, és mondd ki újra, hogy
szavak nélkül nem lehetünk nagyok,
és hallgatni se kis dolog azért.

Terhelt mosoly, tört idegállapot,
rám pár százalék remény jutott,
de van, aki, ha hallgatok, megért.

22 (A FÓLIASÁTOR KIRABLÁSA)

Az anyanyelv is idegállapot,
normális nem lehet, aki beszél.
Az örület, az emberi dolog,
a kenyérből egy szeletet leszel,

s a mániáiról lassan leszáll,
de más ügyben azért tovább pörög,
mint gőzmozdony, idegesen dohog.
Egyszer még skizofrén leszel.

Az orvos és a nyelvtanár beszél:
a kocsmában a józanság az úr,
de a hatalmát egykettő megdöntik.

Az anyanyelv helyén az úr,
mint fóliasátor feszül,
s a zöldséget lopják vegan brigantik.

23 (A BORZ HALÁLA)

Milyen súlyos, nehéz és nagy a baj!
Olyan vagyunk, akár a borz, ha
észreveszi, rá van zárva a kamra,
hová a hőség elől bújt hamar,

s nyitott ajtó mellett aludt egész napot,
de most hiába is kapar,

az ajtó nyílni nem akar,
kívülről rajt van a lakat.

Miért változik a valóság?
Ha van ajtó, egyszer bezárják,
s a borz egykettő rabbá változik.

Tör-zúz, tombol, remeg, szarik.
Végképp elveszett a szabadság.
Rádól a polc, és összezúzza tagjait.

24 (A BORZ A NAGYVILÁGBAN)

A borz tombol és tör-zúz a világban,
ahová véletlen bezárták,
véletlenül kezdődik minden válság.
Előbb kivár és eltöpreng magában:

hogy én végül is mi rosszat csináltam?
De elveszti türelmét, és kitör-
ni próbál. Akár egy szőrös ököl,
üti az ajtót bánatában.

Nem kattanhat a világ penge-éle
a késbe vissza. És a baj nyitva marad.
Napok telnek. Éhes, szomjas szegényke.

Rádól a polc. Fúj és harap.
Nincsen, aki önmagától megvédje.
Árnyékra támad. Csorog az ő vére.

25 (NEM MINDENKI)

Nem mindenki a zsenit keresi,
a többség élni se akar, csak
a létét, ha már van, fenntartja,
egy jó ebéd elég neki,

vagy legalábbis azt hiszi,
ebéd előtt az imát elhadarja,
és létezik akarva nem akarva.
Az értelmét nem kérdezi.

A szívét nem nyomasztja semmi se,
mert megadatott élnie,
beéri annyi élvezettel,

amit a test fontolva ad,
rövid és hosszú pillanat.
A túlvilágról nem mereng el.

26 (A BIZTOS ÚT)

A biztos út a nem-tudáshoz,
ha túl sokat tanulsz, s elveszted önmagad,
a túl sok tény meggyűlöl és megátkoz.
A butaság jár a kertek alatt.

A tények elfedik a tényeket.
A gondolkodás elől fut a gondolat.
A semmi fölött szürke fény lebeg,
a végtelenbe tart egy mozdulat,

nem férfiak a férfiak, s a nők
nem nők, csak az üres időt
töltheted meg mással, mint ami

benne van, vagy épp ott veszett el:
sokrétú kényszerképzetekkel.
A nem-tudásról nem sok jót fogsz hallani.

27 (A SEMMI TÖRTÉNETE)

Az a baj, hogy nem bírjuk a veszteségeket,
nem szoktunk hozzá ötven éven át még,

hogy a változás nem kérdez meg, de átlép
rajtunk. Most akkor visszakérdezek:

Te azt hitted, hogy nem történhet semmi rossz,
hogy a világ nem hazárdjáték,
s tiszteletben tartják a másét?
Azt hitted, hogy a lényeg nem lehet titok?

A jó: titok, titok, titok,
a közepést titkolni nincsen ok,
a rosszról így is, úgy is hallgatunk.

A sok duma tehát a semmiről
susog, és medréből kidől.
A fönttől, lenttől elfalaztuk önmagunk.

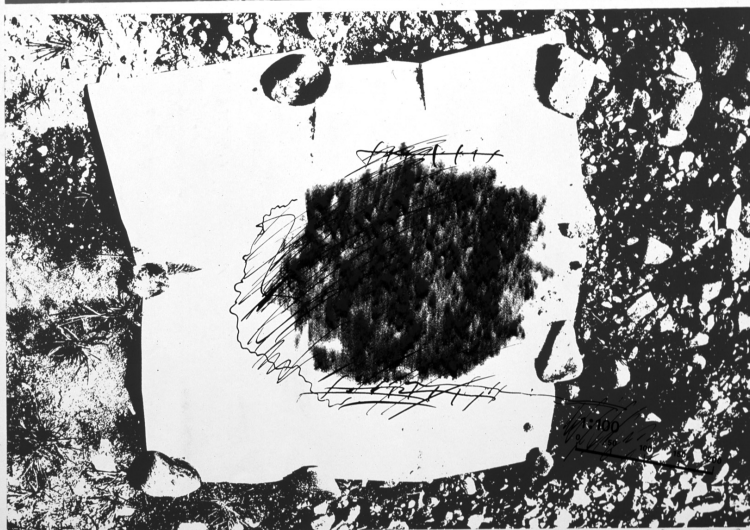
28 (*MELYIK NYÁR?*)

Egyik nyár se tartott örökké,
hiszen akkor még most is tartana.
Ki azon a nyáron élt, megköszönné,
élne a dédi és a nagypapa.

Miért nem tudtam megragadni
az első júniusi heteket?
És folyton azt csak újraélni!
Nem lesz rá alkalom legközelebb.

Nem lenne jobb a változatlanságba
belépni inkább, mint a túlvilágra?
Gyerekkor, és a nyár, a nyár, a nyár!

De most is nyár van, nézd a hegyeket!
A pára fönt már felhőként lebeg,
s egy állatdögre lép a napsugár.

Meat (report) to No. 111

EA 11

Üzenet (szitanyomat, 1985)

Bene Zoltán

DERENGÉS

- Szeretem a csúnya férfiakat - nevetett P.-re a nő, aki nem sokkal korábban Ivettként mutatkozott be. P. nem jött zavarba, régóta tisztában volt külső adottságaival. Tizennegyedik születésnapján az egyik osztálytársnője, akibe ötödikes kora óta szerelmes volt, azt súgta a fülébe egy házibuli legbelső szobájában (a külső szobákból az akkortájt igen népszerű francia film negédes dallama szűrődött be hozzájuk):

- Te olyan csúnya vagy, hogy az már szinte szép.

Olvasta valahol a mondatot az a lány, vagy (ami valószínűbb) egy filmben hallotta, ez P.-t nem érdekelte. A kedvességnek szánt szavak lesújtották. Akkoriban még úgy volt a szépséggel, mint Woody Allen a halállal. Woody sem a művei által kívánt halhatatlanná lenni, hanem azért, hogy nem hal meg soha. P. esztétikai szempontból hasonló módon képzelte a jövőjét: ő sem úgy akart széppé válni, hogy a rútsága egy bizonyos ponton átcsúszik valami másfajta esztétikai minőségbe, amitől fogva akár szépnek is lehet tekinteni, sem pedig (noha olykor ez is megfordult a fejében) a plasztikai sebészetnek köszönhetően, sokkal inkább úgy, hogy jóképű férfivá alakul egy éjszaka alatt, s miként Gregor Samsa, minden szembeötlő előzmény nélkül bogárként ébredt egy reggel, úgy vágyott ő vonzó szívtipróként kikelni az ágyából valamelyik, hamarosan elérkező napfényes délelőtt. Tizenégy évesen (és még néhány évig) ezért epekedett, s mivel tisztában volt vágya abszurditásával, kilátástalannak látta az életét. Mindezt, persze, nem árulta el a lánynak, akibe szerelmes volt, csak szó nélkül, vérig sértve és halálosan elkeseredve faképnél hagyta. A magnóban éppen arról kezdett énekelni valaki, hogy örökké fiatal akar maradni. *Foreveryoung, I wanttobe foreveryoung! Doyoureally wanttolive forever, forever and ever?* P. a fürdőszobában megmosta az arcát és ivott a csapról, aztán kikereste a sajátját a fogason lógó kabátok közül, belelépett a cipőjébe, s miközben bekötötte a fűzöt, azon tűnődött, ő vajon szeretne-e örökké fiatal maradni, pontosabban: *csúnya* fiatal maradni az idők végezetéig? Egyértelműen nem. Abban viszont egy

percig sem reménykedett, hogy kinövi a rondaságot. Patt. Ez bizony patt.

Ahogy fölegyenesedett, szembe találta magát a házigazda csau-csaujával. Noha már óvodába is együtt járt a házibulit rendező sráccal, a kuttyájával egyszer sem találkozott korábban, talán mert sosem került igazán közeli barátságba a gazdájával. A jámboran üldögélő állat kékes nyelve kicsüngött a szájából, akár egy darab romlott hús. P. ezt nem találta undorítósnak. Gyöngéden megsimogatta a busa fejet, mielőtt távozott.

Esztendőök múltán megtanulta becsülni az olyasféle mondatokat, mint „Te olyan csúnya vagy, hogy az már szinte szép.” Vagy: „A férfi elég, ha csak egy fokkal szebb az ördögnél.” S kivált az olyan kijelentések édesítették meg az életét, amilyen például a „Szeretem a csúnya férfiakat.”

- Ez derék - mosolygott Ivettre.

A *Bandita* nevet viselő kávéházban ültek, P. cidert ivott, mint általában, Ivett fényt. Az iható fénnel akkor találkozott életében először P., vodkát jelentett gyümölcsízű szörppel és energiatallal dúsítva. Ivett a negyediket döntötte magába. Gyakorlott fényivó lehetett, észlelhető hatás alig mutatkozott rajta.

- Gyere föl hozzám - koppantotta vissza az asztalra a karcsú poharat a nő, s P. nem ellenkezett, kihörpintette maradék italát, készen állt az útra. És minden egyébre.

Ivett egy régi, belvárosi társasházban lakott, tízpercnyi sétára a *Banditától*. A tízperces séta alatt végig a kávéházzal beszélt. P. nehezen tudta volna eldönteni, hogy pozitív vagy negatív véleménye van a helyről. Miközben Ivett a kulcsával szöszmötölt, P. azon tűnődött, nem abba a lakásba tartanak-e, amelyekben évszázadokkal azelőtt egy csau-csau kékes nyelvét figyelte távozás előtt. Nem látott névtáblát az ajtón.

- Régóta laksz itt? - érdeklődött.

- Két éve vettük - felelte Ivett. - De szar ez a kulcs... - mérgeződött (úgy tűnik, mégis hatással van rá a fény, állapította meg magában P.).

Az ajtó hirtelen kitárult. Egy csontvékony kamasz lány nyitotta ki belülről.

- Szia, sziasztok - mondta szokatlanul mély hangon a csitri, s mialatt P. és Ivett behatoltak az előszobába, villámgyorsan belebújt a csizmá-

jába. P.-nek érkezése sem maradt értelmezni a helyzetet, a lány már szinte rájuk is csukta az ajtót.

- Zsombor alszik – szólt még vissza, aztán eltűnt.
- Ki az a Zsombor? – kérdezte P.
- A kisfiam. Lassan másfél éves.

Ivett megfogta P. kezét, húzta maga után. A mérsékelten megvilágított, tágas előszobából egy hall-szerű helyiségbe jutottak, onnan óvatosan bekukkantottak a gyerekszobába. P. Zsombort mindössze egy hurkának látta a rácsos ágyban. Az anyja közelebb osont a fekhelyhez, megigazította a kisfiún a takarót, aztán visszatuszkolta P.-t a hallba, onnan az előszobába.

- És az apja?
- Bécsben van.
- A férjed?
- Igen, de Bécsben van, ne aggódj.

P. nem aggódott. Kissé ugyan bizarrnak érezte a helyzetet, ám inkább Zsombor, semmint az apja miatt. A realitásérzékevel sosem volt baj. Az emberek becsapják, megcsalják és megalázzák egymást. Pár nappal azelőtt olvasta, hogy valamelyik skandináv államban a gyerekek húsz százalékának nem az az apja, akinek a nevét viseli. Minden ötödik kölyök kakukktójás. Nem hitte, hogy a skandinávok hűtlenségi indexe magasabb lenne a többi európai népénél. Legfeljebb hivalkodóbbak.

- Menj be, én elszaladok pisilni – bökött egy ajtóra Ivett.

P. a hálósobában találta magát. A helyiség nagy részét elfoglalta a hatalmas franciaágy. Fölkattintotta a villanyt, nézte a képeket a hátsó falon. Ivettet és egy férfias, markáns arcú alakot látott az egyiken, a többin ugyanazt a gyereket, pár napos korától úgy egyéves koráig, különböző pillanatokban és helyzetekben. A házaspár képét figyelve P.-nek derengeni kezdett valami, a markáns arcú férfi halványan ismerősnek tűnt, de íziben elfojtotta az érzést magában, nem hagyta kibontakozni. Abban sem volt biztos, hogy ez az a lakás, ráadásul az imént hallotta, hogy Ivették mindössze két éve vásárolták meg. Badarság, gondolta. És egyáltalán.

A szobában egyszerre kialudtak a fények, s a következő másodpercben sejtelmes, kékes derengésbe borult a tér. A nő hátulról átölelte és beleharapott a nyakszirtjébe. P. lehunyta a szemét és pár pillanatig átadta magát az élvezetnek, aztán szembefordult a nővel, csókolózni

kezdték, közben vetkőztették egymást. Lekerült az ing és a blúz, lecsúsztak a nadrágok. Ivett csipkés melltartót és hozzá illő bugyit viselt, P. megállapodott egy pillanatra, hogy gyönyörködjön az elé táruló idomokban. Pontosan ebben a hangsúlyos pillanatban szólalt meg a mobiltelefon. Mintha filmben lennénk, suhant át P. agyán a gondolat.

- A fenébe - mérgelődött a nő.

Keresni kezdte a készüléket.

- Még szerencse, hogy nem hagytam a táskámban, fölverte volna a gyereket - a nadrágja farzsebéből húzta elő a telefont.

- Föl kell vennem - mentegetőzött.

P. azonnal rájött, hogy a férjével beszél. Gyorsan leült az ágyra, igyekezett nem a nő felé nézni. Kezét meztelen combjára fektette, a tekintete a hátsó falat pásztázta, végül a házaspárt ábrázoló képen állapodott meg. Föl nem foghatta, Ivett miért nem megy ki a szobából.

- Igen, jól vagyunk - hallotta a hangját. - Balázska már alszik, persze... Veled minden rendben? Jól sikerültek a dolgok?

P., ha nem érezte volna mérhetetlenül udvariatlannak, szívesen befogta volna a fülét. Ugyanakkor otrombának találta azt is, hogy csak ül és bámulja azt a fotót a falon. A hallásának nem parancsolhat, nem süketülhet meg, s így óhatatlanul kihallgatja a házaspár párbeszédét, a szemét viszont levehetné a képről, mégsem teszi.

- Értem. Holnap elmegyek és elintézem, ne aggódj, Balázs.

Balázs, ismételte meg magában P. A kisfiút az apja után nevezték el. Már nem csak halványan, de kifejezetten ismerősnek tetszett a markáns arcú férfi a falon. A szíve egyre hevesebben dobogott, s minden egyes dobbanással gyengült a vérében a szexuális izgalom és a vágy, míg végül úgy érezte, már-már nyomtalanul eltűnik.

- A férjem volt - huppant le mellé Ivett. - Nem zavar, ugye?

P.-t zavarta. Határozottan.

- Bocsi, nem tudtam nem meghallani, hogy Balásznak hívják, mint a fiadat.

- Igen, de ez miért fontos?

P. mondott egy vezetéknevet.

- Honnan tudod? - Ivett hangja csodálkozó, egyszersmind bosszús volt.

- A lakást visszavásároltátok, ugye?

A nő föl pattant az ágyról, fölkapta a nadrágját a szőnyegről, s mintegy védekezően tartotta maga elé.

- Mi a faszt akarsz tőlem? - sziszegte.

- Ne haragudj, csak ismerem a férjed - vonta meg a vállát P. Hirtelen tényleg nevetségesnek érezte a fenntartásait. Ha nem ő, hát valaki más. Ha nem más, hát egy harmadik. Valaki mindig akad, Ivett túlságosan jól néz ki ahhoz, hogy ne találjon senkit, ha kedve szottyán keresgél.

Ahogy nézte a nőt, egyik pillanatról a másikra minden aggálya elveszítette a jelentőségét. Ivett, a nadrággal a kezében egészen megkapó látványt nyújtott. A mozdulattól, ahogy a ruhadarabot maga elé emelte, kiszolgáltatottnak látszott, elszánt tekintete azonban rácsfolt a látszatra.

- Vagy inkább ismertem - helyesbített P. - Már vagy tizenöt éve nem találkoztunk. Talán van az húsz is.

Ivett újra ledobta a nadrágot a padlóra. Gyönyörű alakja van, az egyszer tagadhatatlan, állapította meg magában P. sokadjára.

- Akkor ez most téged zavar - jegyezte meg a nő.

P. nem válaszolt, csak meredten bámulta Ivett csipőjét.

- A szülei eladták ezt a kéglit, az árán vettek házat, ő meg visszavásárolta két éve, amikor a gyereket vártuk. Hogy a gyerek ugyanott nőjön föl, ahol ő. Vannak ilyen hülyeségei. De alapvetően jófej. Szeretem.

- Értem - bólintott P.

- Ennyi elég? - ült vissza az ágyra Ivett. Szorosan a férfi mellé húzódott.

Sok is, gondolta P. Nem szólt egy árva szót sem, csak hagyta, hogy a kékes derengésben, ami úgy ölelte körül őket, akár valami gáznemű víz, a nő azt tegyen vele, amit csak akar.

Simon Márton

ÍGY TELT

Szétestem párszor. Voltak jobb napok. Elmosódott tetoválás lett a hajnali csönd.

Hetekig esett. Az ablakomból fákat láttam. Unom a fákat. A kavicsokat szeretem.

Aramlatok jöttek, és anticiklonok. Meguntam mindent, ami ehető.

Mindenütt rossz volt a kávé. A napok szétgurultak. Galambok csipkedték szét őket. Varjak.

Több mondatba is megpróbáltam beleírni, hogy „lombkoronaszint”, de egyik

sem lett igazán erős. Sodortam cigit hóesésben.

Egyszer mosogatás után arcot mostam kiázott, vegszerszagú kézzel, és az a szó jutott eszembe, *anyám*. Lekottáztam egy mentő szirénáját. Sírtam is. Igaz, csak kétszer.

A szemét 90%-án szavak voltak, ezt hívtuk léleknek. Sóhajtani kéne. Sóhajts. Sóhajts.

Aludni lehetetlenség volt. Egy bomba volt az ágyam. Erre keltem. Ültem egy sötét, üres csarnok hátsó sarkában egyedül, és vártam, hogy bosszút álljanak rajtam a csempék. Pisilni kellett.

A ruhám alatt volt még egy csomó arcom. Csak mindig fáztam.

Valaki rám nézett és felnevetett. Sós volt a bőre.

Csak pillanatok és pillanatok voltak. Kitörések, protuberanciák.

Álmodtam veled. Megkérdezted, szerintem mi a boldogság. Mosolyogtunk.

Azt válaszoltam: egyszer valaki épp kiverte a szomszéd fürkében, a pályaudvar vécéjében,

utána napokig boldog voltam. Úgy éreztem, muszáj.

Úgy gondoltam rád, mint az árnyékomra. Pedig már új árnyékom volt.
Hogy a számba venném-e a lábad, vagy megütnélek inkább.
Hogy mi a franc lesz most az életemmel. Ezen gondolkodtam teregetés
közben.

Mint a nyelvem alá elásottak nevetése, hullámzott a tenger.
A felhőkön vadludak lépkedtek. Csónak és gránit.
Voltak napok. Méteres sókupacok mélyére temetett táncosok.

Sokat gondoltam a hattyúra is, ami a pincénkben él. A szélre. Reggel.
Egy másik bolygón. Semmi nem volt. Szavak, ízetlen kekszek, fák, meg
félelem.
Múanyagflakon csapvízzel, telt az idő.

KÖZ

Egyedül maradtam a közepén.
Na, nem a közepén, talán a közepe táján egy kicsit balra,
és nem egészen egyedül, ha a felhők közt felsejlő
vadludak csapatát számításba vesszük.
Kihoztam magammal a tükröt, hogy zavartalanul
figyelhessem, a hátam mögött hogyan sötétedik.
Hasznom rég semmi. Azért tartanak, hogy alkalmanként
kijöjjenek ide az erdőbe hallgatózni,
nehogy hangtalanul kelljen kidőlnie a fáknak,
vagy ugyanitt álldogálva éjszakánként néha
annyt mondjak az esőbe: *az ajtók
záródnak.*

A ködös, hajnali foci pályán,
a falu határában,
a buszmegállón túl,
a repceföld mellett,
a halványszürke ég alatt,
magányos róka áll

a távolabbi kapuban.

Ez nem egy igazgyöngy a számban, ez egy nyugtató.

A koponyád kitöltő habos, tejfehér krizantém.

A kép nem halványodik, csak a papírhordozó károsodásai fenyegetik.

Felhő fekszik a tájon, fodros, tömött, finom,
alatta a partszakasz horpadásai,
az őshonos zárvatermők, a bezárt bódék mellett
a konténerrek, a fekete zsákok, a fehér zajszerű zúgás,
kontrasztos, egyszerű,
napszak, évszak, tetszés szerint,
és ennek tetején az árva felhő, fodros, tömött, finom,
fekszik odafent, egyik keze a feje alatt, a másiktól telefon világít az arcába,
és hiába, hiába üvöltözöl neki letről, nem hall, nem figyel.

(kollotípa, 19.8x19.9cm

2017

magántulajdon)

Ne haragudj, ideadnád azt a verebet?

Nem azt, a másikat. Köszönöm.

Semmit, csak lenyelem, és akkor ő lesz bennem mától a lélek.

A hangsúlyaid a kihalt, esős parkban,

a mondatok rég lehullottak róluk. Kopáran állnak.

A bokrokon a hajszálaid.

Ideje indulni.

Ez nem egy nyugtató a számban, ez egy igazgyöngy.

A bőröndöt a küszöbre, amíg

magamra gombolom egy nyúzás fájdalmát.

LÁZ

Betonból vagyok.

Ezt mondtam végül a gyógyszerhárosnak,
pedig odafelé, a parkon át, többször is elismételtem magamban,
mit kell majd kérnem. *Csillapító*, az milyen vicces szó, nem?
Csak megszédültem kicsit, mire felállt a pultba rakott tévéje mellől.

A hírolvasók hangjának citromszaga van.

Büszkén jelentjük, hogy Dicsőséges Népköztársaságunk a világ valamennyi országát
maga mögé utasítva tegnap elsőként juttatott el egy embert a Nap felszínére!

A bátor úrhajós, hogy elkerülje az irtózatos hőt, éjszakára időzítette a landolást!

Hazaérkezése ma délután várható! Fogadjuk Hóshöz méltó köszöntéssel!
Köszönöm.

Úgy érzem magam, mint egy oda nem illő szó egy
értelmetlen mondat végén, amit az autocorrect szűrt seb kezelése.

Ugyanaz a park. Minden perc másik ős.

Ugyanaz az élénksárga levél 100 000 másolatban a földön.

Mindjárt mehetünk, csak még ott állok annál a fánál.

Rég láttalak. Kedves tőled, hogy itt vagy, annak ellenére,
hogy egyébként tudom, hogy nem vagy itt. Persze, kísérv el
egy darabon, csak majd ne sértődj meg otthon, ha beveszem ezt,
és attól utána megint nem leszel. Hogy vagy? Mesélj. Már épp akartam
írni.

A bűvésznő akkor egy méretes késsel, lendületes mozdulatokkal lukat vág
segítője mellkasába,

majd ebbe a lukba óvatosan belehelyezi az asztalon álló mécseset.

Vér. A közönségből többen rosszul lesznek.

Szóval minden a régi.

Időnként még elképzellek meztelenül. Egy kicsit zavar, hogy ezt bármikor, bármilyen pózba sikerül, viszont az nem megy, hogy valami életszerűt csinálsz.

Mondjuk a Nap felszínén sétálsz velem – – –
A háttérben lassú szintetizátorzene. A horizont rózsaszín,
a lábunk alatt sárga izzás. A fejünk fölött hullócsillagok.
Az ég fekete, a ruhánk fehér. Nevetünk. Itt vagy.

...körülbelül 150 millió km távolságra van, ami fénysebességgel 8,3 perc.

Pocsolyát átlépni.
A sírhatnék okának elfelejtésén nevetni.
Ritmusra szédülni.

Mászókán aludni.

Vízión I. (szitanyomat, 1991)

Döme Barbara

ÖRÖKSÉG

Juci néni, keljen fel, az istenit, és írja alá a végrendeletet! Nem adhatja be a kulcsot pont most! Két vállánál fogva rázom a hófehér, hideg öregasszonyt, aztán lerogyok az ágy mellé. Fél órán át mozdulatlanul bámulom az élettelen testet, csak azután hívom a mentőket. Egy, kettő, három, nyom, egy, kettő, három, nyom, üvöltöm a telefonba, miközben a fotelban ülök, és eszem ágában sincs újraéleszteni Juci nénit. Van már szívhang?, kérdi a mentős a telefonvonal túloldaláról. Ha nincs, próbálja ismét a szívmasszázst, indulunk! Jó, mondom, aztán az előbbinél is hangosabban számolok, és még kényelmesebben bevackolom magam a fotelban.

Már tegnap tudtam, hogy nem húzza sokáig. Egyre többet jajgatott, meg nyögött, pisilni sem tudott. Kihívtam az orvost, azt mondta, napok telhetnek el ebben az állapotban, talán egy hét is lesz, mire meghal. Adott morfiumot, és javasolta, hívjak papot.

Egy éve ápolom Juci nénit. A villamoson találkoztunk. Mindketten a Moszkva téren szálltunk fel. Megkérdezte, tudok-e valakit, aki vezetné a háztartását, mert egyre gyengébb és senkije sincs. Végzett ápolónőre gondoltam, mondta, tudnék neki havi kétszázezeret fizetni. Rögtön kombinálni kezdtem: kilépek a kisboltból, és elszegődöm a vén spinéhez. Úgy is ki akarnak rúgni, rájöttek, hogy lenyúltam a pénzt a kasszából. Persze tagadtam, de jobb, ha lépek, mielőtt rám küldik a rendőrséget. Mondom az öreglánynak, ápolónő vagyok, ha nem hiszi, megmutatom a bizonyítványomat. Mosolygott, nem kell, lelkem, hiszek magának, azért is szólítottam meg, mert olyan rendes, becsületes lánynak látszik. Na, ezt is megúsztam, legalább nem kell iratokat hamisítanom. Megadta a címét, egy hét múlva munkába álltam. Az albérletemet felmondtam, a vidéki villába költöztem.

Tegnap egész nap azon morfondíroztam, hogy szerezhetném meg az öreglány vagyonát. Nekem az jár, féléve cserélem alatta a szaros pelenkát, tűröm a sértegetéseit. A múltkor is azt mondja: szerinte nem vagyok végzett ápolónő, mert ha az lennék, nem vizet itattam volna vele, amikor majdnem megfulladt a pirulától, hanem alkalmazom a

Heimlich-fogást. Persze, visszavágtam, hagyjon már békén, mit ért ő az egészségüggyhöz, még jó, hogy nem kér tőlem mindjárt orvosi diplomát azért a szaros kétszázezer forintért. Szóval, tegnap, miután hosszasan törtem a fejem és láttam, nagyon odavan, elé álltam és azt mondtam, nekem természetfeletti képességeim vannak, az angyalok segítségével gyógyítani tudok, és ha rám hagyná a villát, megszabadítanám a szenvedéseitől. Juci néni mindig hitt a természetfeletti dolgokban, sokszor fizetett természetgyógyászoknak, jósoknak, még táltoshoz is elment szenteltvízért, amikor rejtélyes kiütések árasztották el a testét. Tegnap ráadásul már annyira rosszul volt, hogy mindenbe belement volna, a rengeteg morfiumtól azt sem tudta, mire bólint rá. Későre járt, mire megfogalmaztam a végrendeletet. Az interneten találtam mintapéldányt, azt szerkesztettem át. Mire bevitettem neki, hogy írja alá, elaludt. Jobb, ha nem ébresztem fel, gondoltam, még végigjajgatja nekem az egész éjszakát. Majd reggel aláíratom vele, talán még kábább lesz az újabb adag morfiumtól. Lefeküdtem a szomszéd szobában, reggelig aludtam. Kilenckor szokatlan csendre ébredtem. Meghalt, gondoltam, de amíg megtettem azt a pár lépést a két szoba között, végig azt mantráztam, éljen, hogy alá tudja írni a végrendeletet. A dokumentumban az szerepelt, hogy Juci néni, mivel senkije nincs és nagyon hálás nekem az elmúlt egy esztendőért, mindent rám hagy. A villát, a pénzt, az autót, nyaralót, mindent. A pénznél kicsit elakadtam, mert nem tudtam, mennyi megtakarítása lehet, próbáltam úgy fogalmazni, ne legyen gyanús. Hogy volt-e lelkiismeret-furdalásom azért, amit tettem? Egy csepp sem! Megloptam? Nem hinném! Örökös híján szálljon az államra a vagyon, miközben az utóbbi tizenkét hónapban megdolgoztam érte?! Csak hetente egyszer buliztam, fél napnál tovább nem maradtam ágyban még másnaposan sem és legtöbbször felkeltem, ha az öregasszony rosszul érezte magát.

Szóval, miután ma reggel felébredtem és átsétáltam Juci néni szobájába, láttam, egyik karja lelóg az ágyról. Bámultam, ahogy az ujjai a szőnyegre mutatnak. A Bibliája a földön volt, nyitva. Pedig az este mellé tettem, így szeretett aludni. A Jóisten így még közelebb van hozzám, mondogatta, én meg röhögtem rajta, miért lenne közelebb hozzá bárki egy könyvtől, aki egyébként sem létezik. Ahogy néztem a lelógó kezet, egyre inkább úgy éreztem, nem véletlenül mutatnak az ujjai a Biblia felé. Felvettem a földről a Szentírást és a kinyitott oldal

legtetejét kezdtem olvasni. „Hiszen nem kívánom én a bűnös ember halálát – így szól az én Uram, az ÚR –, hanem azt, hogy megtérjen útjáról, és éljen.” Mintha valami megégette volna a kezemet. Eldobtam a könyvet, kurva anyád, ordítottam. Az öregasszony erre sem ébredt fel. Meg kell néznem, é-le még, hajtogattam magamban. Sosem láttam halottat, félttem tőlük, gyerekként rengeteg rémtörténetet hallottam visszatérő lelkekről. Sosem tanultam imádkozni, mégis a Miatyánkot kezdtem mantrázni. Juci nénitől annyiszor hallottam, hogy beégett az agyamba. Egészen közel léptem az ágyhoz, egy gyors mozdulattal az oldaláról a hátára fordítottam. A szája nyitva volt, de a szeme csukva. Hátraugrottam, ráléptem a Bibliára, alig tudtam megtartani magam, hogy rá ne essek Juci néniére. Átfutottam a szomszéd szobába, leültem a fotelba. Percekig semmi nem jutott eszembe. Aztán megint a Miatyánk pörgött az agyamban. Furcsa módon ettől egyre nyugodtabb lettem, megszűnt a remegésem, kitisztult az agyam. Megint eszembe jutott a végrendelet, hogy nincs hitelesítve. Aláírom én! De mi lesz, ha rájönnek, hamis. Arra gondoltam, csak akkor vehetik észre a csalást, ha ismerik Juci néni kézírását. El kell tüntetnem minden kézzel írott dolgot a villából! Vagy legalábbis azokat, amelyek szem előtt vannak. Tudtam, hogy az öregasszony minden papírját egy helyen tartotta, az iratos szekrényben, ahogy ő nevezte. Biztos voltam benne, könnyű dolgom lesz. Átmentem a nappaliba, nem volt bezárva a szekrény. Kinyitottam. Több doboznyi papír tornyosult benne. Maradj higgadt, hajtogattam, nem szabad mindent kidobni, mert az gyanús lesz! Mire mindent átnéztem, eltelt egy óra. Találtam néhány képeslapot, levelet és ott volt Juci néni saját kézjegyével ellátott személyi igazolványa is, amit a többi papírral együtt betettem a táskámba. Arra gondoltam, ezeket később majd elégetem valahol, messze a háztól. Miután végeztem az iratos szekrény kipakolásával, benéztem az ágyneműs fiókba, az öregasszony időnként ott dugdosta a pénzét. Kipakoltam a huzatokat, pénzre nem bukkantam, de találtam egy borítékot. Végrendelet 2016-ból és egy levél. Juci néni leírta: néhány hónappal korábban megtalálta örökbeadott lányát, így mindenét ráhagyja. Azt is lejegyezte, gyermekét nem kereste fel, félt, hogy haragudna rá, amiért eldobta magától, a végakarataról is csak halála után szabad őt értesíteni. Miközben a levelet olvastam, úgy kalimpált a szívem, mint egy légalapács. Leültem, próbáltam megnyugodni. Ha széttépem a levelet,

senki nem tudja meg, hogy létezett. Juci néni teljesen hülye volt, hogy nem értesítette a lányát. De így mindene az enyém lesz! Legalább fél óráig ültem, mire lecsillapodott a kezem remegése. Elővettem a táskámban dugdosott, tegnap megírt végrendeletet. Magam elé terítettem, mellé raktam Juci néni személyiét és próbáltam lemásolni az aláírását. Legalább tízszer leírtam egy üres papírra, mire szinte tökéletesen hasonlítottak a betűk. Nem először csináltam ilyet, volt gyakorlatom a hamisításban. Végül aláírtam a végrendeletet. Néztam az A4-es papírt, arra gondoltam, ez igazi mestermunka, senki nem köthet bele. Tanúkat is hamisítottam a papírra, két ismerősömet, akiknek fejből tudtam a személyi számát. Miután az eredeti végrendeletet a levéllel együtt kis fecnikre szaggattam és eldugtam a táskámban, a hamisítványt betettem az iratos szekrénybe, majd bementem a hálószobába. Juci néni ugyanúgy feküdt az ágyon, ahogy hagytam. Nem lehet más, csakis halott, mondogattam magamban. A keze jéghideg volt. Hiába ráztam a két vállánál fogva, nem ébredt fel. A pulzusát sem éreztem. Semmi kétségem nem volt, vége. Leültem a fotelba, fél órán át bámultam, majd felhívtam a mentőket. Sírva mondtam a diszpécsernek, hogy a gondozottamat nem tudom felébreszteni. Telefonon keresztül utasítottak, hogyan csináljam az újraélesztést. S bár hangoosan számoltam, eszem ágában nem volt hozzányúlni. Mire kiértek, már semmit nem tudtak tenni.

Órák óta bámulom a szürke, élettelen testet. Megszoktam a látványt, se félelem, se szánalom, se megbánás nincs bennem. Örömet sem érzek, pedig itt most már minden az enyém. A ház, a vagyon, többé nem kell szart takarítanom mások alól. Csengetnek, kinyitom az ajtót. Sok a munka, elnézést, hogy csak most értek ide, mondják a hullaszállítók. Megkérnek, nyissam ki a kétszárnyú ajtót, hogy behozhassák a tepsit. Azt a mindenit, itt aztán van gazdagság, mondja az egyik, szerencsések az örökösök. Görcsöl a gyomrom, hányinger tör rám, kiszaladok a mosdóba. Mire visszaérek, az öregasszonyt már betették a tepsibe, de még nem fedték le. Az egyik férfi biztat, köszönjek el tőle, mert elviszik. Miközben azon gondolkodom, mit illene mondanom, ami a hullaszállítóknak is tetszene, látom, hogy Juci néni keze felemelkedik és sovány ujjával felém mutat. Uram atyám, ez tudja, mit tettem, visszajött a halálból, hogy magával vigyen! Forog velem a világ, a falak egyre közelebb jönnek, mindjárt összenyomnak. Felkapom a

fotelban lévő táskámat, rohanok ki az ajtón, miközben ordítom, zárják már le azt a kurva tepsit, nem látják, hogy az öregasszony magával akar vinni!

Futok végig a kerten, elesek, elejtem a táskámat. Kinyílik. A darabokra tépett eredeti végrendelet darabkái beterítik a füvet. A szél játszadozni kezd velük, felrepülnek a levegőbe, majd aláhullnak, mindegyik pontosan rám.

Vízó II. (szitanyomat, 1991)

J. Szondy György
JOBBRÓL IS, BALRÓL IS

Holnap átvágunk egy osztatlan úton,
közeledünk távolságunkkal együtt,
mert azt megtartjuk, hát közeledünk
a széléhez annak, amit remélhet
az érkező, kiben bízunk a rá
várakozó, és tudjuk jól, a szélen
a legnehezebb, ha lenne rá mód,
bepottyannánk apró madárpiszok
képében, egyenest a közepébe
annak, minek a széle elriaszt,
de mi két lábon járunk, néha fekszünk.
Néha fekszünk osztatlan utakon,
és jobbról is, balról is távolodni
látjuk azt, ami hozzád közelít.

ZÁPOR

Nyáron több az igazság. Télen több
a kétely. Nyáron velem vagy, és télen
mellettem. Majd a tavasz, meg az ősz
dönti el, hogy csak ketten maradunk,
vagy együtt lehetünk végre. És akkor
kezd el majd esni az eső. A víz
legkedvesebb értelmében. Elég
rég őrzöm emlékezetemben ezt
a jövőt, ne érjen meglepetés.
Mit keres az az esernyő kezében?
Mondtam: tavasz, nyár, ősz, még sokat alszunk,
legyél hát türelmes szép türelemmel,
s tedd azt az ernyőt oda, ahol tartjuk.

VIGASZ

Nélküled érkeztünk. Már nem tudom én sem, a kezdet kezdete óta velünk vagy, mégis, most hova tűntél? Annyira fontos volt, amit adtál, észre se vettük már, ki is adta, ki hozta nekünk azt. Semmi lehetne mind, ha sokat vagy távol tőlünk. Most ideírnám azt az ígét is, mely maradásra, akármire bírna. És kinek írjam hát, ha te nem jársz már a porunkban? Jól tudom: itt ige, főnév, bármi ezekre hasonló csak föltépní segí száraz hegeket. Mire jó az... És mire jó a tudatlan alázat. Menti sajátját, és amit annak vél, mindent, és semmit, ahogy jön, egykutyá, úgyis. Részed egésze vagyok, felemás társ néhány vágy erejéig, görcsbe feszült csakazértis.

Mit hozzak le az égről, mit vigyek innen el érte, azt, ami tőlünk indul, vagy pusztán idetévedt, azt, amit észrevehetnél, és átöltözik érted, méltóságát már megrágva ajánlja, ha kéred, hol csizmad feslik, majd elvesz az úr, odaugrik – csak vér értheti, és ez az ész aztán belenyugszik.

A MONDAT

Vége kicsikartunk belőle egy mondatot. Napos délelőtt volt, a nyitott ablakon át bekanyarodott a szél, hogy meglengessen néhány hajszálat a fején, majd elment füvet fésülni. Láttuk, amint emberek, gépek, emberek, gépek, tették a dolguk, tették a dolguk, és ahogy szólásra nyílt a szája, éreztük, most megtudjuk. Most megtudjuk, milyen irányba kell, melyik úton, milyen szívvel, lélekkel. Íme: „Amit... az az, hogy... és itt is, ott is... nélkül való...”

hogy tisztán... állandó jelenléte... összetartozik... az egész látható... embernek és istennek is tessék...” Milyen kár, hogy épülő társadalmunk zaján át senki nem kérdezte: tessék?

MÁSNAP

Ez egy indokolatlan részegség volt.
Megérdemeltem a pajtát a fejem alá
éjszakára. De most már engedj be, drága,
a Langerhans-szigetek felől néhány
mámoros hős kirohanna -
de benn az a hely, s a kanna víz, a manna.

A TÖBBI NAP

Emlékezetemben pontosan számon tartom,
milyen színe volt a gyümölcsnek, amit adtál.
Alma volt, körte, cseresznye, nem tudom.
Valamely baráti gyümölcs lehetett, hogy kedves
legyek a lényegtelenhez. Tudom, fáról szakítottad,
és a szemedben egy pillanatra megcsillant a párja,
amíg a ház bútorain ültünk. A dombokon
tanultam, meg házakban, és bútorok mellett
viselkedni, hogy ne botoljak meg a küszöbben,
és ne húzzam össze a szőnyegetek.

Szép év volt, szép nap. Hiába szádra
ne vedd annak a napnak a pillangóit.

Simonfy József

MESSZIRÓL

Mindenem fázik
Fázik mindenem
Mindenem fázik
Fázik mindenem
Testemen kicsap
A halálfélelem
Testemen kicsap
A halálfélelem
Reszketek egy
Falevélben melyet
Reszketek egy
Falevélben melyet
Visszafelé sodor
Az idő
Visszafelé sodor
Az idő
Emlékezem
Emlékezem
Állt-e ott valaha
Valami a most
Kopár domboldalon
Állt-e ott valaha
Valami a most
Kopár domboldalon
Vagy mindig ilyen
Kopár volt
Vagy mindig ilyen
Kopár volt
Mint messziről
Nézve életem
Mint messziről
Nézve életem

GOMBOLYAGGÁ

Meglelem-e békességemet
Ha ütött az utolsó órá
Meglelem-e békességemet
Ha ütött az utolsó órá
Amihez ragaszkodtam
Elengedem olyan nyugodtan
Mint leveleit a fa
Amihez ragaszkodtam
Elengedem olyan nyugodtan
Mint leveleit a fa
Daloláshoz nem értek mindig
Mondani akartam valamit
Daloláshoz nem értek mindig
Mondani akartam valamit
Nyelvemre nem húztam óvszert
Nyelvemre nem húztam óvszert
Szememet átvizsgálom tüzetesen
Hatvanöt év mi ezen
Szememet átvizsgálom tüzetesen
Hatvanöt év mi ezen
Fülemet átvizsgálom tüzetesen
Hatvanöt év mi ezen
Fülemet átvizsgálom tüzetesen
Hatvanöt év mi ezen
Kezemet átvizsgálom tüzetesen
Hatvanöt év mi ezen
Kezemet átvizsgálom tüzetesen
Hatvanöt év mi ezen
Magamat gombolyaggá föltekerem
Magamat gombolyaggá föltekerem
Odagurítom a macskának
Hadd játsszon kedvére
Odagurítom a macskának
Hadd játsszon kedvére

Nekem sohasem sikerült
Nekem sohasem sikerült

A KŐ

Keresek és semmit se találok
Keresek és semmit se találok
A kő nem válaszol
A kő nem válaszol
Már nem tudom mi létezik
Már nem tudom mi létezik
És hogy én csak kitaláltam
Üldözöm álmodom magam
És hogy én csak kitaláltam
Üldözöm álmodom magam
Vonatok jöttek mentek
Vonatok jöttek mentek
Ablakok mögött arcok
Arcok tucatjai
Ablakok mögött arcok
Arcok tucatjai
Elmosódva az üvegen
Egyik sem a tied
Elmosódva az üvegen
Egyik sem a tied
Ez az éjszaka a leghosszabb
És olyan későn kel a nap
Ez az éjszaka a leghosszabb
És olyan későn kel a nap
Mint még soha
Mint még soha
Ülök egyedül asztalon
Kenyér kolbász hagyma

Ülök egyedül asztalon
Kenyér kolbász hagyma
S kezem keresi kezéd
S kezem keresi kezéd

Kalevala (pasztellkréta, szén, 1988)

Balázs K. Attila
[EGY NAPON MAJD]

Egy napon majd itt feledkezünk
az alvó gyermekeinkkel túlsúfolt
szobákban, indázó
lélegzetük rácsai mögött alszunk mi is
a határtalan feledésbe merülten,
habár él még, valahol mesék
mélyén izmos mellére hajtja farkas-fejét,
elcsendesül,
aznap hátat fordít a szörnyeteg.

[MEGVIRRAD]

Megvirrad. Tehetetlen
dolgok a szilánkos
hullámverésben. Finoman rezeg
bennünk a tenger, nagy
esőzések közelednek: vajon
lesz-e még, ki átsegítsen
a végeláthatatlan metamorfózisok
iszonyatán?

[LEVETKŐZZÜK]

Levetkőzzük
félelmeink szkafanderét.
Éjszakák bársonyos szerkezetein
gördülünk tova.
Alaktalan és üres
szarkofágjaink között
egy lény motoz
a nukleáris
szürkületben.

[MERRE IS INDULHATNÁL]

Merre is indulhatnál innen
és miért, a lüktető
holdsütésben milliárd
atomod milyen irányt
vehetne, ha végül úgyis kiderül,
hogy egy helyben zuhansz,
leröhögnek függőleges
istenek, míg tagadsz a citromsárga
derengésben, s asszonyaid
kalcit-teste süt
a hidegtől.

Hajdú Farkas-Zoltán

EXOCTUS¹

A hajó, mióta Méder Áron² Carinájával bevitörülázta az óceánokat – „Carina 37 éves és én 27 éves vagyok” –, a magyar nyelvben: nőnemű. Punktum. Viselkedjünk alázattal és kedvesen vele.

*

Levente nem a legmélyebb gyűlöletből indult, és nem is oda érkezett, bár nagyon lentről és nagyon messziről. Olyan lentről és olyan messziről, hogy a kezdet kezdetén halvány fogalma sem lehetett, hogy hova jut el ezen az úton. Sőt még azt sem sejtette, hogy egyszer úton lesz valami felé. Akaratán kívül újságolvasó volt. Mégsem gyűlölte az országot, ahol élt. Nem gyűlölte a várost, ahol lakott. És szerette az embereket, akik közt hajnalonta metróra szállt. Meg azokat is, akikkel estéknként ugyanazzal a metróval hazaindult. Ez a hely a szülőhelye volt.

A vékony, kockás füzetet először a repülőtéren vette elő. Ludovika kedvéért vásárolta, illetve vette le a polcra a trafikban, ahol dolgozott. Mert a lány szívére kötötte, hogy írjon le részletesen mindent, amit látni fog. Neki meg nem volt bátorsága bevallani, hogy nem szeret írni.

1628. augusztus 10. A késő nyári napsütésben tolongó sokaság Stockholm utcáin. A harangok az esti istentisztelet végét jelzik. A diplomokból kiáradó tömeg a Tre Kronor lábánál fekvő kikötő felé hömpölyög. Mindenki a Vasát (ejtsd: *Vasszá*) akarja látni, a svéd korona büszkeségét, a világ legnagyobb hadihajóját. Már tavasz óta folynak az előkészületek, s most eljött a nagy pillanat: az első út; hatvannégy bronzágyú, ezerkétszáz négyzetméternyi vitorla, közel ötszáz festett szobor. A világ legújabb csodája!

-
- 1 „Méder Áron hajózik, a svéd király a XVII. században reprezentál, Levente pedig szintén a hajók bűvöletébe kerül, és ezért, vállalva az utazás nyúgeit, a távoli Svédországba látogat, ahol ugye összekapcsolódik két szál, háromból kettő lesz. Ipse meg hát, ő átlátja a dolgokat.” (D. Zs., a szöveg lektorának megjegyzése)
 - 2 „Ő az, ki szürke tengeren átkél, a téli viharban örvénylő habokon.” (Szophoklész: Antigoné, ford.: Trencsényi-Waldapfel Imre)

Az ünnepség fényét csak az tompítja, hogy a király, II. Gustav Adolf nincs jelen, mert éppen Poroszországban van, hadjáraton. Megvárjuk, szól az egyöntetű döntés, hogy csakhamar érkezék levélben a parancs: „a Vasa Älvsnabbenben csatlakozzék a flottához, hogy időben vitorlát bontva az általunk később megjelölt helyen lehessen”. Ez ellen nincs apelláta, vége szakad a hetekig tartó toporgásnak, Erik Jönsson admirális, Söfring Hansson kapitány, a legénység s néhány kiválasztott csókos, feleségek, nagyobb gyerekek egykettőre birtokukba veszik a vadonatúj tengeri csodát. Rövid, éles fütty, s az óriási testet vonszoló horgonyok segítségével elkezdik kivontatni a partot szegélyező sziklák szélárnyékából. A toporgó sokaság szájtátva bámulja, ahogy a büszke óriás komótosan elhagyja a kikötő öblének csendes vizét. Két díszlövés és a megélnékülű szélben életre kapó kék-sárga zászlótenger jelzésére a legénység rögvest felhúzza az összes vitorlát.

Egy hirtelen jövő, heves szélroham megdönti a többemeletes hajótestet, de a fedélzeten tartózkodó hozzátartozókba belefagy a sikoly, mert a Vasa pillanatok alatt felegyenesedik. Még nem tudják, hogy a hiúság eme lélekvesztőjének megdőlése, első botlása: a végzet jelzése. És Söfring Hansson hiába ordítja, hogy azonnal vonják be a csúcsvitorlát, mert a második széllökés nem érti kétségbeesett parancsát, és a hajó, a Vasa, a királyi flotta szeme fénye dőlni kezd, egyre csak dől, majd egyensúlyt veszítve ráfekszik a vízre. A harmadik, a legerősebb – ki tudja, honnan küldte valamelyik megsértett isten, vagy inkább istennő? – végleg beteszi az ajtót (itt jobb lenne az, hogy kitárja!), és a tágra nyitott lövegnyílásokon ömölni, zúdulni, özönlenni, zuhogni kezd befele a víz.

Fedélzeti korlát víz alatt. Kétségbeesett nyöszörgések, ordítások, sikolyok. Ennyi.

A sors szerencsétlenjeit a királyi hajót elkísérő számtalan bárka, csónak, kisebb hajó menti ki. Ötven szerencsétlent délután fél öt körül a Vasa magával ragad hullámsírájába.

A hatóságok alapos vizsgálódásai hamarosan kiderítik a tragédia okát, a hajó arányaival van baj: túl keskeny a tömegéhez képest. A bizottság keresi ugyan a ludasokat, de végül senkit sem von felelősségre (vö. következmények nélküli történelem). Talán mert sejti, hogy elsősorban Gustavot, a királyt kellene vádolnia, aki a Vasa építése közben több ízben figyelmezteti Hendrik Hybertszont, hogy még több

ágyút, még több pompát! Gustav fatális dilettantizmusa: fogalma sincs, hogy korának legkiválóbb hajóépítői a gyakorlati tapasztalatok alapján terveznek és építenek. Kulcsmondat!

Nem hittem volna, hogy rövidere tervezett első repülőútam már a legelején ilyen váratlan élményeket tartogat számomra. Egy órája várakozunk itt a többi utassal, a járatunk egyelőre ismeretlen okokból késik, előreláthatólag négy órát.

Mobilomon Méder Áron yachtnaplóját olvasgatom³. A honlapján írja: „Este a barátoktól elköszöntem, majd hazarohantam, ahol keresztapám kocsját megtöltöttük az én élelmiszerkészletem jelentős részével. Utána Édesanyámnál egy utolsó pohár bor... Édesapám készített nekem egy kerékpár sebességmérőből egy logót, igaz, a hajón van egy normális is, és hát ott a GPS is, de azért jól foghat nekem ez még útközben. Este a gázfőzővel egy levest készített Édesapám, és nagyon jól sikerült. (Ez volt az első éles próbája a főzőnek.) Édesapám készített egy bilincsből, két toroidból, gumiból egy összeállítást, ami a szélgenerátor hullámzás okozta körbeforgását lenne hivatott megakadályozni.”

Közben itt mindenki ideges, egy páran követelőznek és Wizz Air-es ügyfélszolgálati telefonszámokat hívogatnak. Én is felhívom Petit, hátha ő többet tud „belülről”, de csak annyit mond, hogy járatunkon a biztonsági csúszdák száma nem elegendő, ezért nem engedik a gépet felszállni Katowicéből. Megint Áron, nagyon kedvesen: „Búvárkodtunk és horgásztunk, majd friss sült halat reggeliztünk. Ki akartam próbálni ismét a horgász tudományomat, van mit tanulnom még ebben a témában is. Még délelőtt elindultunk délnek, a Kornati-szigetek mellett. Kellemes, 2-3-as szélben a hajó 3 csomós átlagsebességgel haladt. Folyamatosan húzok egy damilt egy műhallal magam után, ma ráakadt egy kabát, (már megörültem friss halat remélve, de a kabát láttán kicsit lelemboszódtam)”.

Ludovika is aggódik, egy kicsit jobban is, mint kéne. Én furcsamód a nyugalom és az izgatottság határán billegek. Nem érzek magamban készletét, hogy a többi utassal együtt tépelődjek, pedig ha jól belegondolok, életem eddigi legnagyobb álma látszik szertefoszlani. Számomra itt a repülőtéren minden új, ezért inkább csendben figyelem,

hogy mi történik körülöttem. Ludovikám nagyon édes, 20 percenként felhív, hogy mi a helyzet, 20 percenként megnyugtatom, hogy minden rendben, várok. Többet nem tehetek. Áron is készülődik: „A hajó lassan már indulásra kész... A testvérem és a sógorom megérkezett Angliából. Estefelé közös sörözés a parton.”

Itt van ez az 1397-es kalmari unió. Hogy svédek, norvégek és dánok egy táborban. Persze a dán korona fennhatósága alatt. A svédeknek ez sehogyan sem tetszik, s 1513-ban az ifjabb Sten Sture kormányzó vezetésével kikiáltják függetlenségüket. Örömük nem tart sokáig, mert az új dán királyban emberükre találnak: II. Christian, ahogy mondani szokták: „komoly európai tapasztalatokkal rendelkező” (értsd: se Isten, se Haza) zsoldosserege 1520. január 19-én, átlépve Västergötland határát, az Äsunden-tó partján a bogesundi csatában leveri az ifjabb Sture – jórészt adómentességet remélő – parasztkatonákból álló svéd csapatát. Sturét, szegényt, térden találja az első ellenséges ágyúgolyó, s ezzel nagyjából a csatának is vége, mert hamarosan kileheli lelkét. Amit jó háromszáz év múlva, a 19. századi romantikus történelem-szemlélet szerint „élethűen” mutat be, szóval fantáziál, vizionál, Carl Gustaf Hellqvist *Az ifjabb Sten Sture halála a Mälaren-tó jegén* című festményén az utókornak.

II. Christian-Keresztély nevéhez cseppet sem illő kegyetlenséggel sújt le a függetlenségre áhító svédekre.

Miután 1520. november 4-én Stockholmban svéd királlyá koronáztatja magát, vacsorát ad Sten Sture a megígért királyi amnesztiában – „a múltat mindenestől elfelejtjük” – bízó híveinek, köztük a dán származású Kristina Gyllenstiernának, ifjabb Sture szépséges és harcias özvegyének, aki mellesleg férje halála után a Stockholmot védő hadak élére állt és négy hónapig dacolt a dán túlerővel.

Ez a neves esemény, szóval a több napig tartó dínomdánom, svédül *Stockholms blodbad*, dánul *stockholmse blodbad* néven kerül be a történelemkönyvekbe. A kibékülés ünnepének titulált ceremónia nagy mulatsággal kezdődik. Christian természetesen Kristinát is felkéri egy táncra (Kristina annyi mint *'exorabilis*, megkérlelhető, -engesztelhető, aki a kérésre hajol, meglágyuló, meginduló'): *Take this waltz, take this waltz / Take this waltz with the clamp on its jaws / Oh I want you, I want*

*you, I want you / On a chair with a dead magazine / In the cave at the tip of the lily...*⁴

November 7-én, szóval a közös ünneplés harmadik estéjén szereplőink a királyi palota nagytermébe hivatalosak. Érkezésük után a dán őrség bezárja a terem összes ajtaját, és színre lép Gustav Eriksson Trolle svéd érsek – akit mellesleg három évvel előbb közmegegyezéssel Sten Sture rúg ki stockholmi állásából, mert állítólag egy követ fúj a dánokkal –, hogy felolvasson a kor szokásaihoz nem illően rövid szöveget, amelyben eretnekséggel vádolja a svéd vendégeket. Magyarul: bekaphatjátok a király amnesztiáját, az egyház karmaiból úgysem menekülhettek. Kirúgtatok, hát most igitok a levét. S felmutatja azt az 1517-es dokumentumot, amelyen a jelenlevők közül 94-nek a kézjegye szerepel. A kilencvennégy aláírással ellenjegyzett és lepecsételt papíron ez áll: Troll érsekként ezután nem létezik. Vagyis ez a kirúgás ugyebár az akkori időkben a római katolikus egyház elleni büntettnek és eretnekségnek számít. Erre Kristina felszökik, felugrik, felpattan székéből és visítani kezdi, hogy a püspök felfüggesztése egekbe kiáltó pimaszság, és ócska szószegőnek titulálja Christiánt. Mire a dán, dühét nehezen lepezve, valami olyasmit dadog, hogy most itt valami teljesen másról van szó, majd erőt véve magán Kristinát leárusítja és ráripakodik, hogy a máglyahalált választja-e vagy inkább hogy élve eltemessék? Ifjab Sture özvegye aléltan a padlóra zuhan.

A dán bíróság mind a 94-et azonnali halálra ítéli. A Stortorgeten, Stockholm piacterén megrendezett vérfürdő Skara és Strängnäs püspökök lefejezésével kezdődik és másnap éri el tetőpontját. A Sture-párti szerencsétlenek között van Erik Nilsson, Kristina bátyja is. Hiányzik viszont Brask püspök, aki ama dubiózus kirúgáson a hivatásos túlélők hatodik érzékével cédulácskát rejt pecsétje alá: „E pecsétet csakis kényszer és erőszak hatására nyomtam.” A cetli életmentőnek bizonyul.

Kristina Gyllenstierna sincs közöttük. Mert Christiánnak mindenki azt tanácsolja, hogy kímélje meg a hihetetlenül gazdag özvegy életét.

A hullákat egy ideig közszemlén hagyják, majd áthajózzák Södermalm szigetére, máglyát raknak belőlük, és ifjabb Sten Sture kiföldelt és odaszállított földi maradványainak hozzáadásával elégetik. Az embertűz sokáig ég, és jó messzire ellátszik.

4 Leonard Cohen: Take This Waltz

Kristina ezek után Christian nevére íratja vagyona tetemes részét. Ezt teszi anyja, Sigrid is, az *exoratrix*, a kérlelő nő, akit a Trolle érsek sugallta ítélet alapján – egyetlen nőként – vízbe kellene fullasztani. Sigrid életben marad, igaz, teljesen vagyontalanul. De hát a koppenhágai kastély rettegett és gyalázatos hírű Blåtårn tornyába hurcolt svéd nagypasszonyok kevéssel is beérik. Csak az a két félárva, beesett szemű kisleány ne sikoltozna annyit álmában.

Azóta a 94 vértanú szelleme minden áldott év november hetedikéjének éjfélen a Stortorgeten gyülekezik és lassan áradó, fehér ködként elindul a kikötő felé.

Itt a reptéren összebarátkoztam egy értelmesnek látszó férfival, és Peti tanácsára hallgatva kiharcoltunk 8 eurónyi ételjegyet útitársainknak, majd jóízűt beszélgettünk a vitorlázásról és a repülésről. Közben fél szemmel figyelem Áron készülődéseit: „Mostanában élvezem az életet, csokit eszek és gyümölcsöt egész nap. Este 1-2 hideg sör is lecsúszik (néha cigi is). Ki kell élvezni még egy kicsit az életet :)) Ma reggel Édesapám a konyha világítását javította meg. Délután átmentem a tesómmal és a sógorommal Izolába, mivel akartam venni 2 új csigát az orrvitorlához. Édesanyám, húgom és Andor megérkezett délután, így ma ismét sörözni kellett a marinában levő Skipper’s vendéglőben :) Egész nap pakoltam szokás szerint, egy kishajónál ez a legfontosabb művelet, az a cél, hogy minden elférjen. Ákosék elhozták a maradék ételkészletet, ami körülbelül 150 kg volt. Minden a helyén van, már csak el kell indulni. Este nagyon finom volt a búcsúvacsora, és főleg a hideg sör!”

Kellemes társaság ez az úriember. Lászlónak hívják, és kismotoros repülőgépeken pilótaként dolgozik. Az aggodalom nem hagy 100%-osan nyugton. Utat másfél órája nem tudom elérni telefonon, és aggódom, hogy késői érkezésem rájuk nézve milyen kellemetlen. Azon gondolkodom, hogy inkább reggel megyek hozzájuk. Az éjszakát valahogy eltöltöm a repülőtéren, nem szeretném őket (a jelenlegi állás szerint) éjjel 2-kor zavarni. De ehhez el kellene őt érnem, nehogy feleslegesen maradjon ébren. Mire ezt leírtam, az aggodalmam eléggé megnövekedett. Laci invitál, hogy igyunk meg egy pálinkát, ételt úgyse kapunk 8 euróért itt. Ártani nem ártana, gondolom, és csatlakozom hozzá a pulthoz. Áron: „Sajnos, éjszaka nem tudtam aludni, mert nagy

a hajóforgalom. Néha nem vesznek észre... Folyamatosan figyelem a többi hajó mozgását (halászhajókéét is természetesen). Egyszer kicsit elbóbiskoltam és egy nagy hajó motorzajára ébredtem, aki tőlem 15 méterre haladt el... Reggel tovább erősödött a szél, Tanger előtt levettem a nagyvitorlát, később már csak egy kis viharfocok volt fent. A szél Bf. 6-7, folyamatos eső és a köd miatt rossz a láthatóság, kb. 1 tmf. Emiatt reggel ismét el akartak ütni, ismét csak 15 m volt a két hajó között. 10-től tovább erősödött a szél, emiatt nem tudtam a hajóforgalomra koncentrálni. Ekkor történt életem egyik legdurvább élménye, egy hajó motorzajára figyeltem fel. Felém jött!! Mivel lassan haladtam és az áramlás is kezdett ellenem dogozni, így nagyjából manőverképtelen voltam. A motort is próbáltam, de nem sokat ér ilyenkor. (Közel max. fordulaton 1 csomóval lehet haladni: de ez már az óceán, a hullámok folyamatosan lelassítanak...) A hajó orrhulláma elmosta a hajómat, becsapott a cockpitbe, én csak kapaszkodtam és vártam mi fog most történni? Szerencsére a hullám eltolt és a hajó nem szívott magához. Később láttam, hogy a hajó is manőverezett egy kicsit. Végül is észrevettek, csak majdnem későn. Nem a radart nézik általában, hanem a tévét, sokan így fogalmazznak. 12:00 után az áramlás kezdett visszahúzni a csöbe, a motor sem volt elég. Sajnos, lassan csúsztam vissza. Természetesen megjött a nyugati szél is.”

A stockholmi vérfürdőt követő gyász után a svédek hamar észbe kapnak – egy vérfürdő elvégre mégiscsak: vérfürdő. Főleg ha az égő hullák büze napokig az orrokat facsarja. A felkelők élére álló fiatal nemes jó családból származik. Apja tizenhárom éves korában Uppsalába küldi az egyetemre, hogy tanuljon meg latinul és németül. Négy év múlva már ifjabb Sten Sture udvarában apródoskodik, ahol elsajátítja az udvari szokásokat és a vívás művészetét. Tehetséges ifjúnak bizonyul, hamarosan tiszti rangot kap és az a megtiszteltetés éri, hogy 1518-ban a brännkyrkai csatában ő az első zászlóhordó, majd annak a küldöttségnek a tagja, aki a harc után leülhet II. Christiánnal tárgyalni. Neki esze ágában sincs tárgyalni, túszul ejti a hat svéd nemeset és visszahajózik Dániába. Gustávnak, mert így hívják fiatal emberünket, 1519 szeptemberében sikerül megszöknie Kalø szigetéről, s fél évig Nikolaus Brömse lübecki polgármesternél húzza meg magát.

1520. május 31-én tér vissza leigázott hazájába. A kalmari kastély úrnője, Anna Eriksdotter és a helyi nemesség kitörő örömmel fogadja a menekültet, annál kevésbé dánok ellen lázító, szenvedélyes szavait. Gustav csalódottan indul Közép-Svédország felé. Megrökönyödésére Smålandban és Östergötlandban ugyanaz a dánpárti légkör fogadja, hogy Södermanlandba, Joakim Brahe sógorához megérkezve döbben-ten megállapítsa: mindenki Christian stockholmi koronázására készülődik. Térden állva kérlel, sír, káromkodik, őrjöng. Mindhiába. A következményeket már sejthetjük: apját, Erik Johanssont, Joakim Brahét, a sógort és két nagybácsiját is lemészárolják a dánok. Akik persze őt is lázasan keresik, úgyhogy menekülnie kell. Miután a novemberi Dalarnában is süket fülekre találnak lázító szavai, útját a norvég határ felé veszi. Eközben nagy lassan Morába is megérkeznek a fővárosi megszárlás hírei. Elő a két legjobb sífutót! Nyomás Gustav után! A parókájukat erre az alkalomra sutba dobó *sportsmenek* Sälen közelében érik utol a jövődöbéli hőst, aki jövődöbéli dicsőségére gondolva természetesen azonnal visszafordul. Kopperbergben ezer bányász csatlakozik maroknyi csapatához. 1521 áprilisának végére a jobbadán svéd parasztokból álló sereg magáénak mondhatja Dalarnát, Gästriklandot, Västmanlandot és Närke-t. A sereg júniusban már Stockholm falai alatt van, de az ostrom, szaktudás hiányában, szóba sem jöhet. Augusztus végén Gustavot kormányzóvá választják, noha a megerősített várak és városok dán kézben maradnak, mert a svéd csapat nem ért az ostromhoz. Ha értene ehhez, akkor sem lennének ostromló fegyverei. Ellenfele, Søren Norby, Gotland hűbérese és a dán flotta parancsnoka nem adja olcsón az irháját. Jó évnek kell eltelnie, míg segítség érkezik Hermann Plönniestől, a hamburgi tanácsúrtól, aki hajóival visszafoglalja Kalmart és Ölandot. Gustávnak később busásan vissza kell fizetni ezt a baráti segítséget. A csillagászati összeget úgy teremti elő, hogy az akkori idők kézzelfogható lehetőségét kihasználva országával együtt vallást vált, és államosítja a svéd katolikus egyház teljes vagyonát. S még egy esztendőn múlik, míg 1523 nyári napfordulóján győzedelmesen bevonulhat Stockholmba. Itt bosszúsan kell megállapítania, hogy Kristina Gyllenstierna népszerűsége még az övét is felülmúlja. Noha Kristina csak két év múlva, a svéd-dán békeszerződés után térhet vissza hazájába, ahol azt rebesgetik, hogy korábban

Søren Norby megkérte a kezét, s ő állítólag igent mondott, hogy magának s gyerekeinek megszerezze a svéd koronát.

Az 1527-ben hazatérő Kristinát Gustav Eriksson, akit közben svéd királlyá koronáznak, és ezentúl I. Gustav Vasának hívatja magát (a család Kalász elnevezésű birtoka után), azonnal felelősségre is vonja, hogy a szép özvegy miért nem tartja magát távol a politikától, de Stockholm egykori hős védő(nő)je mindent tagad, és hamarosan feleségül megy Johan Turessonhoz, a rézbányáinak köszönhetően európai hírű Falun hűbérurához. És megígéri a hatalmát és népszerűségét féltő Gustávnak, hogy kerülni fogja a politikát.

1527-ben a konzervatív Dalarnában felkelés tör ki Gustav köpenyegforgató vallásossága ellen egy magát Daljunkernnek nevező titokzatos figurával az élén, aki a rossz nyelvek szerint nem más, mint ifjabb Sture elsőszülött fia, Nils. A felkelést vérbe fojtják. Daljunker Norvégiába menekül, majd Németországba, ahol elfogják, és Gustav parancsára kivégzik. Ezek után Kristina levelet ír királyának (*exoratio* 'megkérlelés, sikeres kérés'; *peccatorum* 'engesztelés'), hogy tudomása szerint Daljunkern nem az ő fia, mert az egy „gazember és imposztor”. Tény, hogy az alig tizenöt éves kamasz halálának körülményei a mai napig tisztázatlanok. Sok történész úgy véli, mégis Kristina fia volt.

Este fél tíz van. A járatunkra már 6 órás késés van kiírva. A hangulat ennek ellenére jó. Lacival és barátaival már a negyedik pertut isszuk a Duty Free shopban vásárolt pálinkával. A barátja, Csaba, 50 év körüli, szintén nagyon kellemes ember. Az ásitó utasoktól elkülönülve, jókedélyűen poharazgatunk a váróterem egyik pultján. Ahogy nézem, Áronnak sem megy rosszul a sora: „Tegnap este a halászhajó watchman-jével kávézgtam, brandyztam, majd ahogy itt minden halász, tekert egy hasis cigit... Megmutatta a hajót (Al-Manar), ami a halásztanulók oktató hajója itt a kikötőben. Továbbá mind a 46 kötést megmutatta, amit ismert :) Sokat beszélgettünk a tengerről, és a viharokról is. A családjáról is mesélt: ő 37 (kinéz 45-nek), a felesége 24 éves és van egy 7 hónapos és egy 4 éves lánya. Jó élete van :))) Délután Abdullal, barátjával és annak feleségével teáztam a lakásukon. Hihetetlen: itt a kikötőben mindenki halász és mindenki hasist szív.”

Gustávnak hatalmas megszilárdulása után egyetlen álma van, amit úgy hívnak: *Dominium maris Baltici*. Ismerjük el, királyhoz méltó álom, hisz nem kevesebbről van szó, mint a Balti-tengert környező államok kereskedelmének az ellenőrzéséről. De hát ott vannak az erős német Hanza-városok, akiknek, emlékszünk, a katolikus egyház vagyonából visszafizette ugyan tartozásait, de ezek a nekik adományozott kereskedelmi privilégiumokról még nagyon sok pénzért sem hajlandóak lemondani. Gustav tudja, hogy ezt az áldatlan *status quot* csak egyetlen mód van megszüntetni: nincs más hátra, szövetkezni kell a gyűlöletes dánokkal. Ezek után 1534-ben a *Dominium maris Baltici* már a svédeké.

Hál' istennek Utát, Guszti feleségét végre el tudtam érni. Nagyon sajnálja, ami történik, és szeretettel vár. Az utasok között időközben felröppent a pletyka, hogy a kinti reptéren nem vár majd ránk busz, és onnan 110 km-re van a város. Felhívtam a szállítócéget, szerintük a buszuk ott lesz, bármikor érkezzen is a gépünk. Elmondom ezt az utasoknak, de a pletyka továbbra is él. Nekem mindegy. Áron helyzete jobban aggaszt: „Éjszaka belázasodtam és hajnalban a gyomrom is elkezdett fájni. Az éjszakám sok-sok lázálomból állt. Beteg vagyok!! Ilyenkor a vitorlázást valahogy nem kívánja az ember. Még a malagai megfázás jött elő ismét, plusz egy marokkói bélfertőzés. Nem volt túl higiénikus az ételfelszolgálat... Reggel rádiózni sem tudok. Egész nap csak fekszem és pihenek. A teán és a levesen kívül mást nem eszek, mert egyből ki is menne belőlem. Plusz Bolus adstringens és Algopyrin. A hajót az autopilot viszi kb. jó irányba... Attól félek, ha nem javul a helyzet, könnyen kiszáradhatok és legyengülhetek, ami a tengeren nem jó dolog. Ilyenkor egy kötél meghúzása is nehéz feladat. Kijött a számon egy herpesz, illetve a számban néhány afta jellegű 'valami', remélem ez az utolsó ajándék Marokkóból.”

A kimagaslóan tehetséges, az evilági létben sikeres emberek gyerkeinek nehéz a sorsa. Az isteni adottságnak túl nagy az árnyéka. A szerencsésebb esetek ritkák. Amikor a világhírű zeneszerző szeretettel egyengeti fiai karrierjét. Az elmeelborulással, korai halállal, öngyilkossággal végződők annál gyakoribbak. Amikor a kamasz fiú apját másolva mértéktelen, csélcsep fehérbor-fogyasztóvá lesz, vagy apja útját akarja újrajárni („a költészetben, bár azzal is próbálkozom,

kedves atyámat nem közelíthetem meg, de hogy önála jobb színész leszek, arról már felelni merek”), s huszonévesen testileg-lelkileg kiég, vagy egyfolytában igyekszik, ír, írogat, aztán amikor látja, hogy apjától egyetlen elismerő szó sem érkezik, elmegy önkéntesnek a háborúba, a halál közvetlen közelében él, de bárhol is legyen, kitűzi apja fényképét szétbombázott szállásainak falára, majd, hogy ezek után sem érkezik bár egy biztató szó, beveszi a halálos mérget.

Az apa túl nagy árnyéka legtöbbször szomorúságot, önrombolást, káoszt eredményez fiai és lányai lelkében. Ez történik Gustav halála után is. Dinasztiaharcok, vallási összekülönbözések. Legnagyobb fiát, XIV. Eriket kisebbik testvérei, Johann és Karl taszítják le a trónról. Johannból király lesz, de fittyet hányva apja hagyatékára, elveszi feleségül a lengyel Jagelló-házból való katolikus Katharinát. Még ez sem elég, fiát, Zsigmondot katolikusnak nevelteti, hogy lengyel királlyá választathassa, aki, miután örökli apjától a svéd trónt, a Stockholm melletti Szürke Kolostorba jezsuitákat hívat, hogy megkezdjék az ország rekatolizációját. Ezt VIII. Kelemen pápa, Giordano Bruno gyilkosa is lelkesen helyesli, hisz jól tudja, az egyesített svéd–lengyel flotta sikeresen megtámadhatná a gyűlöletes, szakadár Angliát. Kevésbé örül viszont neki a Värmlandot és Södermanlandot egyesítő hercegségébe visszahúzódottan élő testvér, Karl, akinek sikerül a svéd rendeket a maga oldalára állítania, s az éppen Lengyelországban tartózkodó Zsigmondot letaszítja a svéd trónról.

Kaotikus évek: cselszövés cselszövést követ. Hadd ne részletezzük: a nagy árnyék korszaka ez. Gustav Adolfra, Karl fiára, Gustav Erikson unokájára, vagyis a hajó jövendőbeli megrendelőjére nehéz örökség vár.

Az unokák, ha lesznek, és életképesek, sokkal pragmatikusabbak. A nagy árnyék már csak foszlányokban, ha megvan. Ennél sokkal kézzelfoghatóbb a szerzői jogokból származó bevétel: kiadatlan kéziratok, határozott vagy kétségbeesett kérésre sem elégetett piszkozatok, vázlatok, kéziratvezetők, személyes naplók. Az áruba bocsájtható, busánsan jövedelmező hírnév. Ez persze egy dinasztianál, ha mégoly fiatal is, kicsit másképpen működik. Vannak, akik Gustav Erikson unokáját, Gustav Adolfot alexandriai hódítónak tartják. Mások a német protestantizmus megmentőjét látják benne. Égi jelenségnek vélik, akiben az evangélikus jámborság és személyes bátorság hadvezéri zsenialitással

és politikai éleslátással ötvöződik. Javára legyen írva, hogy fiatalkorában állítólag szorgalmasan feljegyezte személyes benyomásait, de naplója 1697-ben a Tre Konor kastélyban tomboló tűzvészben, sajnos, elpusztult. Nevelését apja, Karl, tudjuk, a dicsőséges Gustav Vasa fia, két olyan tudósra bizza, Johan Skyttére és Johannes Bureusra, akik uralkodói pályára állítják az ifjút. A klasszikus nyelvek mellett a természettudományokra esik a fő hangsúly, mert a hadviselés művésze, résztudományainak ismerete nélkül, vereségre volna ítélve.

És persze a svédek históriájára, amit Bureus professzor – figyeljünk! – Johannes Magnus 1554-ben, Rómában megjelent *Historia de omnibus Gothorum Sueonumque regibus* című művéből oktat. Eme *opus* szerint a svédek tulajdonképpen a népvándorló gótok utódai, s királyaik Noé egyenes ágú leszármazottai. Mi sem bizonyítja ezt jobban – írja Johannes Magnus –, mint az ősrégi kultúrát őrző gót rúnák fennmaradása, sőt használata, főleg Dalarna tartományban. Johannes Magnus, aki mellesleg az utolsó svéd katolikus érsek, nem fehér holló ebben az együgyű történetben. A létezésében veszélyeztetett svéd államnak stabil ideológiai alapokra van szüksége. A XVI. század svéd humanistái neki is állnak megépítésének, s kidolgozzák a svéd kontinuitáselméletet, amely egyenesen az antikvitás gótjaiig vezet vissza a svédek családfáját. Ismerős a képlet, kedves erdélyi olvasóm?

A góticisták munkájukat létező hagyományokra alapozzák, hisz az elmélet alapvonásaival már a középkor fénypontján is találkozunk. VII. Gergely pápa a svéd királyokat 1081-ben „visigothorum regesnek”, a vizigótok királyának titulálja. Ezek a történelmi spekulációk alapvetően Cassiodoros, jobban mondva Jordanes *Geticájának* ismeretére utalhatnak, noha a légből kapott információk az idők múlásával egyre terebélyesedő, önálló életre kaptak. Az 1300-as években felröppenő gondolatot a titokzatos Magister Mathias viszi tovább, s Mózes öt könyvének parafrázisában már nemcsak a svéd királyságot, de számos más európai népet is a gótoktól, illetve a götaroktól származtat. 1434-ben a bázeli zsinaton Nicolaus Ragvaldi svéd püspök figyelemreméltó beszédet mond, amelyben a gótok tetteinek dicsőségét egyenesen átruházza a svédekre.

Johannes Magnus itáliai száműzetésében megírt s csak halála után megjelenő *opus*ában veti először papírra a góticizmus alaptézisét, amely szerint Svédország minden más országénál régebbi és nagyszerűbb

elődökkel büszkélkedhetik, mi több, királyainak családfája Noé unoká-jáig, Magógig vezethető vissza. Magnus szerint a gótok 871 évvel az özönvíz után elhagyták skandináv honukat, hogy Berik királyuk vezetésével az egész világot leigázzák. Az már csak hab a tortán, hogy Olof Rudbeck, az uppsalai egyetem orvosprofesszora *Atlantica* elnevezésű, 1674 és 1702 között megírt hatalmas, négykötetes fő művében leszögezi: a regék homályába vesző és az összes európai kultúra bölcsőjének tartott Atlantisz nem más, mint Svédország. Akaratlanul felvetődik a kérdés, mikor gyógyított ez az ember, ha egyfolytában mással foglalkozott? De hát ilyen már ez a világ, tele van műkedvelő orvos-írókkal, -festőkkel, -zenészekkel, míg a fordítottjára, testi gyógyításhoz értő írókra, festőkre, zenészekre eddig még nem akadt példa; a teljesség kedvéért azért tegyük hozzá, hogy a titkos tanácsosoknál, biztosítási ügynököknél, entomológusoknál vagy programozóknál nem is vetődik fel ez a dilemma.

Rudbeck művét elismerően fogadja a nemzetközi kritika, noha góticismusa ekkorra már jócskán elavult, hisz a nagy északi háború után Svédországban összeomlik az abszolutisztikus hatalom, politikailag értelmét veszti a sok munkával, gondosan kiókumlált kontinuitás-elmélet.

Időközben rövid és tartalmas beszélgetést folytattam egy idős hölgygel mobil nyomogató generációm lehetőségeiről és korlátairól. Érdekes beszélgetés volt, mindenképpen építő jellegű. Áron: „Évs közben rájöttem, hogy ekkora szakállal nem könnyű kultúraltan enni. Még szerencse, hogy mások nem látják. Így nagy szakállal kicsit máshogy kell enni, mint szakáll nélkül. Estefelé müzlit és almát ettem, majd később még májkrémes kenyeret, sajnos. Ezt nem kellett volna, hajnalban ismét nagyon fáj a hasam.”

A kiskorú trónörökös azzal kezdi, hogy az egységet visszaállítandó egy *Királyi menlevél* aláírásával garantálja a protestáns nemesség előjogait, cserében nagykorúvá válásakor majd királlyá koronázzák és átveszi az ország kormányzását. A dokumentum szerzője nem más, mint Axel Oxenstierna, a fiatalkorában rostocki, wittenbergi és jénai egyetemeket megjárta, már a megboldogult papa által is nagyra tartott diplomata. A góticismus szellemében felnevelt Gustav Adolf 1617-es

koronázását gót lovagi tornának inszcenálja, amelynek főszereplője természetesen ő maga, Berik gót király jelmezében. Ettől fogva, míg Svédország európai nagyhatalomnak számít, és hírnevét, becsületét és tekintélyét a gót királyi genealógia rangidősségére alapozza: a góticizmus a tekintélyelvű államiság fontos ideológiai eszköze: a belpolitikában mitikus magasságokba emeli a királyt, a külpolitikában legitimálja az agresszív expanziót.

Az események felgyorsulnak: 1612. január 10-én, azaz hat nappal királyi esküje után, Gustav Adolfnak máris hadba kell vonulnia, mert IV. Christian tüzzel-vassal vissza akarja állítani a dánoknak oly kellemes kalmari uniót. De a svéd királyfiban emberére talál, mert Gustav Adolf egész életében szenvedélyes katona. Gyakran a csatasor élén harcol, a hirtelen érkező halállal kacérokodva; könnyelműségét mi sem bizonyítja jobban, mint csatákban szerzett számtalan sebesülése. És tisztjeit szakadatlanul a virtuális világban élő dicsőséges gót elődök állítólagos erényeire buzdítja: tudás, autoritás, hűség, mértékletesség, jóindulat, szorgalom és igazságosság! No meg elméleti tudás, múltbeli csaták tudományos elemzése (vajon ezen múlik a győzelem?), mint ahogy ő teszi, számtalanszor, megszállottan, merthogy aki megéri a múlt győzelmeinek és vereségeinek logikáját, a jelenlevő veszélyre is másképpen, önnön hasznát gyarapítva reagál. Számtalanszor megemlíti, hogy nem érdekli a hírnév, hogy azt megvetendő indítéknak tartja. 1629-ben meg, számos csata és a lengyelek felett aratott elsöprő győzelem után, a svéd birodalmi tanács előtt egyenesen kijelenti: „Remélem, nem fogjátok azt mondani rólam, hogy tetteimet a hívságos dicsőség vagy valami más vezérelte, hisz tudjátok, életemet a haza hasznára és biztonságára tettem fel.”

Gustav lánya, az öt trónon követő s apja kívánságára „erős protestáns férfinak” nevelt Kristina, fittyet hányva a Birodalmi Tanács tiltakozására, tízévnyi uralkodás után lemond a svéd koronáról unokatestvére és fiatalkori titkos szeretője, a jövődöbéli X. Karl Gustav javára, majd nem sokkal később katolicizál, aminek okait azóta is találgatja a világ. Hogy állítólag ezzel akart bosszút állni szigorú, protestáns neveltetésén. Vagy mert a katolikus országokban szárba szökkenő barokk művészet szerelmese volt. Netán csak szabadon akart élni a hön szeretett, lágy klímájú Itáliában, csinos délszaki fiúkat, de főleg

lányokat becézgetve. Esetleg döntésekor hajadonkori számtantanára, Gottfried Franken jezsuita szerzetes rontása homályosította el tudatát. Tény, hogy Kristina megtérését nagy győzelemként ünnepli a katolikus világ, hisz VII. Sándor pápa nem akárkit bérmál meg Maria Alexandra névvel, hanem a harmincéves háború protestáns hőséneke lányát, aki ezek után Kristina Alexandraként írja alá leveleit. Igaz, fittyet hányva új felekezetének szokásaira nagyon ritkán gyónik, kikérve magának, hogy ő nem tévesztendő össze holmi bigott nőszemélyekkel. A vallási tolerancia híveként határozottan elutasítja a franciaországi protestánsok üldözését, majd személyes védelme alá helyezetteti a római zsidókat, noha már jócskán megutálta a politikát, és legszívesebben a tudománynak és művészetnek szentelné életét római otthonában, a Palazzo Farnesében. Nos, ennek a csodálnivaló királylánynak van egy érdekes megjegyzése apjáról: „Szerencsétlenségére egy hazugságért áldozta fel magát. Vagy pedig azért a lélektelen árnyért, amelyet az emberek hírnévnek neveznek.”

Kristinának, akit az évszázadok során előszeretettel észak Pallasz Athénéjének vagy Szemirámiszának vagy Szibillájának neveznek a népek, igaza van. Apja udvari költőket etet-itat, hogy tetteit latin versekben dicsőítsék, és horribilis összegeket áldoz két pillérre felépített háborús propagandájára. Az egyik a Vasa-elődök hírneve, a másik a világhírű Paracelsus asztrológiai jóslata, mely szerint Észak Oroszlánja le fogja győzni Dél Hidráját (másutt Dél Keselyűjét), hogy utána földünk békében várhassa Urunk eljövételét. Mondanunk sem kell, hogy a hivatalos doktrína szerint az igazszívű oroszlánt Gusztáv Adolf protestáns király testesítette meg, a gonosz hidrát vagy keselyűt meg a katolikus II. Ferdinánd.

Negyed 11-kor egy másik rémhír ütötte fel a fejét az utasok között, miszerint a járatunkat törölni fogják. Mire Áron: „Dél előtt olyan mintha egy cápa úszott volna el mellettem. (Kétszer is láttam az uszonyát.) Ebéd: szalámis lecsó (3 paradicsom kezdett megromlani!) Amíg készítem az ebédet, addig vitorlát varrok... Mögöttem jönnek a hullámhegyek, folyamatosan nyomnak le délnyugat felé. Néha be is csapnak hátul a cockpitbe, de még elviselhető az állapot. Esik az eső délután, de ez már meleg eső!”

Aki hadvezér és államférfi egy személyben, annak egész életében a védő és a hódító szerepe között kell lavíroznia. Gustav Adolf mindvégig két célt követ: országa érdekét és a lutheranizmus megvédését. Az utóbbiért még arra is képes, hogy a nagy felekezeti háborúban szemrebbenés nélkül elfogadja a pápista Franciaország szubvencióit. És persze ízig-vérig katona, bár egyik levelében azt írja a háborúról, hogy az összes gonoszságnak nem folyama, nem is tava, hanem a tengere.

Az sem kizárható ugyanakkor, hogy G. A., az oroszán mindezt önérdekből teszi, családjának, fiatal dinasztijának javára. Igen ám, de ennek a fiatal protestáns dinasztianak van egy az 1544-ben kiállított örökösödési szerződésben főszerepet játszó, azaz jogerős kakukktója: III. Zsigmond, a katolikus unokatestvér, király ugyan, de a lengyel választókirályság, amelyben az utódlás fölöttébb kétséges. Nem, Zsigmond, a Lengyelhonba szakadt Vasa-sarj – ha van benne egy csepp uralkodói ösztön, és van! – semmiképpen sem mondhat le a papíron őt megillető svéd trónról. Tehát szövetségeseink után néz, s miután ő és II. Habsburg Ferdinánd jó párszor kölcsönösen kitolnak egymással, a távoli Spanyolországban talál megértő segítségre, hisz a madridi Habsburgoknak úgymint régóta fáj már a foguk az älvborgi flottatámaszponton, ahonnan kényelmesen megtámadhatnák Észak-Hollandiát és Angliát.

Miután III. Fülöp felveszi Zsigmondot az Aranygyapjas rend lovagjai közé – ami többek között azt jelenti, hogy ezentúl, ha Spanyolhonban jár, bejelentetlenül, vagyis szabadon közlekedhet a királyi palota termeiben, és nem kell levegye kalapját Fülöp társaságában –, a lovagkollégák elhatározzák, hogy balti hadiflotta kiépítésébe kezdenek.

Kicsit lehangoltan Petit hívom. Elmondja, hogy utánanézett, és ez kizárt, a gépünk nem messze van Pesttől, és 11-kor fel fog szállni. Ezt is elmondom az utasoknak, de ők továbbra is aggódnak. Nem tudok velük mit tenni, hagyom őket, hadd éljék majd át a megkönnyebbülés érzését. Megéheztem. Áron meg éppen vacsorázik: „Végre meleg étel! Rizses-hagymás-répás-virslis-szalámis-chilis... nem is folytatom, mindegy beleraktam, ami volt, és eddig ez sikerült a legjobban!! Sajna, a gulyáskrém elfogyott, kishajónál nem lehet mindenből nagy készlet. Az óceánon, ahol kisebb a hajóforgalom, a kabinban alszok. Ha nagyok

a hullámok, akkor a plexi ajtót berakom, hogy a víz ne csapjon be, de jól kilássak! Ilyenkor 1-2 óránként felkelek ellenőrizni a forgalmat és a hajót. Rögzített kormány, beállított vitorla.”

Mi meg jókedvűen beszélgetünk a pilóta Lászlóval, a szintén pilóta Csabával, Stefannal, az idős stockholmi taxisofőrrel és Emesével, a volt főorvosnővel, aki nagyon jól látja az én korosztályom problémáit. Ha ez a gép időben elindul, ezeket az embereket valószínűleg sohasem ismerem meg. Kár lett volna. Örülök, hogy így alakult.

És feltűnik a színen egy bizonyos Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein, azaz Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna, ismertebb nevén Wallenstein, a Habsburgok szolgálatában álló hadvezér, akinek nagyapja még nagy hévvel teszi kötelezővé a protestáns hitet birtokain. Őt magát, a tizenegy éves korára árván maradó fiúcskát gyámja, Heinrich Slavata, anyjának egyik sógora, kezdetben a táboritákat és valdenseket tömörítő, figyeljünk!, a hadi szolgálatot megtagadó és Luther Mártonnal több ízben tárgyaló, de egyezséget vele kötni képtelen, mert a cölibátushoz, a hét szentséghez és a katolikus eukarisztia tanához ragaszkodó jednota bratrskákkal, vagyis cseh testvérekkel neveltet, majd a sziléziai Goldberg latin nyelvű, evangélikus iskolájába küld, később meg az altdorfi protestáns akadémiára, hogy onnan a hevesvérű ifjút két lábbal kirúgják, mert mámoros dühében félholtra verte hűségese szolgáját.

W., miután gyámja meghal, jó ideig nyomtalanul eltűnik, állítólag hogy megtegye a maga kis *Grand Tour*-ját. Erről a kalandozásról csak annyit tudunk, hogy ifjunk megfordult a pádovai és bolognai egyetemeken, megtanult olaszul, majd beállt Karl von Burgau örgróf apródjának, és áttért a katolikus hitre. Ami akkorjában körülbelül annyit jelentett, mintha valaki kifordította volna a megkopott köpenyét.

Noha Franz Christoph von Khevenhüller históriaíró szerint Wallensteinnél másmilyen a gyerek fekvése, mert egyszer mámorosan elaludván az ambrasi kastély valamelyik ablakában, arra ébredt, hogy zuhan lefelé a ki tudja, hányadik emeletről, de csodák csodájára földet érve nem esett bántódása. Minthogy ezt a csodát nehezen lehetne doktor Luther Márton számlájára írni, a földet érve testi épségéről meggyőződnie akaró, magát tetőtől-talpig végigtapogató ifjú W. Szűz Máriában vélte felfedezni megmentőjét. Ami a pszichoanalízis hívei számára

bizonyára kézenfekvő döntésnek számítana egy tizenegy évesen árván maradt férfiú esetében, ha az említett exkluzív *establishment* hölgyei és urai nem lennének egytől-egyig megveszekedett ateisták.

De vessünk egy pillantást Wallenstein horoszkópjára! Ezt a prágai császári csillagvizsgáló világhírű főnöke, Johannes Kepler készítette el, aki mellesleg igazi tudós volt, és rühellte a csillagjósolást, de azért szorgalmasan üzte privátice, hisz a közalkalmazotti fizetés nevetségesen alacsony volt az udvarnál, s a jövőjüket tudni akaró urak jól fizettek. A Prágában megforduló Wallensteint a Mester nem fogadja személyesen, csak pontos születési adataira kíváncsi. „Éber, bátor, serény, nyugtalan természet, mohón sóvárog minden átalakítás, újítás után, s fittyet hányva a közemberekre és cselekedeteikre, az újat, a ki nem próbáltat, vagy amúgy srégnek tartott dolgokat kedveli, de ezt megtartja magának, kifele nem mutatja.”

Ha valaki elhatározza, hogy újrakezd, mert amit addig megélt, megmagyarázhatatlan, vagy boldogtalanná tette, magára veszi a szabadság magányát. Minden újítás jól jön, mert tagadja a megélt vagy elképzelt rettenetet, de legalábbis a kellemetlen, elfogadhatatlan adottság jogosultságát. De vajon mi az új? A létezőnek az ellentéte? Az összegubancolódott értékeket és értéktelenségeket, erényeket és bűnöket a maguk megérdemelt helyére rendező ismeretlen?

Szóval amikor ez a sokak által szimpla parvenünek bélyegzett W. Észak-Németországban nagy területeket foglal vissza a Katolikus Ligának, a spanyolok is érdemesnek látják követeket küldeni Lengyelországba, Solre gróf és d'Auchy személyében, azzal, hogy királyuk költségén hozzájáruljanak egy 24 hajós balti-tengeri hadiflotta kiépítéséhez, amit Wallensteinnek 12 ezer katonával kell felszerelnie.

Persze katolikus kuzinja ténykedéseit Gustav Adolf sem nézi karba tett kézzel, és – még mielőtt óriásinak számító haderejével, ötven csatahajóval (ez hadiflottájának csak egyharmada) egyetlen ágyúlövés nélkül megadásra kényszeríti a kelet-porosz Pillau kikötő erődítményének védőit –, 1625 telén a Skeppsholmen szigetén működő legnagyobb hajógyárban feladja a rendelést két királyi zászlóshajó megépítésére.

Ezek egyike a mi Vasánk.

Ebben a korban a művészetpártolás magától értetődő az európai hercegi udvarokban, nem úgy XII. Károly svéd királynál, aki minden pénzét a háborúzásra költi. Pár száz évvel később, Anglia terrorbom-

bázásának idején, egy kormányülésen a hadügyminiszter, a haza végveszélyére hivatkozva a kulturális kiadások, a teljes humán szféra költségeinek lenullázását javasolja, hogy ezek a pénzek is a védelemre fordíttassanak. – Jó – mondja Churchill –, de akkor voltaképpen miért harcolunk? Károly fiáról, II. Gustav Adolfról elég biztosan állítható, hogy nincs humorérzéke (nagyon kevés katonának van! Andrej hercegnek sincs. Bezuhoznak igen, de ő civil volt), de azt már korán felismeri, hogy a művészetek politikai céljainak szolgálatába állíthatóak, és a kultúra támogatását teljességgel a háborús propagandának rendeli alá. Meg hát ott van szívében a túske, hogy valójában nem ő Svédország jog szerinti királya. Szóval az esztétikát érdekeinek rendeli alá, számára nem a jelképek sokszínűsége és a műalkotások minősége a fontos, hanem néhány, a propaganda számára kiemelt fontosságú szimbólum minél könnyebb sokszorosíthatósága. Kedves művészet, itt most szó sincs az emberi alkotóerő szívet melengető és épületes erejéről, itt minden a király körül forog, és róla szól. Ő a svéd király, és senki más. *Capito?* És ezt még Lengyelországban is értsék meg! Ha nem értik, hát kapnak divatos röpiratot, számtalant, amelyen ő jó és igazságos fejedelemként ábrázoltatik, mi több: a kor allegóriaimádatának megfelelően Herkulesként. Esetleg az Ószövetség Dávidjaként.

A svéd király tudja, hogy a lengyel hadjáratban jócskán legatyásodott népe korlátlan támogatására és feltétlen engedelmességére van szüksége. Ennek érdekében masszív szó-, írás- és képes propagandát indít, és minden svéd számára kötelezővé teszi az általa meghatározott ünnepnapokon a templomozást, ahol őt az evangélium egyetlen igazi bajnokaként és a protestantizmus legerősebb bástyájaként hirdetik a „csókos” szószékekről. *„Ezt mondja az Úr – döngik a lelkészek Jeremiással: – Nézzétek, egy nép közeleg észak felől, a föld széléről egy hatalmas nemzet tör elő. / Fegyvere nyíl és lándzsa, kegyetlen és nem ismer könyörületet; csatakiáltása, mint a tenger zúgása, lovakon nyargalnak, s mind harcra kész...”*⁵. Ezt az északi népet a német protestánsok a svédben vélik felfedezni. Mindez összekötve – a gyengébbek kedvéért – a paracelsusi oroszlanos jóslattal.

Ha figyelembe vesszük a Vasán található több mint ötven oroszlan-szobrot, kézenfekvőnek tűnik a feltételezés, hogy Gustavnak a harminc-

éves háborúba való belépéshez, s ezzel a katolikus császárság szétzúzására tett kísérletéhez a Vasa a „nagy dobás”: a szárazföldi (oroszlán) és tengeri (hadihajó) hatalmat egyesítő, minek nevezzük?, propagandisztikus csoda.

Kézenfekvőnek tűnik ugyan, de nem igaz! Mert az oroszlán, főleg a hajócsúcsra faragott oroszlán a korabeli holland hajóépítők közhelyei közé tartozik. Ha jól megnézzük, néhány egészen különleges luxuspéldányon kívül, mint amilyen a franciáknak épített LE GRAND SAINT LOUIS, a holland mesterek – nem tévesztendő össze a hamburgi Hapag hajósvállalatnak a brémai Vulkan hajógyárban, 1929-ben megépülő St. Louis elnevezésű sorhajójával, amely 1933-tól a náci „Erő és öröm” mozgalom nyaralóhajójaként működik, de a náci rezsim beleegyezésével 1939. május 13-án 906 zsidó menekülttel elindul Amerika felé. A Karib-tengeren azonban kezd befellegzeni a kivándorlásnak, mert a térség összes kikötője megtagadja befogadását, még Havanna is, az előzetes megegyezés ellenére, mire Gustav Schröder (megint egy Gustav!), a St. Louis kapitánya Rooseveltnél személyes segítségét kéri, aki hajlik ugyan a humánus gesztusra, de engedve Cordel Hull külügyminiszterre és demokrata pártja fenyegetésének, hogy ha jönnek a zsidók, akkor nem lesz támogatás a jövő évi elnökválasztáson, 1939. június 4-én sajnálkozó távirattal válaszol a Florida és Kuba között veszteglő hajó kapitányának, mire az, eleget téve főnökei parancsának, hogy a hajó azonnal forduljon vissza Európába, nagy dilemma előtt áll, hisz megszerette a sok óbégató szerencsétlent, még akkor is, ha ezek időnként bécsi operettbe illő teatralitással megkísérlik elfoglalni hajóját, s az európai partokhoz közeledve eléri, hogy az antwerpeni kikötőbe befutó hajó szökevényeit különböző nyugat-európai városokban helyezték el, de jó részük Belgium, Hollandia és Franciaország 1940-es megszállásával, sajnos, a náci rezsim hatalmi szférájába kerül, s több mint felük elpusztul a Holokausztumban – minden hajóra oroszlánt faragnak.

És ha végignézzük a Vasa faragványait, még véletlenül sem bukkanunk hidra- vagy keselyűábrázolásra. Tehát semmi ideológia. Vajon miért? Talán Johan Skyttre és Johannes Bureus hatására? Tény, hogy 1625. január 17-én Gustav Adolf a svéd hadiflotta kibővítését egyetlen emberre bízta. Arra az egyetlenre, aki akkordszerződéses alapon vállalja a munkálatokat: a holland Hendrik Hybertszoonra, aki azonnal

testvérét, Arent is bevéteti az öt évre szóló szerződésbe. Ennyi idő alatt kell megépíteniük a két kisebbet, meg a Kronort és a Vasát, a zászlóshajókat. Közben felgyorsulnak az események, s Wallenstein elsöprő győzelmei, amelyekért II. Ferdinánd császár kinevezi „az óceán és a Balti-tenger generálisának”, arra kényszerítik az idegenben araszolgatva harcoló Gustavot, hogy 1628 júniusában Erik Jönssont, a svéd tengeri erők admirálisát nyomásgyakorlás céljával a stockholmi hajógyárba küldje. Az erőszak feneketlennek nyugodtan mondható butasága: a késznek nyilvánított Vasát augusztus végén átadják a svéd tengeri hatóságoknak. És elérkezik a nagy nap. Tudjuk már: 1628. augusztus 10.

Egy órája szálltam le, most hozott fel a busz a városba. Várom Gusztávot, aki nagyon kedves, kijön értem idáig. Ha nem tenné, nem tudom, mit csinálnék. Éjjel 3 óra van és nagyon hideg. Toporogva olvasom, hogy Áron is megérkezett: „A Las Palmas-i kikötői kocsmában sokan odajöttek hozzám, hogy ugye én vagyok azzal a kicsi hajóval. Nem a nevem vagy a hajóm neve rögzült bennük, hanem a nemzetiségem: magyar. Az a 'kis magyar hajó', igaz, volt, aki olasznak gondolt először, de elmagyaráztam a színek elrendezését, és a címert is. Azt mondták, hogy így értik... Néha tovább magyaráztam, hol is van Magyarország :-)”

Kicsit szégyeltem magam, pedig tudom, hogy nem tehetek a késésről. Mégis rossz érzés. A repülés, életemben a legelső, felemás érzés volt. A felszállás előtt a torkomban dobogott a szívem, elképesztő érzés volt emelkedni a földtől. Az utazás többi része unalmasan telt, a sötétben nem láttam semmit, és a hajtóművek monoton moraja elálmosított, olyan érzés fogott el, mint amikor Ludovikához utaztam Németországba, az autóbusz monoton haladásához hasonlított az érzés. Félálomban Áron jutott eszembe, és a csillagok: „Még Rob mondta Koperben az indulásom előtti napon, hogy az óceánon csodálatosak lehetnek a csillagok. Jól gondolta! (Minden este megnézek egy csillagot az égen...) Este 10-kor elkezdek levest főzni. Répa és hagyma az alapja, és ami van, azt beleteszem:) Erős Pistával persze feldobom a végén. A hajó dülöngél, tehát nem egyszerű a feladat!”

Ebben a korban a hadihajók élettartama legfeljebb 25 év. Utána szétszedik őket, s a nagy mennyiségű faanyagot elárverezik. A sors kegyeltjének mondhatja magát a hajó, akit felújítanak, s 50 évig szolgálhat. Többségük nem éri meg ezt a tisztos kort, mert vagy tengeri ütközetben kap halálos sebet, vagy vihar martaléka lesz. A tengerfenék meg nem kecsegtet nagy reményekkel: a fúrókagylók (*Pholadidae*) és a különböző baktériumok rögvest nekikezdenek a „titkosféregfogarág” fedőnevű munkálatnak.

Vasánknak ebből a szempontból óriási mázlija van. Mert néhány perccel világrajövetele után elnyelik a hullámok. Nem marad más hátra neki, mint hullámsírjában – azért itt ez a metafora is megérdemelne egy misét! – türelmesen várni a feltámadásra. Ami (aki?) 333 – szerencsés szám, bűvös szám, jó szám! – évet várhat magára. A leégés ugye óriási, s állítólag maga Gustav, Észak Oroszlánja, A Protestantizmus Megmentője a legnagyobb ludas a dologban, hát spongyát rá, több is veszett már mindenütt!

Szeretek repülni, most már bátran állíthatom. Leszállni viszont nem szeretek, a fülfájás időnként elviselhetetlen volt, és az én esetemben helyenként fogfájással párosult. Pedig a leszállás elkerülhetetlen. Szerencsére. A leginkább mégis földet érni szeretek.

Józanul gondolkodó népek egészséges gyorsasággal felejtik kudarcaikat. Szóval jó háromszáz évnek kell eltelnie, míg a XX. század svéd történésze, név szerint: Nils Ahnlund, Gustav Vasa jó ismerője korabeli királyi udvari számlák tanulmányozása közben megismerkedik hajónk sorsával. Felfedezését egy híg svéd sörökkel s csempészett vodkával (nem *Finlandiával*, Ipse preferáltjával, mert azt csak a hatvanas évek végén találják ki, in the late 1960's, an esteemed group of Finnish visionaries desired to create a vodka brand that embodied the best offerings of Finland. The challenge was to design the perfect vodka that truly embraced the country's finest ingredients born from the untouched and pristine nature of their homeland and share with as many people around the world as possible) alaposan meglocsolt baráti összejövetelen megosztja barátjával, Anders Franzénnal, aki civilben a tengeri olajkutatás mérnöke a BP-nél, titokban meg a történelem és a régészet szerelmese.

Franzén agyához, aki ugyan 29 évvel fiatalabb mesterénél, de közel sem bírja olyan jól ezeket a viking szeánszokat, mint a törékeny Ahlund, csak foszlányokban jutnak el Ahlund nagy felfedezést sejtető szavai, hogy igen, alapjában véve óriási lebögés volt, de a faragványok, az a rengeteg, borsos áron kifizetett szobor feltámasztása annyi év után bizonyára felül fogja írni – ugyan már, ki emlékszik még rá?! – a nagy nemzeti blamázt. Mert a józanul gondolkozó népeknél az ilyen grandiózus bukások tudatosítása nemhogy eltávolítja, de közelebb hozza a balfaszságokat elkövető ősokeket az utódok lelkéhez.

Vendéglátóim, Uta és Gusztáv nagyon kedvesek, mindenben sokat segítenek. Érdekesekeket beszélgetünk az itten és az otthon különbségeiről, mint egyelőre egyetlen kézenfekvő témáról. Kicsi lakásban élnek, az előszobában vetettek nekem ágyat egy matracra. Képtelen vagyok elaludni az izgalomtól. Vajon Áron merre jár? „Úszok egyet az óceánban” – olvasom utolsó bejegyzését. „Nagyon kellemes a víz. A hajót egy kisebb hal követi. Sajnos a hajónak már szakálla van. Meg sem próbálom a hajó alját megtisztítani, mivel ahhoz azért nagy a hajónak sebessége.

Fürdés után napozok, olyan nyár érzésem van, így decemberben kicsit furcsa. A hal, amelyik követ engem, lassan olyan, mintha a kiskedvencem, 'háziállatom' lenne. Itt inkább hajóállatnak kéne nevezni... Amikor a műhalamat közelebb húzom a hajóhoz, akkor azt hiszi, hogy egy másik hal, és odaúszik hozzá, és együtt úsznak. Kicsit magányos lehet a halam, egyedül, 11 napja. Vacsora: fasírt. (Halat nem tudtam fogni, de a villantóm ismét odalett, talán egy nagy hal.) Estefelől állt teljesen a szél.”

1952-ben vagyunk, még két évnek kell eltelnie, míg a gyakori ivászatok egyikén Franzénnek meg kell állapítania, hogy már mestere sem a régi, hamar berúg, és minden alkalommal következik a régi, akadozó lemez a hajóról. Inkább kegyeletből, mint meggyőződésből, vagy talán mert már torkig van az öreg állandó hüppögésével, Franzén 1954-ben egyszerű segédeszközökkel kutatni kezdi a stockholmi öböl fenekét, és 1956-ban saját építésű tengerrégészeti szondájával a Beckholmen-sziget közelében kiemeli egy megfeketedett tölgyfaoszlop maradványait. Azt már első pillantásra látja, hogy a lelet legalább száz

éve hever a tenger mélyén. Egy speciális fenékmérővel hamarosan azt is megállapítja, hogy valószínűleg nagy tömegű objektum tartozéka. A türelmetlenül betegeskedő Ahnlund kitörő örömmel fogadja barátja felfedezését, s már szaladna is a Sjöhistoriska museet-be, a világhírűnek tartott stockholmi tengerészeti múzeumba, de a hol szemüvegét, hol szemét törölgető, bevodkázott Franzén közbevetett kérdésétől, hogy: „Mit gondolsz, hány professzor és doktor fog hinni egy amatőrnek? Gondolod, hogy épp nekem fognak pénzt adni, a botcsinálta régészeknek?”, megtorpan. Igen, megtorpan. Megtorpannak. Mert itt vége az idealizmusnak. Vége az álmoknak. A bizonytalan kimenetelű vállalkozásokhoz pénz kell. Nagyon sok pénz. Azt meg a nagy felfedezésektől, a zseniális gondolatoktól és művészeti alkotásoktól undorodó, a középszer oltárán áldozó bizottságok és grémiumok osztogatják. Méghogy a Vasá... Felzokognak... Némán koccintanak...

A dilemmát Franzén másodnaposságát cukrozott virslivel, édes-eceetes uborkával, szárított, fűszerezett hagymával és bodzaszörppel ápolgató gyakorlatias felesége, Uta oldja meg. Férje *katzcenjammeres* sirámaira azonnal beugrik neki, hogy itt most nem pénzre, hanem bűvárokra van szükség. Franzén üveges szemmel bólogat, hogy bizony, fene jó bűvárokra. Mire Uta: „Ide figyelj, megkérdezem Christ, nem tarthatnák-e idén Beckholmen közelében a bűváriképzést!” Mert Uta bátyja, Christian Johannesson a Svéd Királyi Haditengerészeti Akadémia alkalmazottja. Hogy, hogy nem, a sors istennői ezúttal kegyesek borúlátó barátainkkal, s a haditengerészet bűvárai a Beckholmen-sziget közelében 32 méter mélységben hamarosan rá is bukkannak a Vasára.

Furcsa egy város. Az én szememnek legalábbis furcsa. Nem tudnám pontosan megfogalmazni, miben áll különcsége. Abban a kevés külföldi városban, ahol eddig életemben jártam, mindig pontosan láttam a különbségeket szülővárosomhoz képest. Ilyen Heidelberg, Frankfurt, Bécs. De ez más. Olyan, mint amikor álmomban olyan helyeken járok, amelyeket ébren ismerek, de álmomban irreális, a valóságtól eltérő formában jelennek meg. Ugyanez az érzés fog el itt is. A város házai között helyenként 10-15 méter magas gránitsziklák képeznek hatalmas kontrasztot a környező épületekkel, amelyek nagyon modernek. A metró balról érkezik, a záruk fordítva működnek, a WC-nek nincs lehúzója, csak egy fekete gömb, amely előtt 10 percig tanácstalanul álltam. Az

üzletek nem árulnak alkoholt, és mindenki lóversenylázban ég. Aproppó metró. Az a vonal, amelyet én használtam (amúgy hat vonal van, és ez a hat metróvonal a T-Centralnak nevezett káoszban találkozik), meglehetősen groteszk. Az állomás úgy néz ki, mintha egy természetes barlang lenne. Ezzel nem lenne baj, de az alaktalan sziklafalakból helyenként „művészi” kompozícióban geometriai formák, színes csempealakzatok, „félbehagyott” művek emelkednek ki. Ez és a kísérteties megvilágítás együtt érdekes összhangot kelt, bennem határozottan ellenszenves érzéseket. Ez az absztrakt „művészetféleség” az egész városra jellemző, az aluljárókat, a köztereket az én szememnek cseppet sem művészi alkotások „díszítik”. Ennek ellenére a város szép, a régi épületek és a tenger közelsége kellemes atmoszférát teremtenek. Mégsem tudnék itt élni, számomra ez a város túl furcsa.

A szenzációs hír az egész országot bejárja, mire a hivatalosságok azonnal felállítják a Vasa Bizottságot, feladatául tűzve ki, hogy „alaposan megvizsgálja a hajó kiemelésének mindenekelőtt pénzügyi és technikai lehetőségeit”. Ahnlund és Franzén, akik nevét egyetlen lap sem említi a szenzációs felfedezés kapcsán, annál többet a Tengerészeti Múzeumvezető munkatársaiét, ezek melleleg Franzént mindvégig kontár amatőrként kezelik (pol. korr. verzió: „Franzén had strained relations to the Maritime Museum, which for a long time seemed to regard Franzén as an unwelcome competitor. Therefore, Franzén never worked for the Maritime Museum.”), egyre hosszabb és egyre magasabb alkoholtartalmú szeánszon nyalogatják az önbecsülésükön ütött mély sebeket. Ebbe a nyalogatásba Ahnlund 1957-ben belepusztul. Halálos ágyán azzal búcsúzik barátjától: „Már az elejétől fogva nagy kibaszás volt ez az egész.”

Nem tagadom, hogy jó adag izgalommal és önmagam felé forduló kíváncsisággal indultam el erre az útra, megnézni ezt a hajót. Egy kicsit úgy éreztem magam, mint a kisgyerek, aki látott a televízióban egy-két futballmérkőzést, és elhatározta, hogy ha felnő, focista lesz. Csakhogy még sohasem rúgott bele egy igazi labdába, ezért csak elképzelései vannak arról, hogy a dolog, amivel foglalkozni szeretne, milyen is a valóságban. De tudja, hogy ő focista szeretne lenni. Ugyanez a helyzet velem és a vitorlásokkal. Évek óta megmagyarázhatatlan

vonzalom és szenvedély hajt a hajók és a tengeri élet felé, pedig még sohasem kerültem közvetlen közelségbe egyikkel sem.

Az országos hírverés megteszi a magáét. Legelőször a hajómentési munkálatokra szakosodott Neptun cég figyel fel az ügyben rejlő üzletre. Sajtósai azonnal szét is kürtölik, hogy a cég a kiemelés minden költségét állja, ha a haditengerészet bűvárai elvégzik az embert próbáló víz alatti munkálatokat.

A Vasa Bizottság, az állami intézmények közmondásos gyorsaságával, 1958-ban, vagyis Franzén felfedezése után két bő évvel, végre nyilvánosságra hozza a „leletmentésre tett ajánlatait”: a hajótestet egyelőre sekélyebb, 16 méter mélységű vízbe kell áthelyezni, Kastellholmen sziget közelébe, ahol türelmesen ki kell várnia, míg az összes kormányzati bizottság és albizottság jóváhagyja a kiemeléséhez, konzerválásához és restaurálásához szükséges pénzügyi alapokat. A tetemes összeget, kétmillió amerikai dollárt, végül a szociáldemokrata hatalom időhúzó, botcsinálta és sokszor nemtelen érveit – minek nekünk ez a rohadt hajóroncs, mi ez a múltba fordulás, népnemzetieskedés, inkább a világ éhezőire és a politikai menekültekre figyeljünk – már jó néhány névtelen adományozó, a svéd király, VI. Gustav Adolf kulturális alapja és a Wallenberg Alapítvány adja össze.

Tagadhatatlan, a feladat nem egyszerű: több mentési fázisban felszínre hozni az egy darabban megmaradt háromszáz éves hajótestet. Elsőként hat alagutat fúrnak a hajó törzse alá, ezeken vastag acélköteleket húznak keresztül. 1959 augusztusának első napjaiban a helyszínre érkeznek a Neptun társaság mentőhajói: két úszóműnek, pontonnak és néhány segédhajónak kell elvégeznie a kockázatos műveletet, mert ha a tengerfenék iszapjának szívóerejét nem tudják legyőzni, a hajótest darabokra szakad.

Azzal kezdik, hogy a Vasa teste alá kihúzott acélköteleket pontonokhoz erősítik, és hogy kiemelhessék az iszapból, a pontonokat a fedélzet pereméig elárasztják vízzel, majd feszesre húzzák az acélsodronyokat. Ezek után kiszivattyúzzák a vizet a pontonokból. Ezt a folyamatot addig ismétlik, míg augusztus 20-ra a Vasát fokozatosan ki nem szabadították az iszapból. A sikert a bűvárok is megerősítik: a hajót már nem fenyegeti a tengerfenék. Ezt a mentési módszert, az *exoneratiót*, értsd tehertől való megmentés, felszabadítás, vagyis a pontonok elárasztását,

majd kiszivattyúzását még tizennyolcszor megismétlik, majd a Vasát Beckholmen közeléből Kastellhomen sekélyebb vizébe vontatják.

De ezzel a munkálatoknak még koránt sincs vége. Sőt csak most következik a neheze. Sok vita után megszületik a döntés: a hajótestet felszínre kell emelni, hogy miután kiszivattyúzták belőle az iszapot, „a maga lábán” tehesse meg az utat a beckholmeni szárazdokkig, ahol az archeológusok és restaurátorok már repesve várnak rá. De mielőtt a Vasa elindulna második útjára, a víz alatt még meg kell erősíteni a felső részét, mert főleg a fartükör és a hajóorr siralmas állapotban vannak. A bűvárok az összes lövegnyílást és számos léket is betömnek. E művelet során a megsértődött Franzén szerint „több tonnányi értékes régészeti anyag semmisült meg”.

1961. április 24-én a Vasa végre felmerül (jó ez a szó ide?) a habokból. A testében maradt vizet azonnal kiszivattyúzzák, mint az újszülött testéből a magzatvizet, s a fedélzetre kapaszkodó régészek elkezdik a leletmentés sziszifuszi munkáját. Ezzel párhuzamosan a tömeg csökkentése és az oldalra dőlés megelőzése végett egyre nagyobb mennyiségű iszap és elmozdult fenéksúly kerül kipumpálásra. 1961. május 4-én a hajótest vízvonala emelkedik, miközben egyfolytában locsolják, hogy nehogy kiszáradjon, nehogy deformálódjon. Rendeltetési helyére érve azon nyomban egy múzeum felépítése kezdődik a Vasa körül, mindenekelőtt a permetezőrendszer beüzemelése. Hajónkat jó ideig még az eredetileg neki szánt elem, a víz öleli körül.

Mielőtt elindultam Budapestről, feltettem magamnak a kérdést, melyre az utazástól vártam a választ: VALÓBAN ERRE SZERETNÉM FELTENNI AZ ÉLETEMET? A választ már a kikötőben megkaptam. IGEN. A tengeren hintázó vitorláshajók látványa magával ragadott, nem tudtam szabadulni a száz és százféle különböző kicsi és nagy hajó varázsától.

Zászlóshajónk 333 év után is kitűnőnek mondható kondícióját – gondoljunk csak bele: hányan dicsekedhetnek azzal, hogy „saját lábukon” teszik meg a paradicsomba vezető utat? – több körülménynek köszönheti. Mindenekelőtt, ugye, legeslegelső útján (a svédek ezt sokkal szebben mondják: *Jungfruesa* – szűzlányi utazás!) bukik el, *esik meg*, még friss a testét vastagon borító, erdei fenyő kátrányából, kénezett

faszénkátrányból, marhafaggyúból, koromból, kénből, faszénporból és főzött, habjától elválasztott jegenyefenyő gyantájából készült védőmáz. Ehhez jön a stockholmi kikötő fenékiszapjának jóindulatú, faanyagot konzerváló összetétele, no meg a viszonylagos mélység, amely megóvjaa hajónkat a jégnyomástól. És ne feledkezzünk meg a nap romboló sugarai ellen védő zavaros, oxigénszegény, alacsony sótartalmú, hideg, s ezért a fűrókagylók családjához tartozó *Teredo navalis* ellenségének számító tengervíztől sem.

A Vasát mindenekelőtt a gombásodástól és a kiszáradástól, na meg a deformálódástól és széthasadástól kell megvédeni. A szakemberek tudják, hogy egy háromszáz éves, 15 000 négyzetméteres objektumot, amelyhez 24 000 darab egyedi lelet tartozik, nem lehet a hagyományos módszerekkel megmenteni.

Az első vizsgálatok során kiderül, hogy hajónk kilencven százaléka tölgyfából van, de testében akad erdeifenyő, lucfenyő, hárs, bükk, éger, fűz, juhar, kőris, nyír, diófa, körtefa és almafa is.

A tölgyfából készült szobrok a legszerencésebbek, mert az őket tartó szegek hamar megrozsdásodtak a sós vízben, és a jótékony iszapban alusszák örök álmukat. Különben a tölgy erős fa, az egyik legerősebb. Az alaposabb vizsgálatok kiderítik, hogy a sejtfalát bomlasztó gombák és a baktériumok csak a felületen végezheték sikeresen munkájukat. Alább, „odalent” minden a legnagyobb rendben, az óriási tölgyfatest lényegében egészséges. Egyelőre! Merthogy csak a tenger anyaméhében!

A császármetszés esetünkben óriási kockázattal jár. Vajon mi történik azzal a testtel, amelyet hirtelen az egyik őselemből a másikba katapultálunk (rántunk, ráncigálunk)? Persze arról is elgondolkozhatnánk, hogy ki vagy mi jogosít fel erre, de ezt a dilemmát egyelőre hagyjuk.

A Vasa teleszívta magát tengervízzel, ez lett az új életeleme. S most egyszer csak, szóval a 300 év új élet után hirtelenül kiszakítják onnan. Kihalásszák a levegőre, a szárazföldre, szóval az emberek világába. Ahol a kiszáradás várja. A ráncosodás. A zsugorodás. A töpörödés. Megszületés? Újjászületés? Feltámadás? Igen, talán így: evilági feltámadás. Az egyik őselemből a másikba.

A dermesztő hideg és hullámzó köd ellenére másfél órát sétálgattam a parton a hajókban gyönyörködve, emelkedett hangulatban. Egy kicsit úgy éreztem, nem is akarok bemenni a múzeumba, inkább keresek magamnak valakit itt, akivel beszélgetni tudok, hogy minél többet megtudjak ezekről a csodálatos járművekről. Persze ez csak a pillanat csábítása volt, alig vártam, hogy beléphessek Hozzá. Végül a hideg győzött a lelkesedésem fölött, és elindultam, két-három lépésenként visszafordulva, mert nagyon nehéz volt elszakadni a csodálatos öböl látványától.

Nem! Exhumálásról semmi szín alatt! Hogy a holttest kihantolása hatósági vizsgálat céljából? Itt szó sincs kihantolásról, sírból való kiemeléstről, illetőleg új temetőhelyre vitelről. Nem, ez már nyelviileg sem lenne helyes, itt nem vörös csigákba bodorított hajú, vízbe fulladt lány tetemével van dolgunk. Noha a latinban közeli *exhumoro* azt jelenti: nedvtelenít, nedvtől megszabadít. De az *ex* még jócskán benne van, mert az jelent kiindulást valaminek a belsejéből: 1. térben, *excedere e vita*, meghalni; jelölik vele azon helyet, ahonnan valami történik: *causam dicere ex vinculis*, mint fogoly, *ex itinere*, *ex fuga* útban vagy útközben, futás közben; jelöli azon helyet, honnan valaki vagy valami jön; 2. más viszonyban is, mikor azt jelöli, hogy valami valamiből ered vagy származik; jelöli azon egészet vagy többséget, miből valamit kivesznek, vagy aminek egy részét teszi valami; ritkán szolgál az anyag jelölésére, amelyből valami készült vagy áll; még azon alkatrészeket is jelöli, melyekből valamely ital s más efféle készült; jelöl okot, alkalmat, forrást, eredetet s több effélét; jelöl változást, átmenetet; jelöl szabályt, mely szerint, valami szerint, következtében, nyomán, után történik; 3. időben azon időpontot jelöli, amitől kezdve tart valami; ritkábban jelöl jövődőt: *diem ex die exspectare*. Egy napot a másik után.

Megvan! *Exoctus*: a hal, amely a szárazföldre megy ki álmodni.

Nem tudom szavakkal kifejezni azt az érzést és látványt, ami a Vasamúzeum épületének félhomályában fogadott. Van ebben a hajóban valami megfoghatatlan szépség. Vajon a méretei nyugöznek-e le, vagy valami más? Persze ez sem elhanyagolható, újból és újból elámultam, hogy milyen hatalmas. Orrától a tatjáig 52 méter, széles-

sége 9 méter, és több mint 300 évvel ezelőtt az árbócai 40 méterre magasodtak a tenger szintje fölé. A hajóból sugárzik a múlt. Elképesztő a gondolat, hogy ez a nagy „fatákolmány” a vizet szelte. Olyan érzés, mint amikor megláttam Ferihegyen a repülőgépünket. A nagysága akaratlanul felhozta bennem a kétkedést, hogy az a „tárgy” képes-e egyáltalán repülni. Ugyanezt éreztem a hajóval kapcsolatban is. Pedig képes, a vízen marad 20-30 méteres hullámok között, és fedélzetén 64 ágyút hordoz, hónapokig szállást adva 800 embernek a nyílt tengeren. Lenyűgöző alkotás. A kiállítás minden eddig általam látottnál szebb, összetettebb, igényesebb. A múzeum hét emeleten mutatja be a hajót, annak minden zegzugát, úgy, hogy a belső tér kialakításának köszönhetően a hajót egy pillanatra sem lehet szem elől téveszteni. Minden lépést, minden csodálkozást elkísér a látványa.

A legalsó szinten, kerítéssel védve és a bámuló látogatókkal mit sem törődve egy kis régészeti laboratórium van berendezve, mert 3-4 régész folyamatosan dolgozik a hajón. Irigyeltem is őket! Én is közöttük szerettem volna lenni, hogy kérdéseimmel halmozhassam el Őt. De nem vagyok türelmetlen, mindennek eljön a maga ideje. Az mindenestre nagyon rosszulest, hogy a fedélzetre a régészeken kívül senki sem léphet. Egyikük a tőlem 3 méterre lévő kis fémhídon át a hajó fedélzetére sétált, és egy benzinkutas unottságával kezdett ügyködni valamin. Úgy éreztem, nem tudja, micsoda szerencsében, kiváltságban van része. Rossz érzés volt elhagyni a múzeumot, szívesen töltöttem volna itt még egy-két napot. Hazafelé menet nem érintett meg a külvilág zaja, magamba fordulva vágytam vissza az öbölbe, a tengerhez és a hajókhöz.

A hajóépítés fáradságos munka. Így van ez ősidőktől fogva: Noé, Robinson, Thor Heyerdahl, Méder Áron etc. A szárazon megépíteni azt, aminek a vízben kell bizonyítania, hogy bírja a víz tűzkeresztségét, s a lég erejét felhasználva távolba röpti építőjét... Dante: „Ó, társak, bár veszélyek ezre víjja/ sziveteket, mégis Nyugatra hágtok:/ ha látástokból, bármi sok híja,/ őriztek - szoltam - még egy csöppnyi lángot,/ ne sajnáljátok megkeresni tőle/ a Nap útján a néptelen világot!/ Gondoljatok az emberi erőre:// nem születtetek tengeni, mint az állat,/ hanem tudni és haladni előre!”⁶

6 Dante: Isteni színjáték, ford. Babits Mihály

Este Utáékkal kellemesen vacsoráztunk, Gusztávval hosszasan megváltottuk a világot egy jófajta spanyol bor társaságában. Sajnos megint elszívtam néhány cigarettát. Ez az egyetlen, ami egy kicsit rontja a hangulatomat. Ezt leszámítva boldogságot érzek, hogy legalább ezt az egy napot az életemből a Vasa közelében tölthettem. De alig érkeztem meg, máris indulnom kell haza. Holnap ilyenkor már újra Magyarországon vagyok. Hazamegyek. Mennék, de nem tudom, hova.

A hajók díszítése arra utal, hogy az ember a kezdetektől fogva öntudattal rendelkező élőlényeknek építette őket. Nézzük csak meg az ógörög és római gályák festett vagy faragott szemeit: OCULI.

Bizony, a hajók élőlények, s nem a közönséges fajtából valók: isteni nők, akik joggal elvárják tőlünk a komoly áldozatot.

Hajóépítés. Netán ez a legnagyobb tett? A világ kezdeti rendjét megváltoztató? És a repülő? Az egy szárazföldi történet, azt most hagyjuk!

Hajón bizonytalan a szárazföldi létezésre teremtett ember élete. Ipsében a viharos éjszakák felidéznek a tomboló tengert, és mindazt, amit át kell élniük a tengeri embereknek a vihar félelmetes óráiban. Egyszer ő is megélt ilyesmit. Krétán. Derűsen ragyogó nap volt. Enyhe szél fúj, öreg, tengeri fuvalat. Egy olyan hajóra bízta magát, amely mindig kellemetlen érzést támaszt az emberben, ha a kikötőben sétál. A chaniai kapitány hetven-, talán hetvenöt éves, sötét bőrű, halálfejarcú. Kikötői tisztviselő lépett a fedélzetre, megszámolta az utasokat. Más hajókon ez nem volt szokás. Nekivágtak a tengernek. Alighogy elhagyták a kikötőt, máris elkezdődött. Ipse a krétait akkor a pokol porkolábjának látta. Hidegvérűen kezelte a kormányt. Olykor heves mozdulatokkal. Az utasok elnémultak. Gyerekek hánytak zacskókba. A felnőttek a hajókorlátba próbáltak kapaszkodni, hogy beleokádhasanak a tengerbe. Ő meg görcsbe merevedve lapított az ülésen. Nekifeszült a hullámhegyeknek. Súlypontját állandóan változtatva próbálta követni a hajó kilengéseit. Természetesen idegölő volt ez az állandó egyensúlyozás, ez a szakadatlan és görcsös igyekezet valamelyest megzaboláznia a hajó indulatait. Kidülledt szemmel kereste a többieket. És azon tűnődött, hogy vajon kibírja-e. Eszébe jutott, hogy az úszni tudók hét, a többiek négy percig szokták az ilyesmit túlélni. Aztán a kölcsönkért fényképezőgép miatt kezdett aggódni. Leszámolt

az életével. Mögötte svéd házaspár ült, minden alkalommal elkezdtek kacagni, ha hullámhegy felé közeledtek, és ez a kacagás addig fokozódott, mígnem úgy tűnt, hogy a hajó felborul. Akkor alábbhagyott, hogy aztán újból felharsanjon, ha a hajó a magasba emelkedett. Be nem állt volna a szájuk. Ipse legszívesebben megfordultam volna, hogy lekeverjek nekik egy pofont. De hát egyensúlyoznia kellett, együtt kellett mozognia a hajóval, hogy legalább erkölcsileg támogassa, ha oldalra dőlt. Ez meg komoly koncentrációt igényelt. És ha a hajónak sikerült felkapaszkodnia a hullámhegyre, újabb egyensúlyozó mutatványra volt szükség, hogy ellensúlyozza dőlésszögét, és elkerüljék a felborulást. Végre közeledett a sziget, szélárnyékba kerültek. Békés kikötőben vetettek horgonyt. Ipse a parti kiskocsmában dupla adag pálinkát rendelt. Egyből felhajtotta, és *felötlött benne*, hogy bizony kemény dolog, ha a halál cicázik az emberrel. De ki ne tudná ezt? Aztán rendelt egy újabb duplát, és szivarra gyújtott. Ipse a lassú halál híve volt. Úgy hiszem, ha telibe talál, minden megváltozik, pásztázta végig révedő(?) tekintetével a tengert. Hallani olyanokról is, akik már voltak odaát, hörpint verébnyt a barátságos *tsikudiából*, aztán valahogy visszahozták őket. Szerintük egyenesen kívánatos a halál. Tele van fényességgel.

A hajó építése három lépésben történik, szólal meg Ioda mester, és Ipse elé tartja remegő bal tenyerét.

Így következnek:

1. a nagy ötlet megszületése;
2. a nagy ötletre vonatkozó rész elképzelések kidolgozása, ha úgy akarod, a nagy ötlet felbontása részötletekre;
3. a részötletek megvalósítása.

Röviden: nagy ötlet, apró ötletek, mindennaposra szabott cselekedetek.

Sajnos a magukat erősnek hívó férfiak nagy része már az első lépésnél leragad, húzza el fogatlan száját Ioda. S miután vérig sértették, netán elverték asszonyukat, lehorgonyoznak a nagy ötletnél vagy vele átellenben a kocsmasztal mellett, hogy borgőzősen ivócimborájuk nyakába borulva, a világ igazságtalanságáról keserűen kántálva, a mostoha sorsot szidják, és reggelig hamvukban halt nagy tetteikről fantáziáljanak. Részegen.

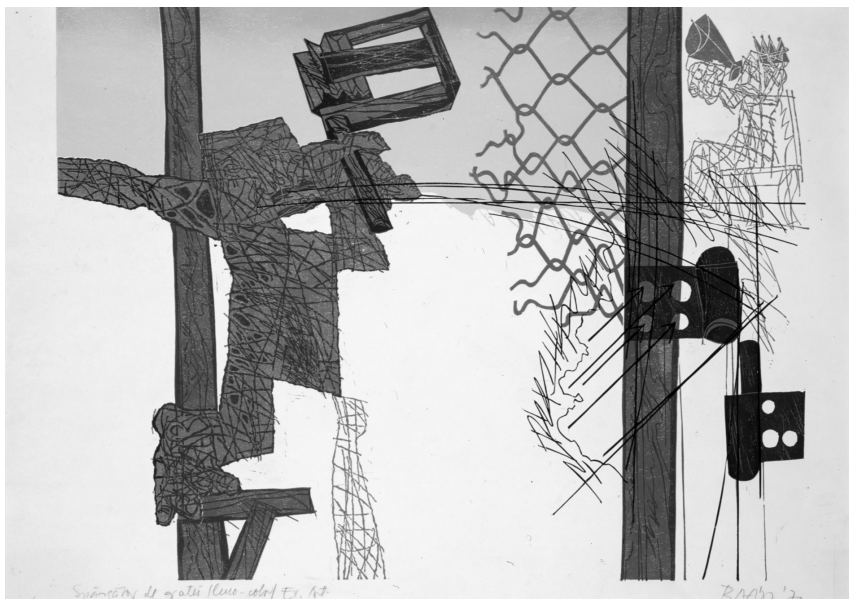
Itthon vagyok, és ez a tény vegyes érzésekkel tölt el. Most egy kávé mellett ülök, kavarognak az érzéseim és gondolataim, próbálok sorokba rendezni őket. Nem érzem jól magam itt. Hiányzik a világ, amelybe egy röpké nap erejéig beleláthattam. A kikötő, a tenger, a hajók világa. Itt még csak távolról sem emlékeztet semmi arra a világra. Itt minden szürke és unalmas. Olyan, mint amilyen tegnapelőtt volt, vagy amilyen holnapután lesz. Első felindulásból rohannék vissza a tengerhez, de józan eszemmel tudom, hogy ezt most nem tehetem. Itt van dolgom. De úgy érzem, tudom, hogy merre visz az utam, és ez érdekes nyugalommal tölt el. Várom az egyetemet. Ez lesz az első lépés, melyet azért választottam, hogy közelebb vigyen valamihez, amiről úgy érzem, hogy a közelében van a helyem. Ezt a kapaszkodót fogalmaztam meg magamban, de leginkább mégis a tenni akarás az, ami munkálkodik bennem. Minden lelki kapaszkodóm és önnyugtatóm ellenére úgy érzem, hogy nem most jöttem haza, hanem ellenkezőleg, most jöttem el otthonról. Érdekes, Áron is nemrég kávézott: „A reggeli kávé sós lett, kaptam egy nagy hullámot telibe, ez volt ma az 'ébresztőm'.”

Ebből a három lépésből állana az értelmes emberi cselekvés?, hitetlenkedik Ipse. Ez lenne az egész? Ez minden? Hol marad a nagy tett, amiről annyi dicshimnusz zengenek asszonyverő, megittasult férfiak a világ kocsmáiban? Vagy értsem úgy: ezek után magától bekövetkezik?

Nem, már meg is történt, hunyja le szemét elégedetten Ioda. Mert a nagy tettnél magasabb rendűek a nagy ötletből fakadó kis ötletek; ennél magasabb rendűek a kis ötletekből fakadó kis tettek, feltéve, hogy ezek a maguk részéről ugyancsak egy nagy ötletből fakadtak. A részek erre persze azt fogják mondani, hogy: Hm, a legmagasabb rendű mégiscsak a nagy tett! Erre nekünk, józanoknak kíméletlenül rá kell vágnunk: Nincsenek nagy tettek, vagyis nincs annál nagyobb tett, mint amiről beszéltünk, a három lépésről. A harmadik a legmagasabb rendű: a létrehozás. Az emberi stációk ebből a három lépésből állnak. Ez a három lépés közösen alkotja a nagy tettet.

Az egyetlen, ami vigasztal, hogy Ludovika holnap érkezik. Alig várom, hogy újra lássam, és ettől könnyebb lesz az ittlét. Alig várom, hogy megosszam vele a rengeteg csodát, amit láttam, éreztem. Bár egy

kicsit félek is, a jövőre nézve egy ijesztő gondolat kezd gyökeret eresztetni bennem, de még nem mertem végigmenni ennek a gondolatnak az ösvényén. Egyedül nem is tudok, ehhez két ember kell. Talán tévedek, és amit gondolok, csak a saját félelmem önmardosó felerősítése. El is hessegetem ezt a gondolatot, de úgy érzem, le kell írnom, enélkül nem lenne teljes a bennem éppen zajló érzés. Bár még mindig kavarnak bennem a gondolatok, további elemzésük csak az eddigi képet bonyolítaná, ami már így is sokrétű. Úgy érzem, a lelkem még mindig úton van. Egyelőre csak a testem érkezett haza. Várom, hogy a lelkem is hazaérkezzék, hátha utolér, mire elfogy a kávé.

Ráctörő (színes linó, 1976)

Guillaume Métayer

XIX. SZÁZAD

A gipszszobor e fártban Sainte-Beuve nevére hallgat
s e rézrozdás tépőfog, mely, dúcolva egünket,
kész az évek állkapcsával ledarálni minket,
míg penészt vedlik, nem más, mint a néhai Balzac.

Eltörpít, bármire nézek, miközben akármi meghat.
A XIX. század volt a kontinensem,
és most elvándorol: minden irányban itthagj engem.
A mesének vége: morzsák az ösvényen nem maradtak.

Sütőben a Luxembourg-kert emlék-brownie-ja,
az eltűnt idők, mint feltekert gyep, rolniban;
az összes durcás maszk a szél szívébe süllyedt.

A XIX.: nekünk apánk-anyánk volt.
Hagyott magából tetőn, eresz csücskébe gyűlve,
de minket árván. Ki tudja, hányban – pláne hánykor.

RÉSZLET EGY NUKLEÁRIS EPOSZBÓL

Japán eredetiből

Füst, vörös fényvillanások,
de a felszerelés nem forog veszélyben.
A víz sima maradt, a fal és a mélység érintetlenek.
Egy félénk hold egyetlen sugara
egy mutatóujj begyét fürdeti,
végtelen hullámoktól barázdált,
jól ismert labirintust, vetélytársát a zavaros vizeknek,
égi örvényeknek...
Az ujj úgy tekereg, mint

a fény felé törekvő halak,
közös feltáncolás, felugró
tekebábuk, fénnel mozgatott marionettek
a hold szikláit által magnetizálva.
Az apó pedig, aki már-már szemérmetlenül fürkészi az ujját,
azt ellenőrzi, hogy a számtalan érzékelőcsatorna
helyén van-e mind, mert éppen most készül bevetni
a völgyzárógátról a világ létező
leghosszabb zsinórját legalulra,
legalulra, a felrohanó füstön túlra,
föl a holdnak, föl a holdnak,
és arccal az égben, kézzel az úrban, extázisban érezni majd meg
a távoli vacsora ficánkolását. Aztán csak húzni
óvatosan, több száz métert, fölfelé.
Végül a vacsora, majd a szokásos lefekvés
HoshaSuru személyes filozófiája szerint:
a legkisebb rossz mozdulat is okozzon
háromszáz méter zuhanást, a halál pedig
legyen könyörtelen. Az abszolút önfegyelem ideálja,
ahol a legapróbb fejbiccenés is az alvó halálát jelenti,
hacsak estében meg nem ragadja a fogás nélküli falat,
amelyen a legkisebb dudort is óriásoknak faragták.
Így hát, a távoli hegyek havával takarózva
és a kék eget használva lábtakaróul, odafenn kuporogva
ezeken az amfiteátrumokon, amiket rögtön megalkotásuk után,
itt ebben a kerek völgykatlanban
egy emberfeletti ipar magukra hagyott – mint egy
bolha egy hunyorgó beton szemüreg peremén,
él negyven év óta HoshaSuru,
a Sugárbeteg.

Kemény István fordításai

Kántor Lajos – Láng Gusztáv

SZÁZ ÉV KALAND*

– Erdély magyar irodalmáról –

Egy új Kántor–Láng? – kapja fel a fejét a közel ötven évvel ezelőtt megjelent könyvre még emlékező olvasó.
Igen is – nem is.

Igen, mert ennek az (ismét) közös könyvnek a tárgya szintén az erdélyi/romániai magyar irodalom. Persze ezúttal nem az első Forrás-nemzedék kortársaiként huszonöt év irodalmi termését módszeresen számba vevő, merész ítéleteivel heves vitát kavaró traktátus keretei között, hanem az ötven év kritikusi terméséből a tárgyát szem előtt tartó válogatásként.

Persze Kántor Lajos és Láng Gusztáv kritikusi-irodalomtörténeti érdeklődése ez alatt az idő alatt nem korlátozódott csak erre a témára. És amikor egyik-másik írásuk tárgya mégis ez volt, a megközelítés viszont már igen változatos: az irodalomtörténeti tanulmánytól és esszétől az egy-egy új könyvhöz, jelenséghez kapcsolódó kritikán át a születésnapra esszéig vagy a nyitott sírnál elhangzó írói búcsúszavakig terjedt. Ebből a megközelítésből tehát hiba lenne a szerzőktől valamiféle egységet elvárni.

Mint ahogy tényleg vezetné az olvasót, ha e sokféle megközelítésben valamiféle értékrendre próbálna következtetni – esetleg annak alapján rangsorolni a szerzőket, vagy pláne számon kérni azokat, akik hiányoznak.

Ez az egyik dolog, amiben a szerkesztő, mint a könyv első olvasója, szeretné megóvni az utána sorakozó olvasókat.

A másik a könyvbe beválogatott írások tárgyát illeti.

Az egykori Kántor–Lánghoz képest ennek a mostani könyvnek a horizontja túlterjed tulajdonképpen tárgyán. Főképpen azért (is), mert az írók egy részének sorsa, életműve sem vette tekintetbe a politikai országhatárokat. De másrészt azért is, mert az Erdélyhez kötődés az ő megítélésük szerint nem életrajzi tényező. Így olyanok neve is felbukkan ebben a könyvben, akik csak írásaik révén köthetők a választott tárgyhoz.

A könyv kritikusi között bizonyára lesznek, akik vitatják ennek a szempontnak a jogosságát. De azt el kell majd ismerniök, hogy az

* Az azonos című kötet áprilisban jelenik meg a csíkszeredai Bookart Kiadónál.

„erdélyiség”-nek kialakult az idők folyamán egy olyan dimenziója, amely erre a nyitásra feljogosította ennek a könyvnek a szerzőit.

És elvégre minden vita – így bizonyára ez is, amelyet megelőlegeztünk (vagy talán épp most kiprovokálunk) – hasznára van annak a tárgynak, amely körül fellobban. (Dávid Gyula)

KÁNTOR LAJOS: ELÖLJÁRÓBAN

Száz év magány?

A világirodalom felől nézve jól hangzik – könyvünk tárgyát tekintve azonban: nem igaz. Illetve csak részigazság. 1918 decemberétől, 1919-től számítva a külön Erdély-történetet (az újkort), szétnézve Erdély irodalmi térképén, az Erdélyben születettek műveiben, a magány nyomasztó súlyát ugyanúgy megtapasztaljuk, mint a társkeresést, az egymásra találás időnkénti örömét. Amikor 1971-ben megjelent az ún. Kántor-Láng, a *Romániai magyar irodalom 1945–1970*, egyfajta közös siker perceit-hónapjait éltük át. Nem a vitathatatlan sikert, hiszen a szakmai elismerést és hangos vitát, a hiányok sorolását lényegében egyszerre váltotta ki a könyvünk; mégis egyfajta közös(ségi) esemény részesei lettünk, amelyben benne volt a 20. század hetedik évtizedének felívelő erdélyi (romániai) magyar irodalmának öröme, a (még) széles olvasói figyelem.

Az azóta eltelt közel ötven év a történelemben és az irodalomban sokféle változást hozott. A számbavétel kényszere nyilván nem egyformán hat a harminc-egyvenévesre (abban a korban voltunk mi a hetvenes években) és a nyolcvanhoz elért irodalomtörténészekre – az egykori társkaland azonban nem felejthető. Meg az újra- és továbbgondolás lehetősége, már-már kényszere. A kritikus visszanezés, egy mai kritikai számbavétel csábítása. És most akár így kérdezhetünk:

Száz év kaland?

Ha nem is a szabályos (?) irodalomtörténet-írás valamelyik szabályához (?) igazodva, szükségét éreztük egy új közös könyv összeállításának, szerzői társulásunk megismétlésének, újragondoltatva most már egy évszázad (1918–2017) erdélyi magyar irodalmát (legalábbis sok mindent abból, amit e tárgykörben, e tárgykörről írtak) – önkorrekcióval, kiegészítésekkel, kiteljesedéssel (kortársaink egy részének lezárult életpályájával!); a korábbi kényszerű önkorlátozások megszűnte után, külső és belső cenzúrától véglegesen megszabadulva.

A műfaji egységet nem ígérhetjük ezúttal, a tanulmányok, egykori kritikák (vagy éppen az alkalmi, „helyszínelő” jegyzetek) viszont az elemzés, a rámutatás másfajta előnyeivel járnak. Ugyanakkor a be- és lezárttság veszélyeitől is szabadulni lehet – nem utolsósorban területileg, az országhatárok fölötti ráfigyeléssel. Merthogy kitágultak (visszamenőleg is) az erdélyi irodalom határai, másképp lehet és kell ma szólni a magyar irodalom regionális és egyetemes jellemzőiről, így az erdélyiségről is, a művekről-életművekről, az irodalmi intézmények közti átjárásokról.

Azt gondoljuk, egy másfajta, közel fél század alatt általunk írt tanulmányok és kritikák, esszék összegyűjtésével, válogatással talán mondhatjuk, új Kántor–Lángot nyújthatunk át olvasóinknak 2017-ben, lényegesen mást, gazdagabban, mint tettük 1971-ben (majd 1973-ban).

LÁNG GUSZTÁV: A TÁRSSZERZŐ UTÓIRATA

Számolgom, hány évig, évtizedig tartott barátságunk. Ismerni perszer ismertük egymást 1954 óta, amikor ő is beiratkozott a magyar szak első évfolyamára Kolozsváron. Irodalmi kapcsolatunk is létesült; kölcsönösen „bíráltunk” a diák irodalmi körben, majd közös lapszemle-rovatot vezettünk néhány hétig (?) az *Utunkban*. Ekkor már nyilvánvalóvá lett, hogy pályatársak vagyunk (vagy leszünk); két fiatal kritikus, egyelőre jelentéktelen feladatokkal megbízva, de a jelentőség becsvágyával. Az a furcsaság is hamar nyilvánvaló lett, hogy bár egy évnyi korkülönbség választ el bennünket, különböző nemzedékhez tartozunk. Én „hozzáöregedtem” a nálam évekkal idősebbekhez; Páskándi Géza, Bálint Tibor, majd Kányádi Sándor és Szabó Gyula jelentették azt a fiatal irodalmat és eszmei ígéretet, amelynek szolgálatába kész voltam szegődni. Lajos „hozzáfiatalodott” ahhoz az író- és költő-generációhoz, amely utána sorakozott a bölcsészkaron. Lászlóffy Aladár volt csak egyidős velem, de utána Szilágyi Domokos, Lászlóffy Csaba képviselte azt a „formabontó” nemzedéket, melynek érvényesülése szívügye lett. Egyszerűen az első Forrás-nemzedék kritikusa lett. De persze a becsvágy – valamivé lenni egy nemzedék érvényesülésében – hasonló volt bennünk. Ez, és csaknem azonos életkorunk jó ismerőssé és munkatárssá tett bennünket.

Mikor lett ebből az ismeretségből barátság? Azt hiszem, a Retyezát gerincein. Lajosé lehetett a közös kirándulás ötlete, és ő volt a

szervezője is. Valahonnan megtudta, hogy egy legalább öt tagú kirándulócsoporthoz „megszervezettnek” számít, és ha erről van pecsétes papírjuk, különböző kedvezményekben részesülhet a menedékházakban. Hát így összeverődöttünk heten, ha jól emlékszem, és nekivágtunk Erdély talán legszebb hegységének. Egyszeri alkalomnak hittük, de utána következett a Páring, aztán a Pádis, és kisebb kirándulások Kolozsvár környékén. Csak lassacskán vettük észre, hogy már nem – vagy nemcsak – a táj és a mozgás vonz a szabadba bennünket, hanem egymás társasága. Következtek a közös kártyapartik, és természetesen az egyre hosszabb beszélgetések. Találkozások, minden ok és cél nélkül, csak hogy lássuk egymást.

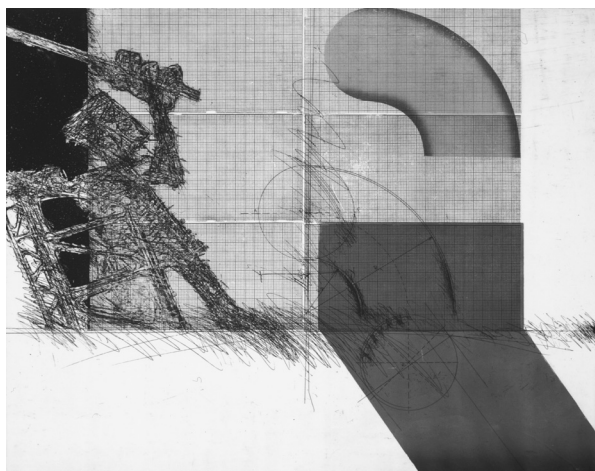
Itt megállnék. Mert baráti kedvteléseink közepette történelemben is éltünk. 1957 tavaszán barátaink és általunk tisztelt irodalmárok kerültek börtönbe, az előző őszi forradalmának megtorlásaképpen. Sok mindent éreztünk ezzel kapcsolatban – talán olyasmit is, amit mára már elfelejtettünk –, de lelkifurdalást mindenképpen. Hiszen semmivel sem voltunk ártatlanabbak, mint a bebörtönzöttek, és ők sem voltak bűnösebbek nálunk. Ahogy velük, úgy velünk is elbánhattak volna. Ezzel új jelentést kapott életünkben a besúgás, a feljelentés, a gondolkodás veszélye – és foglalkozásunk az volt, hogy gondolatainkat nyilvánosságra hozzuk. Igyekeztünk Kant mondása szerint élni: amit megírtunk, azt őszintén gondoltuk is, de nem mindent írtunk meg, amit őszintén gondoltunk. Ez utóbbiakat azonban megosztottuk egymással, s a barátság egy új tartalommal telt meg: a bizalommal. Olyan korban, melyben egy bizalmas vallomás bűnváddá válhatott, lényegében egymásra bíztuk a szabadságunkat, a pályafutásunk esélyeit, és tudtuk, hogy ezt feltétel nélkül meg is tehetjük. Ehhez jellemet kellett látnunk egymásban, és ez megtisztelő is volt. Talán ez a magyarázata annak, hogy bár sok mindenben nem értettünk egyet, mármint politikában, esztétikában, az irodalom céljaiban, sohasem került sor a nézetkülönbségek miatt személyes ellentétre közöttünk. Nem egymás véleményeit becsültük, hanem egymás jellemét.

Azután még sok minden történt velünk, együtt is, külön-külön is. Volt időszak, hogy ritkán találkoztunk, de a bizalom és egymás megbízhatóságának tisztelete sohasem hunyt ki bennünk. És amikor újra veszélyes hatalmak fenyegettek – az öregség és a halál közelsége –, ez a bizalom új távlatba került. Mindenkinek az életében vannak

kudarok, elmulasztott kötelességek, kötöttségek, melyek fájdalmasan juttatják eszünkbe szabadságunk viszonylagos voltát. Ezekről s az őket gyakorta kísérő önvádról vallani kell. De nem akárciknek, hanem olyan embernek, aki belülről ismer bennünket, és aki megért, nem ítélkezik. Utolsó beszélgetéseink a barátság eme szakaszába értek. Utoljára 2015. május 1-jén, a Margitszigeten. Itt és ekkor merült fel az ötlet – hogy melyikünk mondta, már nem emlékszem, hiszen egyikünk sem mondta volna, ha nincs a másik, aki meghallgatja –, hogy ismét kiadhatnánk egy közös könyvet. Nem „rendszeres” irodalomtörténetet, hanem kritikai írásainkból egy józan válogatást, amely szemlélteti (reményeink szerint bizonyította volna) hűségünket és következetességünket a hajdani Kántor–Lánghoz. Mert abban is egyetértettünk, sok szöveg és (főképp Lajos részéről) sok könyv „megtermelése” után, hogy fő művünk – hatását tekintve, és minden hibájával együtt – a hajdani irodalomtörténet volt. Ennek értékelveit nemcsak megfogalmazzuk, hanem szolgáltuk is, kritikusként, tanárként, műveltségszervezőként.

Így jött létre ez a könyv. Azt hittem, örülni fog neki; szereptudatának játékos bizonyossága lesz.

Ma már csak egyedül szomorkodhatok fölötte. De hát nemcsak az öröm mulandó, hanem a szomorúság is.

Építés (vegyes technika, 1978)

A CSENBEN MINDEN A HELYÉRE KERÜL

– Deák Katalin beszélgetése Biró Réka dramaturggal –

A mikor Rékát megismertem, sokat hallgattunk együtt. Emlékszem, meg is beszéltük – nagyon röviden! –, hogy feleslegesnek érezzük a szavakat. Aztán a nagy csendekbe egyre több mondat költözött, és most le is írtuk őket. A fiatal erdélyi dramaturgok kétségeiről és örömeiről tanakodtunk.

– Miért akartál dramaturg lenni?

– Tizenkettedikben gólyabált szerveztünk. A suliban (a Márton Áron Gimnáziumban) ez mindig fontos esemény; sőt, Csíkszeredában az összes iskola versenyzik az év legjobb gólyabáljáért. Nálunk heten voltunk, akik a szervezéssel foglalkoztunk, és a forgatókönyvet is mi találtuk ki. Azelőtt is írtam verseket, és rengeteget jártam színházba, de ez új volt. Tehát, elkezdtünk írni; próbáltunk; rendeztünk; jelmezeket, díszletet készítettünk; a végén pedig játszottunk is. Azt hiszem, ekkor döntöttem el, hogy 'na, jó, én akkor színházzal szeretnék foglalkozni'.

– És elmentél Kolozsvárra, a BBTE színháztudomány szakára. Az egyetemen mit tanítottak arról, hogy mi is a dramaturg?

– Nem emlékszem arra, hogy valaki konkrétan megválaszolta volna ezt a kérdést. Az elhangzott, hogy 'ennek a jelenetnek a dramaturgiája', vagy 'amikor én dramaturg voltam egy előadásban'... És jött egy sztori, amiből kezdted sejteni, hogy a dramaturg mivel is foglalkozhat. 'Volt egy szó, ami kicsengett, és kellett találni helyette egy másikat.' Ment a buszon, és eszébe jutott a megfelelő szinonima. Ilyen legendák.

Kaptunk olyan feladatot, hogy át kellett írni egy jelenetet, vagy olyat kellett írni, ami nincs benne a drámában. Én akkor egy Molière-jelenetet írtam, ami számomra jó élmény volt. Emlékszem, megdicsért a tanár. Azt viszont, hogy mitől volt jó, nem tudom. Talán a nyelvezete hasonlított a többi jelenetéhez; sikerült elérnem, hogy a szereplők „pingpongozzanak” a szavakkal. De arról, hogy pontosan mi működött benne, és mi nem, nem beszéltünk. Egymásét sem olvastuk el, pedig szerintem abból lehet tanulni, ha látod a másikét; azt, hogy nála mi jó, mi nem.

A drámaelemzés óra viszont hasznos volt. Fél éven át a *Hamlettel* foglalkoztunk. Megérezhetted a szöveg ízét; hogy ott miért éppen azt a szót használják. Elkezdted megtanulni, hogy mire figyelj; elképzelted, hogy a szöveg a térben hogyan tud majd működni. Szóval, szétbontottuk a drámát, és ez valóban izgalmas volt.

- *Kipróbálhattad magad dramaturgként vagy dramaturg-asszisztensként az egyetemi évek alatt?*

- 'Ti itt nem dramaturgnak tanultok!' - sokszor hallottuk ezt. 'Ez nem dramaturgia, hanem teatológia.' Hiába mondtuk, hogy 'jó, de mi a dramaturgiáért jöttünk'. Nem akartunk a jövőben egy színháznál pályázatot írni, plakátot szerkeszteni, programokat szervezni, hiszen akkor mehattunk volna kulturális menedzsmentre vagy kommunikációóra.

Másodéves voltam, amikor először részt vehettem egy mesejáték próbafolyamatán. Nyolcan voltunk az évfolyamon, és csak kettőnknek volt lehetőségünk végigkövetni azt, ahogy egy előadás készül. Végre láttam, hogy a szöveg felolvasásától hogyan jutnak el a bemutatóig. Jó volt ezt megtapasztalni, az viszont frusztrált, hogy nem tudtam, mire figyeljek. A rendező néha megkérdezte, mit szólok hozzá. Nem tudtam, mit kellene mondani. Mit kell gondolni.

- *Ha elvégzi valaki a színháztudomány szakot, szerinted mennyi lehetősége van arra, hogy mégis dramaturg legyen?*

- Kevés esélyét látom annak, hogy elkezdj egy előadásban dolgozni úgy, hogy közben egy színháznál sem vagy alkalmazott az irodalmi titkárságon. Ha nem ismerkedsz folyamatosan, vagy az egyetemen nem jegyzett meg a tanárod, aki beajánl valahová, szinte esélytelen.

- *Neked sikerült dolgozni néhány előadásban.*

- Amikor felvettek a kolozsvári színházhoz, nem is gondoltam, hogy én itt valaha előadásban dolgozhatok. Szerencsénk volt, hogy Kovács Kinga (a Kolozsvári Állami Magyar Színház programigazgatója) szeretett volna egy dramaturgiai egységet indítani az irodalmi titkárságon belül. Ez azt jelenti, hogy azokban az előadásokban, ahol szükség van erre, közülünk valaki elvállalja a dramaturgi munkát. Az egyetem elvégzése után öt évvel lehettem először dramaturg-asszisztens egy előadásban (először a *Hullámtörésben*, rendező: Tom Dugdale, drama-

turg: Biró Eszter; majd a *Julius Caesarban*, rendező: Silviu Purcărete, dramaturg: Visky András). Aztán meg szövegíró és dramaturg egy következőben (*Homemade*, rendező: Vargyas Márta), amit szintén a véletlen hozott. Az addigi dramaturgi munkáim tehát mind kényszer-megoldásként adódtak. Aztán Gyergyószentmiklóson Moşu Norberttel írtunk gyerekdarabot, *Az élet fáját*; Csíkszeredában pedig *A párnaemberhez* írtam dalokat – a két utóbbi előadást Csiki Zsolt rendezte.

– *Ki dönt arról, hogy egy előadásnak te légy a dramaturgia?*

– Ha alkalmazott vagy, akkor leginkább a színház dönti el, hogy melyik előadásban fogsz dolgozni. Megkérdezik a rendezőt, hogy szüksége van-e dramaturgra, és ha igen, az irodalmi titkárságról kiválasztják azt, aki a legmegfelelőbb erre a feladatra; vagy jobb esetben azok közül, akik alkalmasak, megkérdezik, hogy ki szeretne menni. Máskor a rendező keres meg azzal, hogy szeretné-e részt venni a próbafolyamatban.

– *Kezdetben milyen nehézségekbe ütköztél a próbákon?*

– Hogy vajon mi a dolgom. Sok próba, túl sok telt el, amíg rájöttem, hogy dramaturg-asszisztensként én miben tudok segíteni. Először nem volt bátorságom megszólalni, aztán egyszer csak elkezdtem sügni (nem minden színházban van alkalmazott sűgő); és a bemutató előtt már – igaz, hogy keveset – elkezdtem a színészeknek is visszajelezni, hogy nem érthető egy mondat, vagy rossz helyre teszik a hangsúlyt.

Ha kezdő dramaturg vagy, ezt a szakmát valahogy segítség nélkül kell felfedezned. Nem gondolom, hogy mindenre van tuti megoldás, de vannak problémák, amelyekre igenis léteznek receptek, és azokat lehetne használni. De többnyire nincs melletted egy tapasztalt dramaturg, minden buktatón át kell esned, és csak utána kezded megtalálni a saját módszereidet. Ezek a bukdácsolások pedig élesben mennek. Legtöbbször nincs idő végiggondolni egy adott kérdést, és több megoldást ajánlani, hanem egyet javasolhatsz, a színésznek pedig azzal az egy, gyors ajánlattal kell kezdenie valamit. Ha elrontasz valamit, nincs lehetőséged kijavítani – meg kell várnod a következő előadás próbafolyamatát, ahol legtöbbször teljesen új a csapat, és más nehézségek adódnak. Ami előző alkalommal működött, az ott lehet, hogy már nem fog.

- *Az eddigi tapasztalataid alapján mit tartasz a legfontosabbnak a dramaturg munkájában?*

- Azt, hogy minden próbafolyamatba bizalommal kell belemenni. Tökmindegy, hogy jól vagy rosszul sikerült munkából jöttünk éppen ki. Persze, minden színésznek vannak berögződései, rigolyái, de arra kellene törekednünk, hogy ezeket feloldjuk. Dramaturgként nem mondhatom azt, hogy 'megint azt fogja csinálni, nem is szólok neki, semmi értelme'. Eldöntöttem, hogy soha nem jósolom meg a forgatókönyvet, azt, hogy ki hogy fog játszani, hogy fogja mondani a szöveget.

Szeretném, ha mindig az előadás lenne a legfontosabb, és nem a saját érdekem. Ne azért mondjak valamit próbán, mert az jó poén. Ne azért szólaljak meg, hogy szimpatikus legyek, vagy ne utáljanak. Ha észreveszek valamit, ne féljek attól, hogy butaságot gondolok. Legyen bátorságom felvállalni, hogy nem tudom, mi, de valami nem jó, nézzük meg, keressünk egy megoldást. Annak, hogy lapítunk, semmi értelme. Az nem lehet cél, hogy nehogyan kiderüljön, valamit nem tudunk. Persze, ha így dolgozunk, valószínű, hogy védtelenebbek leszünk.

- *Mert le kell bontanunk a magunk köré épített bástyákat, és ettől sebezhetővé válhatunk. Talán azért sincs jogod legyinteni, mert dramaturgként az a feladatod, hogy az előadás és benne a színész egyre jobb legyen.*

- Ugyanakkor ez fordítva is érvényes: én is hibázom dramaturgként, nekem is szükségem van a visszajelzésekre és az új lehetőségekre.

- *Milyennek képzelted el a próbákat azelőtt, mielőtt előadáson dolgoztál volna?*

- Azt képzeltem, hogy a próbafolyamat közös pulzálás, közösen szuszogtok benne. Néha rázkódik, de mégis ki tud alakulni egy organizmus. Azt gondoltam, hogy sokkal több bizalom és kíváncsiság van az emberekben egymás iránt. Nincs annyi, mint amennyit elképzeltem. Az emberek elengednek helyzeteket: 'na, ezt már nem lehet megoldani', vagy: 'ó, ez már így marad'. Igaz, hogy akikkel eddig próbáltam, ki voltak fáradva. Gondolom, ha normális keretek között dolgozik egy ember, ha van ideje pihenni, nagyobb benne a lendület. Azt érzem, mintha itt már mindenki túl sokat csalódott volna ahhoz, hogy elhiggye: most valami új, valami más fog történni. Amiben jól érzi magát.

- *Próbán mi a dramaturg feladata, konkrétan?*
- Van egy elképzelésem a feladatairól, de igazából fogalmam sincs. Talán attól függ, hogy a rendező, akivel dolgozol, mit szeretne. Az olvasópróbán, gondolom, ha felmerül egy kérdés, a dramaturgnak tudnia kell rá válaszolni, hiszen ő sokkal bensőségesebb viszonyban van a szöveggel, mint a színész, aki rosszabb esetben akkor olvassa először. A dramaturg itt már egészben látja a szöveget, rá tud mutatni az összefüggésekre.
- *Egy felmerülő dramaturgiai kérdésben kié az utolsó szó?*
- A rendező szokott dönteni, nem? Vagy nem sokszor tevődik fel ilyen kérdés. Az lenne az ideális, ha közösen.
- *Van olyan?*
- Nem igazán. Nem sok olyan esetet hallottam, hogy a rendező jött egy javaslattal, ami nem tetszett a dramaturgnak, megindokolta, hogy az miért nem jó, és a rendező azt mondta: 'oké, vessük el, igazad van'.
- *Megszólalhat próbán a dramaturg?*
- Ez jó kérdés. Volt, akinek a rendező azt mondta: 'te nem beszélhetsz a színészekkel, ha én nem vagyok ott'. Tehát, vannak ilyen típusú rendezők.
- *Mindig azt mondjuk, hogy van olyan típusú rendező... Miért nem mondjuk azt, hogy van olyan típusú dramaturg? Van olyan típusú rendező, aki ezt megengedi... Olyan típusú dramaturg nincs, aki megszólal?*
- Igen. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy a dramaturgot a rendező mögé utasítjuk, és a tapasztalat is ezt igazolja. Még akkor is, ha megvan a kölcsönös tisztelet, ha értékelik egymás tudását, akkor is érezni lehet a kettejük közti hierarchiát. A színészekkel is ugyanezt csináljuk. 'Van olyan színész, akinek így kell mondani, s van, akinek úgy.'
- *Nem az van, hogy 'én így mondom'.*
- Én így mondom, és remélhetőleg célba ér.
- *Mindenkihez alkalmazkodunk.*
- És emiatt dramaturgként egyszer csak abban a helyzetben találjuk magunkat, hogy hidak vagyunk a rendező és a színészek között - ez

pedig a mi hibánk is. Felvesszük a tolmács-szerepet. Nem tudom, ez feladata-e a dramaturgnak. Lehet, hogy az, mert ha a rendező kér valamit, és azt a színész nem érti, akkor általában segítünk kibontani, újrafogalmazni. De miért nem mondja el maga a rendező, hogy hogy értette pontosan? Ha viszont tényleg ez a feladatunk, akkor miért bánt minket, hogy tolmácsolunk?

– *Mert nem a saját gondolatainkat osztjuk meg, hanem tolmácsoljuk valaki másét. Mindenkinek alámenve próbáljuk közös nevezőre hozni a többieket. Az már nem is számít, hogy mi mit gondolunk, csak éppen konfliktus ne legyen. Szeretném, ha a dramaturgoknak nem azon kellene gondolkodniuk, hogy vajon megszólalhatnak-e próbán.*

– Inkább az a lényeg, hogy az, amikor megszólalsz, hatékony-e az előadásra nézve. Néha nem.

– *Azt honnan tudod, hogy éppen nem vagy hatékony?*

– Na, ez az. Itt jön be az emberi faktor, de azt gondolom, hogy arányaiban jobb többször megszólalni, és párszor elrontani az időzítést, mint folyamatosan elhallgatni, amit gondolsz, vagy csak nagyon kevés alkalommal szólalni meg. Mindig lesz amúgy olyan, hogy utólag azt érzed, jobb lett volna ezt most nem kimondani.

– *Próbán kívül beszélhet a dramaturg a színésszel?*

– Nem tudom elképzelni azt a helyzetet, hogy jön a színész, kérdez téled valamit, és te azt mondod: 'jaj, nincs itt a rendező, nem válaszolhatok erre a kérdésre'.

– *Vagy véletlenül találkoztok a buszon.*

– *Vagy uramisten, barátok vagytok.*

– *Szükséges-e a dramaturgnak minden próbán részt vennie?*

– *Abszolút. Másképp semmi értelme.*

– *Csakhogy ez nem mindenkinek ilyen egyértelmű. A próbafolyamat első napjaiban a színészek rendszerint felteszik nekem a kérdést: 'meddig maradsz?' Mintha azt szokták volna meg, hogy a dramaturg egyszer csak eltűnik.*

– Igen, sokan azt gondolják, hogy a dramaturg az olvasópróbára előkészíti a szöveget, majd időközönként benéz próbára, hogy rendben van-e minden.

- *És ha nincs rendben?*

- Akkor beszél a rendezővel; jobb esetben a színészekkel közösen. Körülbelül ennyi. Mostanában viszont mintha nagyobb igény lenne rá, hogy a dramaturg végigkövesse a folyamatot, és ne csak időközönként nézzen be a próbára.

- *Én is azt gondolom, hogy hasznosabb, ha végig bent vagy próbán, de volt már olyan rendező, aki azt várta volna tőlem, hogy 'külső szem' legyek, és szóljak, ha valami elcsúszik. Én pedig ehhez képest ugyanannyira belegabalyodtam, mint ő; és már nem volt senki, aki kívülről nézhetett volna rá az előadásra. Nekem viszont az nem menne, hogy el-eltűnök, mert azt érezném, magára hagyom a csapatot.*

- És ha időközönként nézel rá, akkor mi történik? Haladnak egy úton, és néha jön egy kívülálló, aki felmutat egy-egy jelzőtáblát. Mert ha a dramaturg is végig bent van, akkor nincsenek az úton időközönként felbukkanó jelzőtáblák, hogy 'hú, ne jobbra menjetek, hanem balra!' Az eltávolodás, a messziről való rálátás ugyanakkor szerintem nemcsak a dramaturg, hanem a rendező feladata is.

Másrészt nem gondolom, hogy egy dramaturgnak minden típusú szövegre rá kell tudnia hangolódni. Mégiscsak az lenne a jó, ha dramaturgként találnál egy rendezőt, akivel közösen megtaláltok egy színházi nyelvet, amiben együtt fejlődtek. Így meg legtöbbször az van, hogy valakivel megtalálsz egy 'negyed' nyelvet, utána meg teljesen más típusú szöveggel kell foglalkoznod. Erről a drámairás mesterin Marosvásárhelyen sokat vitatkoztunk. Ott azt mondták, hogy először a hagyományos formákat kell megtanulni, és csak utána szabad kísérletezni, és ebben persze, van igazság. Én viszont azt éreztem, hogy nincs időm erre, és hogy azokat a hagyományos formákat nem akarom használni. Azelőtt szabadabban gondolkodtam egy drámaszövegről, mint a mesteri után. Örültségeket mertem elképzelni. Utána meg az volt, hogy 'hát, jó, de ez így nem működik'...

- *Ha repertoárszínháznál vagy állandó alkalmazásban, akkor tényleg, több színpadi nyelvet kell ismerned, de szabadúszóként legtöbbször egy-két rendezővel dolgozol – egy-két nyelvet keresgélve.*

- Gondolom, ezek különböző utak.

- *De az egyetem mire készít fel? A tanárok milyen színházi nyelveket ismernek, miket tanítanak?*

- A mesterin a kísérleti szövegeket nem tartották érvényesnek. Olyan jelenet számukra nem létezett, ami például felsorolt szavakból áll. Van, persze, amit jó megtanulni: a jelenetnek mindig legyen íve, ne akadozzon; és az is fontos, hogy egy darabon belül különböző jeleneteknek különböző ívük van. Húzd ki a felesleges szavakat. Ezekre oda kell figyelni. De amikor Halász Pétert olvasol, és elmész drámaírásra, ahol azt mondják, hogy Halász Péter nem írt drámai szövegeket, sok minden megkérdőjeleződik benned. Akkor Tadeusz Kantor színháza micsoda? Értem, hogy a *Csárdáskirálynőt* jól megírták. Vagy a *Csirkefej* is izgalmas, de az nem lehet, hogy ezeken kívül nincs semmi más.

- *A rendező mit vár el a dramaturgtól?*

- *Lelki támaszt. (nevet)*

- *És ez megterhelő?*

- Igen, mert nem dolgozod, hogy a pszichológusa vagy a barátja légy. Persze, lehettek barátok, de a jó munkaviszonynak ez nem feltétele. Attól még lehet jó a próbafolyamat, ha este nem söröztök együtt. Az ki tud meríteni, ha ő bizonytalan, és folyton támogatni kell a döntéseiben. Az általános elvárás pedig az, hogy te mindent látó szem légy. Állandóan és százszázalékosan figyelj.

- *És nemcsak megjegyezd, hogy mi történik, hanem értelmezd is.*

- *Tudd a próbabeosztást; és az sem árt, hogy több dologhoz értesz.*

- *Videót vágni, például.*

- *Sokszor érzem azt, hogy a dramaturg agya nem pihenhet, miközben időközönként mindenkinek pihen az agya.*

- *Igen, mert ha egész nap próbáltok, a színészek általában jelenetenként váltják egymást, de ti végig ott vagytok.*

- *Sokszor meg azt is gondolom, hogy a rendező és az alkotótársaid azt várják el tőled, amihez szoktatod őket. Ha minden próbán ott vagy, és egyszer valamiért nem tudsz ott lenni, akkor azt az egy alkalmat már rögtön számon kérik rajtad. Mindegy, hogy az előző dramaturg többet hiányzott, mint amennyit dolgozott.*

Ha összeraktad egyszer, hogy mely napon melyik jelenetet és hol fogjátok próbálni, az nem jelenti azt, hogy attól a ponttól kezdve annak az előadásnak a próbabeosztását neked kell elkészítened. Vagy ha előadások előtt ott vagy a szövegösszemandó próbákon, azt is megszokják – attól függetlenül, hogy az elsők azt kérdezték: 'te mit keresel itt?'

– *Mit vársz el te a rendezőtől?*

– Vegye komolyan magát, és legyen kíváncsi. Ha probléma merül fel, ne álpróbálkozásai legyenek, hanem tényleg törekedjen a megoldásra. Nem várom el, hogy azonnal kész megoldása legyen, de ha lejárt a bemutató, és a színészek még mindig nem kaptak választ a kérdéseikre, akkor önmaguknak fognak válaszokat kitalálni, hiszen a színpadi helyzeteket valahogy meg kell oldaniuk.

– *És akkor ahányan vannak, annyifélet játszanak.*

– Hogy a rendező mit szeretne, azt a csapatban mindenkinek tudnia kell. A 'vegye komolyan magát' alatt még azt is értem, hogy ha valakivel beszél, hallja meg, hogy a másik mit mond.

– *A szöveggel való munkában (kivágás, átírás) mekkora a szabadságod? Ez is a rendezőtől függ?*

– Vagy attól, hogy mennyire vannak jó érveid.

– *Jó érveid meg akkor lehetnek, ha tudsz gondolkodni a rendezői koncepción belül, nem? Amikor tudod, hogy milyen előadás készül, és az milyen szöveget kíván.*

– Igen, az lenne az ideális, ha a dramaturg és a rendező már jóval a próbafolyamat előtt elkezdené a közös munkát, az ismerkedést.

– *Mert van egy elképzelt világ, amihez néha kell szöveg, és a szöveg annak a világnak a nyelve kell hogy legyen. Ha viszont nem ismerem a világot, nem tudom létrehozni a nyelvet.*

– De látod, te is azt mondd, hogy ez a rendszer hierarchikus. Nem úgy kezdődik, hogy néhány embert – a látványtervezőt, a színészt és netán a nézőt – érdekli valami, és közösen megálmodnak egy világot, hanem egy ember elképzeléséhez alkalmazkodik mindenki más.

– *Igen, most ezt mondtam. Miért, te egyenrangú alkotótársnak érzed magad a rendező mellett?*

- Nem.

- *És azt, ha egy rendező megbízik benned, mikor érzed?*

- Amikor meghallgatja a véleményem. Volt, hogy a próba utáni megbeszélésen kérte a rendező, mondjam el a színészeknek, amiket jegyzeteltem, még mielőtt ő bármit is mondott volna nekik. Akkor például éreztem a bizalmat, hiszen bármit mondhattam volna. Még az a jó, amikor a rendező konfrontálódik veled.

- *A színészek előtt?*

- Vagy egymás közt. Az azt jelenti, hogy érzi magát annyira biztonságban, hogy közösen hozzatok meg döntéseket. Azt gondolja, hogy van értelme a konfrontálódásnak, mert azzal előrehaladtok. Olyankor egyenrangú vitapartner vagy.

Vagy amikor mondasz valamit, és két nap múlva jön, hogy 'te, én gondolkodtam ezen, és lehet, hogy van benne valami'. Egyáltalán az, hogy veszi a fáradságot, és gondolkodik azon, hogy vajon miért érezted, hogy ott valami nem működik; és végül megtalálja rá a megoldást.

Most arról beszélünk, hogy a rendező ad egy receptet, ami alapján a többiek elkezdnek főzni. De mi van akkor, amikor te hozol paszulyt, a másik hoz hagymát, a harmadik hozza a fát, a negyedik a húst? A rendező meg azt mondja, hogy 'oké, ez az alapanyagom'... Ez azt jelentené, hogy valóban felméri, miből tud dolgozni. Ezt eddig még nem tapasztaltam.

- *Szóval mekkora a szabadságod?*

- Igen, a rendezőtől függ, és talán a színésztől is.

- *Hogy mennyire fogadja el, ha a próbafolyamat alatt változik a szöveg?*

- Igen.

- *Én minden feleslegesnek gondolt szövegrészt szeretek előre kihúzni. Így később nem fogom elvenni a színésztől azt a mondatot, hanem ha úgy érezzük, hogy mégis hiányzik onnan, visszatesszük. Ha utólag húzunk, azt néhányan nehezen viselik.*

- Mert azt érzik, hogy ők nem tudják jól használni a szöveget, és nem azt, hogy amúgy nincs szükség arra a részre. De van, aki örül: 'vedd már el ezt a mondatot, mert nincs, amit csináljak vele'.

- *A színész mit vár el a dramaturgtól?*
- Legtöbbször azt, hogy figyeljem, érthető-e a szövege, hallatszik-e. Szeretem azt is, amikor a színész kérdez. Amikor egy mondat kapcsán elkezdünk beszélgetni a játékaról; vagy arról, hogy a szereplő miért éppen azokat a szavakat használja, mi lehet emögött.
- *Tehát a dramaturgnak abban kell segítenie a színészt, hogy minél érthetőbb legyen számára a szöveg.*
- Számára, és a néző számára is. De dramaturgként nemcsak a szövegre kell figyelned, hanem arra is, hogy egy adott szituáción belül ő tisztán reagáljon, vagyis hogy a viszonyok következetesek legyenek. Az is érthető legyen, amit tesz, nemcsak amit mond.
- Néha meg azért jön hozzád a színész, mert bizonytalan a rendezőben: 'szerinted sincs ez így rendben?' Vagy a rendezőt nem tudja meggyőzni a saját igazáról; és reméli, hogy neked majd hátha sikerül.
- *Ilyenkor szerinted mi a helyes reakció?*
- Az, hogy a rendezővel közösen megbeszéljük.
- *Mit vársz el a színésztől?*
- Figyeljen próbán. Ha én kint tudom hagyni a problémáimat a próba idejére, akkor ezt tőle is elvárom. Készüljön fel – nem szeretem, amikor valaki előadás előtt nem veszi át a szöveget. Ilyenkor azt gondolom, hogy az az ember elsősorban magát nem veszi komolyan.
- *Mikor érzed egyenrangúnak magad a színésszel?*
- Ha párbeszéd van köztünk a folyamat alatt végig, jobb esetben utána is.
- *Miből érzed azt, ha a színész maga fölé helyezi a dramaturgot?*
- Abból, ha egyáltalán nem kérdőjelezi meg, amit a dramaturg mond. Amikor látom, hogy valami nem tetszik neki, vagy nem világos számára, és mégsem szól.
- *És mikor helyez maga alá?*
- Amikor nem várja meg, hogy elmondjam, amit akarok. Amikor egy kötőszó után azt válaszolja: 'igen, igen; tudom, tudom' – közben meg nem tudja, hogy mit akartam mondani. Vagy amikor előadás után

vissza akarok jelezni, és erre az a reakció, hogy kinek képzelem én magam. Nyomjam a feliratot, s hallgassak. Van nálunk, aki azt gondolja, hogy a dramaturgnak a sűgáson kívül nincs más feladata.

- *Engem nem zavar, ha sűgnom kell; de persze, jólesik, ha próba végén azt mondják: 'köszönöm, hogy sűgtál', hiszen tudják, hogy nekem ez valójában nem lenne a dolgom.*

- Igen, van a színházban az a szokás, hogy megköszönik a próbát. Ezt szeretem, mert azt jelzi, hogy megbecsüljük egymás munkáját.

- *Mi legyen a dramaturg példányában?*

- Mindent be kell írni, amit lehet. Fény- és hangjeleket, mozgást. Van, hogy dramaturgként te vezetted például a kelléklistát. Ezek nem kötelezőek, de sok esetben hasznosak. Ha hetek után elővesztek egy jelenetet, és semmi nincs lejegyezve belőle, mindent lehet előlről kezdeni, ki kell újra találni. Ha viszont neked le van jegyezve, hogy például a színész melyik ajtón ment ki, vagy melyik mondat után volt a hangbejátszás, már van, amibe kapaszkodni.

- *A próbákon kívül milyen feladatai vannak a dramaturgnak?*

- Dolga lehet a felirat elkészítése, feliratozás az előadás alatt. A műsorfüzet kitalálása, korrektúrázása, szinopszis megírása. Annyi a feladata a dramaturgnak, amennyit vállal.

- *Egy próbafolyamat alatt naponta hány órát töltesz a színházban?*

- Fél tíztől vagy kilenctől este tízig vagyok bent. Körülbelül tizenkét órát. És ezenkívül kettőt még biztos foglalkozom az előadással. Délelőtt és délután szokott lenni próba, a kettő közti szünetben pedig nem megyek haza, hanem általában akkor is az előadáson dolgozom. Nyilván fárasztó, de én szeretem ezeket az időszakokat. Az a nehéz, amikor az irodai munkát is el kell mellette végezni, ha ugyanúgy kell ott dolgozni, mint máskor.

- *A bemutató után mi a dramaturg feladata, mikor zárul le a munkája?*

- Legtöbbször a bemutatóval véget ér a munkád. Szerencsés az, ha utána is be tudsz járni próbákra, meg tudod nézni az előadásokat, beszélgetsz a színészekkel. Ez lenne a legjobb, de nem látom, hogy

szabadúszóként például ezt hogy lehet megvalósítani, hiszen már más munkában, máshol vagy.

- *Fesztiválokon, turnékon szükség van szerinted dramaturgra?*

- Szükség lenne, mert más lesz a tér, emiatt pedig sokszor változik a mozgás, átalakulnak a helyzetek, talán az intenció is, amiből a színész a szöveget mondja. Ha bármi változik az előadásban, az minden másra változtat. Jó látni azt, amikor az előadás kikerül a megszokott közegéből, mert egyszer csak bizonyos részek elkezdnek másképp működni benne. Érdeemes végiggondolni, hogy mit lehet ebből hasznosítani, amikor az előadás visszakerül abba a közegbe, ahol megszületett.

- *Elégedett vagy azzal az összeggel, amit a dramaturgi munkádért kapsz?*

- Életemben egyszer kaptam ezért pénzt, és akkor sem reális összeget. Tehát nem igazán tudom felmérni. Nem tudom, mennyivel volnék elégedett, mert még nem voltam olyan helyzetben, hogy tárgyalhattam volna a honoráriumomról. Megmondták, hogy ennyit adnak, több nincs.

- *Szóval, több alkalommal ingyen dolgoztál.*

- Nem teljesen ingyen, de – fogalmazzunk így – vicces összegekért. Annyit adtak, amennyi jutott. És olyan is volt, igen, amikor ingyen dolgoztam.

Most azon gondolkodom, hogy lehet, a színházakban sok rossz példát láttak korábban. Jött a dramaturg, és nem csinált semmit. A dramaturgoknak valami miatt talán nincs is egy alapösszegük, mint a rendezőknek. Hogy egy kezdő vagy épp egy híres rendezőnek körülbelül mennyi a honorárium, azt általában tudjuk.

- *Egy kezdő jelmeztervező mesélte, hogy az osztályvezetőjük megmondta nekik: ezer euró alatt sehol ne vállaljanak jelmeztervezést. Nekünk ilyet senki nem mondott. Ha valaki elvállalja ötszáz lejért is a dramaturgi munkát, őt fogják hívni. De azt is kéne mérlegelni, hogy nemcsak magadért kéred a pénzt, hanem a szakmának az elismertsége is múlik ezen. Ha neked többet fizetnének, az megváltoztatná a munkához való viszonyodat?*

- Nem. Nem érzem azt, hogy ha többet fizetnének, akkor többet dolgoznék. Talán csak az változna, hogy az adott intézmény által is megbecsülve érezném magam.

- *Meg tudnál-e élni dramaturgként?*

- Erdélyben? Nem. Egyedül? Nem.

- *Hasznosnak érzed ezt a munkát?*

- Azt hiszem, igen. Sok előadásnál érzem a dramaturg hiányát. Túl hosszú a szöveg; ugyanazt elmondják többször és nem szándékosan, hanem azért, mert a szöveget úgy kapták kézhez a színészek.

- *Egy színház mivel fejezhetné ki azt, hogy a dramaturgi munkát elismeri?*

- Ha egy ismeretlen dramaturg érkezik a társulathoz, akkor legyen valaki, aki bemutatja őt az ott dolgozóknak. Ne történjen meg az, hogy a kapun nem akarnak beengedni. Az egyik színháznál egészen addig, amíg minden kapussal nem találkoztam, mindig megkérdezték, hogy hová megyek. Ilyenkor nem a kapus a hibás.

Ha újra kell nyomtatni a példányokat, akkor azt lehessen megoldani a színházban. Ne legyen ebből probléma. Legyen internet, dugasz, hosszabbító a próbateremben. Nem kérünk olvasólámpát és asztalt, de hosszabbítót igen. Az is hasznos lenne, ha nekünk is küldené az ügyelő a munkanaplót például.

- *Mennyire stresszes dramaturgnak lenni?*

- Attól függ, hogy éppen milyen csapattal dolgozol, hogyan motiválnak. Jöhet valaki, akivel egyszerűen nem tudsz közös nyelvet beszélni. Ha van is feszültség, azt amúgy általában nem a munka, hanem a körülmények váltják ki. Az rossz még, ha rövid a próbaidő. Jobb nyugodtan, hosszabb próbaidős előadásban dolgozni. Az irodai munkához képest ezt különben egyáltalán nem érzem stresszesnek. Te? - Ha a rendező nyugodt, akkor valahogy a próbákon sincs akkora feszültség. Akkor tudok dolgozni, és nem azon gondolkodom, hogy most ki mit miért mondott, és mivel van problémája.

- *A dramaturgok maguk mit tehetnének azért, hogy jobban elismerjék a munkájukat?*

- Sokkal határozottabban kellene kiállniuk magukért. Csak az a helyzet, hogy általában annál a színháznál végzel dramaturgi munkát, ahol egyébként is dolgozol más munkakörben. Tehát ismered a rendszert, és bizonyos helyzeteket már nem kérdőjelez meg. Ott bent mindenki a saját nyomorában megoldja a problémáit, ahogy tudja.

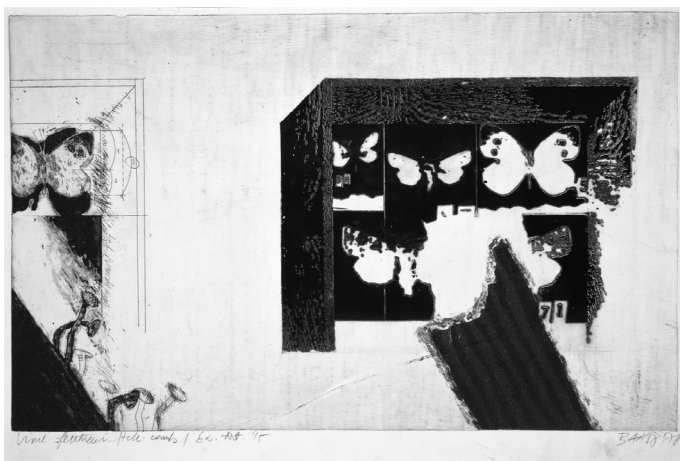
Mindenki fulladozik. A dramaturg meg örül, hogy ő is alkothat. Hálás azért, hogy tizennégy órát bent tölt a színházban.

– *Mit szeretsz leginkább ebben a munkában?*

Az első színházi fesztiválon, amelyen dolgoztam, kértek egy rövid bemutatkozást magamról. Akkor azt írtam: 'mondatokra szeretek ébredni'. (Ez Mikó András *Leginkább* című szövegének első mondata.) Ha röviden kell megfogalmazni, hogy miért szeretek dramaturgiával foglalkozni, akkor ugyanezt mondanám. A jó mondatszerkezetekért, a rendszerezésért, a keresésért, de a kiszámíthatatlanságért is, azért a meglepetésért, amikor csak úgy rád talál reggel egy mondat. Ott zúg a fejedben, hordozod magadban egész nap, aztán a helyére kerül.

Szeretem, ha sikerül meghallani, ha valami nem jól hangzik. Szeretem keresgélni, hogyan is hangzana ez valójában. Lenyűgöz, hogy egy mondatot hányféleképpen lehet mondani. És az, amikor a színészhez kerül, és együtt bekerülnek a térbe, majd melléjük kerül egy másik színész, akinek szintén van egy mondata, a végtelenségig sokszorozza a lehetőségeket. Minden hangnak, minden szünetnek tétje lesz.

Szeretem nézni, ahogy a színészek dolgoznak. Szeretem, ha azt látom, hogy valami összeér valamivel. Ha meg tud teremtődni a csend, azt jelenti, hogy a szöveg rendben van, és minden a helyére került.

Pillangók álma (vegyes technika, 1978)

A DÉL-ERDÉLYI MAGYARSÁGNAK GAZDASÁGILAG KELL MEGERŐSÖDNI

– Oláh-Gál Elvira beszélgetése dr. Mara Ernő mérnökkel –

A Hunyad megyei Mara családot, amely a felsőszálláspataki előnevet viseli, a legősibb családok közé sorolják. Kőváry László a Kenderessy és Kendeffy családokkal azonos törzsből származónak tartja. „Szálláspataki Dancsulnak, ki a XV. század vége felé élt, három fiát tulajdonítanak: Lászlót, kitől a Kendefiek, Jakabot, kitől a Marák, és Pétert, kitől a Kenderesiek származtak le”.¹ A Nagy Iván monumentális munkájában ez olvasható a Mara családról: „Hunyad vármegye egyik legrégebbi családja”. Közös eredetű a felsőszálláspataki Kenderessy és Szerecsen családdal, akik Gergely közös őstől származnak. Több forrás úgy említi, mint hajdani kenézek² leszármazottait. A történelemből ismert, hogy a 13. századi tatárjárás után elnéptelenedett erdélyi vidékekre új lakosságot telepítettek, főleg Havaselve, Bulgária és Moldva irányából. A telepítések vezetői voltak a kenézek (akárcsak a magyarországi telepítésnél a soltészok), akik felelősek voltak az irtásokért, az adó köteles beszolgáltatásáért, és ezért jogokban, kiváltságokban részesültek, így váltak előkelő magyar nemesi családok alapítóivá. Ilyen „kenézivadéknak” sorolja az idézett dokumentum Hunyadban a Zeyk, Csolnakosy, vádi Kopasz, Naláczy, Kenderessy, szálláspataki Mara, szálláspataki Kenderessy (ebből a Kendeffyek), felsőszilvási Nopcsa; Krassóban Macsinay, Gerliczy, Macskásy; Fogarasban: Herszényi, szombatfalvi, kövesdi Boér (ebből a báró Huszárok), a szunyogszegi Majláth magyar nemesi családokat. Hogy a történelem századaiból mi maradt meg mára, talán nem is fontos. A felsőszálláspataki előnevet viselő Mara család ma is Dél-Erdélyben élő utódjával folytatott beszélgetés mégis családtörténettel kezdődik, hiszen a fehérvízi kúria ősi falai valósággal megidézik a történelmet.

-
- 1 Kőváry László: *Erdély nevezetesebb családai*. (Kolozsvár, 1854, Barráné és Stein bizománya)
 - 2 „A Mara család egyik ága Szolnok-Doboka vármegyében viselt hivatalt, a másik az ősi fészekben, Hunyad megyében marad. Legtöbbször a hadviselésben szereztek érdemeket.” In Tagányi Károly – Réthy László – Kádár József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. A vármegye községeinek részletes története. 6. kötet. 1903. Arcanum Adatbázis.

- A történelmi Hunyad vármegye hátszegi járásának délkeletre fekvő szegletében találjuk Fehérvizet. A települést már a 15. században írásban említik. Ha valaki a dél-erdélyi magyarság sorsáról tudni akar valamit, ide kopog be, Mara Ernő tanár úrhoz. Fényképalbumot lapozgatunk, ahol otthonának néhány évtizeddel ezelőtti állapota látható. A tönkrement kúria már a múlté.

- Fehérvízhez köt az egész gyermekkorom. Ezt a házat sohasem vették el hivatalosan, két szobát nagybátyáim „bérbe adtak” az állami gazdaságnak, a többi három szobában pedig a család holmija maradt, és nyaranta gyakran jöttünk ide, mert Petrozsényban laktunk. Szabadidőnket tavasztól ősziig itt töltöttük, ezért a falut, a szomszédokat gyerekkorunk óta jól ismertük, tehát nem idegenként jöttem vissza a faluba, a házunkba, hanem régi ismerősként üdvözöltek a falusiak, és azóta is jó a viszony az egész szomszédsággal.

- A szomszédság, egyáltalán a falu lakossága alatt román népességet kell érteni, hiszen egy színromán településről van szó. És már Trianon előtt román többségű volt.

- Valóban románok lakják; igaz, szomszédjaim között van Farcaș, Ocoș, Herța, stb. nevű, de nem tudnak magyarul. Fehérvíz és a szomszéd települések lakossága Mária Terézia uralkodása idején kollektív nemességet és a hozzá tartozó nemesi közbirtokosságot kaptak. Ők a mai napig nemeseknek vallják magukat³, és nagyon büszkék a nemességükre. A szomszéd faluban, Felső-Szálláspatakán két ortodox templom van, az egyik a nemeseké, a másik a nem nemeseké, ennyire nagy a különbség, és a mai napig a nemességben él a rátartiság a társadalmi rangjukra. A karánsebesi határórség tagjai közbirtokossági erdőket, földeket kaptak. De nem kollektíven, hanem egyénileg kaptak nemesi oklevelet, még ma is sokan rejtegetik a címeres nemesi levelet.

3 Mária Terézia idejében alakult meg, az I. székely határőrezred mellett, a 2. naszódi oláh és a 13. karánsebesi oláh határőrezred, 1768-ban (vagyonközössége 253 142 kataszteri hold). A karánsebesi határórség szervezése sem volt zökkenőmentes, mert a jobbágyság a felszabadulás reményében tömegesen szökött meg az uradalmakról (ez vezetett a Horea-féle lázadáshoz), ezért inkább a kismemesekből toborozták a határőröket, és ekkor adományoztak nemesi levelet is sok magyar, német és román határőrnek.

- *A Mara család eredete hogyan él a családi emlékezetben?*

- A család 1453-ban, László királytól, Prágában kelt, új adomány által erősítették meg Hunyad megyei hátszegi területben fekvő birtokaiban, Alsó-Magyarországban a törökök ellen viselt hadi érdemeik jutalmául. A család még Zsigmond király korában a *Zalai-pataki* névvel élt, az 1400-as években, a törökök elleni hadjáratokban három családtag érdemeket szerzett, ezért V. László külön-külön megerősítette őket a nemességben. A *Zalapataki*, azaz *Szálláspataki* előnév maradt, a három vitéz leszármazottai: a Kenderessy, a Szerecsen és a Mara család. Innen datálódik a három család, három külön címerrel. Mint érdekességet megjegyzem, hogy *Anna Zerechen de Felső-Szállás-Patak* szerepel az angol királyi ház családfájában.⁴

- *Történelmi eseményekben gyakran előfordul a Mara család egyik-másik tagja, még Székelyföldön is. Kiket tart számon a családtörténet?*

- Mindenkit számon tartunk, és büszkéek vagyunk rájuk. Például a haza védelmében tett szolgálataiért meg kell említeni Mara Izsák nevét, aki kuruc vezér volt, és aki miatt sajnós a felsőszálláspataki várkastélyt lerombolta Tiede tábornok⁵. A '48-as szabadságharcban is kivette részét a család. Mara Gábor huszonkét évesen őrnagy volt és Gábor Áron mellett, a kökösi csatában esett el. Mara Károly és Mara Lőrinc századosi rangban harcoltak, Lőrincet halálra ítélték a szabadságharc leverése után, majd kegyelmet kapott. Dédapám, Mara Sámuel és a testvére, Mara József szintén részt vettek a forradalomban, főhadnagyk voltak, a világosi fegyverletételig kitarítottak a forradalom ügye mellett, ott tették le a fegyvert a világosi síkon.

4 Anna Zerechen de Felső-Szálláspatak és Laszlo Rusori de Rusor ükonokája Barcsay Péter (szül. 1727., meghalt 1797.), akinek családfáján jutunk el a Rhédey családhoz és Mary Tecki-i hercegnőhöz, V. György nejéhez.

5 „A felső-szálláspataki kastély az Árpádok korában épült. IV. László a Zerechen család számára okmányt adott ki, melyben az említettik, hogy azt a Zerechen család már előtte is bírta. A Zerechen család kihaltával a keresztesiek kezére jött. A XVI. század végén egyik Keresztesi Mara Jánossal, a malajesdi kastély birtokosával mutua fassióra (örökösödési egyezség - szerk. megj.) lépett, ennek következtében az utolsó Keresztesi elhunytával e vár a Mara család birtokává lett. Mara Izsák a Rákóczi kuruczaival báró Tiede elől belefut, s védelmi állásba helyezé, az ellenség megjött, ostrommal bevette, a kuruczságot felkoncoltatá, a várat pedig felgyújtá, romba dönté. Többé ki sem épülte e veszteségét.” Kőváry László: *Erdély régiségei és történelmi emlékei*. Kolozsvár, 1892, Stein János M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedése; újrakiadás: Horizont Kiadó.

- A falon látható régi fénykép őrzi a dédapa alakját. Többen viseltek tisztséget állami hivatalokban is, de a politikai pálya sem idegen a családban.

- A család egyik ága Doboka vármegyében viselt különböző hivatali tisztségeket, a másik ág az ősi fészekben, Hunyad megyében, főbírók, bírók kerültek ki a családból, de legtöbben a hadi pályán szolgáltak.

Adott a család országgyűlési képviselőt, Mara Lőrinc, majd Mara László személyében. Mikszáth Kálmán is ír az egyik Maráról, aki képviselő volt.⁶ Képviselőválasztáskor az ellenpárti képviselőjelölt takarékpénztári könyvecskét ajándékozott a választóknak, amit az itteni nép nem tudott értelmezni, mert szemükben egy papír volt, amit adott esetben el sem tudtak olvasni, és akkor jött Mara Lőrinc és felvásárolta ezeket a takarékpénztári könyvecskéket és ezzel nagyot nőtt a választói szemében, mert pénzt adott egy számukra értéktelen papírért. „Így lett meg Mara követnek az ellenzék pénzén”, írja Mikszáth Kálmán. Hunyad vármegye utolsó magyar főispánja Mara László volt.

- *Ahogy imént szó volt arról, hogy kik voltak Mara Lőrinc választói, azt bizonyítja, hogy itt a magyarság már kisebbségben volt akkor. A birtokok magyar kézben voltak, de már a rendi társadalomban jobbágyaik románok voltak.*

- Így nem lehet mondani. Dél-Erdélyben is voltak magyar falvak, pl. Nagypestény. Én ott születtem 1946-ban, akkor még jelentős magyar lakossága volt, mára már valóban elrománosodott. Ha megyünk tovább, a Sztrigy-völgyén több magyar falu volt (Puj, Sztrigyszentgyörgy,

6 „A folyosó egyik elhagyott szögletében torzonborz külsejű, de becsületes, jámbor arcú oláhok könyököltek tiszta condrában s újdonatúj mellényekben. – Hát ezek kik itt? – Ezek bizony a Mara Lőrinc emberei. – Ki az a Mara Lőrinc? – Egy a mi embereink közül. – Tehát mameluk? – Igen, s nem arról nevezetes, hogy itt van, hanem arról, hogy miképp jutott ide. Ellenzéki ellenjelöltje takarékpénztári könyvecskét vitt le a kerületbe, s elosztotta bizonyos csoportok közt. Ez pedig arra volt számítva, nehogy a pénzt elköltsék, s azután elpártoljanak. A takarékpénztári könyvecske össze fogja őket tartani, mert oszthatatlan és csak a választás után látszott realizálhatónak. Azonban az oláhok szemében nem nagy értéke volt a könyvecskének, s megmutatták Marának, hogy »ugyan érne-e ezek valamit?« Mara azt mondta, isten neki, beváltja, ha rá szavaznak. S úgy is történt, beváltotta a könyvecskéket, és ezek rászavaztak. Így lett meg Mara követnek az ellenzék pénzén. (A Mara Lőrinc emberei. In Mikszáth Kálmán: *Cikkek és Karcolatok*. 51–86. kötet)

Zeykfalva, Pusztakalán, stb.) amelyek csak a két világháború között, vagy utána románosodtak el teljesen. A magyarság talpa alól kihúzták a földet, és szétszóródtak a nagyvilágban. A dél-erdélyi magyarságra az első nagy csapást az 1921-es román földreform mérte.

- *Hátszegen a történelmi magyar egyházak templomainak léte jelzi ma is, hogy egykor jelentős súlya volt a magyarságnak.*

- Igen, lassan fogytak el a magyarok; Trianon után megszűnt a magyar közigazgatás és a magyar nyelvű oktatás. Aki nem tudott megtanulni románul, elköltözött. Közel volt a román határ, és délről lassan szivárgott be a románság. Jelenleg Hátszegen kb. háromszáz magyar él, a környékbeli falvakban számuk elhanyagolható.

- *Mit mondhatunk a bukovinai székelyek letelepítéséről? Van jelentősége a Hunyad megyei magyarság megmaradásában?*

- A bukovinai magyar családok visszatelepítése az eredeti terv szerint nagyvonalúnak ígérkezett. Az 1910-es év folyamán, pl. 237 bukovinai és részben már Boszniába költözött székely-csángó család Sztrigyszentgyörgyre, Fehérvízre (románul Râu Alb), Felsőszállaspatakra (Sălașul de Sus) és Pujra (Pui) való telepítését vették tervbe. A szép és életrevaló terv megvalósulását elsősorban pénzügyi nehézségek akadályozták meg. Végül Déva, Vajdahunyad, Sztrigyszentgyörgy és Csernakeresztúr fogadta be a csángókat. Hunyad megyében jelenleg itt élnek kisebb tömbben a magyarok.

- *A szocialista iparosítás, ha a Zsil-völgyi bányászatra, Vajdahunyadra, Dévára gondolok, ahová Székelyföldről és csángóvidékről is sokan telepedtek át, nem erősítette meg a magyar szigeteket?*

- Zsil-völgyében ez igaz, pl. Petrozsényban megerősítette, mert a „kulákok” egy része, akiket Székelyföldről elűztek, azok a Zsil-völgyében találtak menedéket, ott szükség volt a jó munkaerőre, és alkalmazáskor nem a származás volt a legfontosabb szempont. Sokan el tudtak itt rejtőzni a megtorlások elől. Emlékszem például Dósa József református papra, Nemes Ferenc bányamérnökre, Kása Tibor, Gyöngyösi Erzsébet bányagépész és villamosmérnökökre, a Bónis fiúkra Csíkszeredából, stb. Látszott ez az iskolákban is, a '60-as években a petrozsényi gimnáziumban sokáig két párhuzamos magyar osztály volt. Többen, a volt diákok közül, visszamentek később Székelyföldre. Nagy részük

egyetemet végzett. Tehát az '50-es éveknek nagy magyar migrációs hulláma volt az üldöztetések miatt.

- *Hogy fogytak el a magyar birtokok Dél-Erdélyben, a királyi Romániában? Mi maradt az államosításig?*

- Személyes véleményem erről a kérdésről: A dél-erdélyi magyar birtokosság nagy része a közigazgatásban dolgozott, hivatalt viselt. Általános volt, hogy jogot végeztek vagy katonának mentek, és a hadsereg tisztjei lettek a Monarchiában. Az impériumváltás után, amikor Erdélyt Romániához csatolták, felszólították a magyar hivatalnokokat, hogy tegyenek hűségesküt a román államnak, és akkor - elvileg! - maradhattak volna a hivatalban. Senki nem tett esküt! Visszavonultak birtokaikra és elkezdtek gazdálkodni, amihez igazából nem értettek, mert erre soha nem készültek fel szakszerűen. Így történt, hogy a családfenntartás miatt lassacskán eladogatták a birtokrészeket, vagy eladósodtak, és így a magyar birtokok fogytak-fogytak.

- *Ilyen történelmi családokról beszélünk, mint Nopcsa, Kendeffy, Puy, Zeyk, Bernád, Lészay, Naláczy...*

- Talán a Kendeffy, Nopcsa, Naláczy családnak volt annyi vagyona, hogy nem kellett a közigazgatásban dolgozniuk. A többiek mind a közigazgatásban dolgoztak, és főleg ebből éltek. A két háború között, aki tehette, elment Magyarországra, vagy tovább, Európába. Ami nagyobb birtok megmaradt, azt a román népi demokrácia kisajátította az államosítással, és a tulajdonosokat kényszerlakhelyre küldte.

- *Hogyan alakult az Ön családjának a sorsa a 20. században?*

- Nem jól. A század elején apai nagyapámnak, Mara Samunak nagy birtokai voltak, gazdag ember volt, de nagymamám, nagypestényi Pap Izabella megunta a falusi életet, és rávette nagyapámat, hogy adjanak el mindent, és költözzenek a városba. 1912-ben mindent eladtak és vettek Hátszegen egy nagy házat és pár hold földet a hátszegi dombokon. A pénz nagy része még a bankba volt, amikor kitört a Nagy Háború. Nagyapám a fronton harcolt, nagymamám, Mara László főispán tanácsára, a bankba levő egész családi vagyont hadikölcsönbe fektette, és az a háború elvesztésével teljes egészében elveszett. A háború végén menekülni kényszerültek, felpakoltak két vagon bútort és Aradig jutottak, ahol várakoztak a sorukra. Nagyapámnak elege lett

a várakozásból, és miközben a két vagon továbbment valahová Magyarországra, ők hazajöttek Hátszegre a régi házba, és a megmaradt bútorokkal kezdték újra az életet. Nagypám banki tisztviselőként, szerény körülmények között nevelte őt gyermekét. Szenvedélyesen vadászott és horgászott, és járta a volt havasait. Idős korában elcserélte a hátszegi házat a Naláczy család naláci udvarházával, amihez egy pár hektáros szépen parkosított udvar tartozott. Nagymamám és édesapám⁷ két egyedülálló testvére, József és Blanka lakott itt. Ezt sem vették el, mert nem volt föld hozzá. Később kollektivizálták a parkot, de a ház megmaradt a tizenegy szobával, érintetlen berendezésével, nagy ebédlő, szalon és az a sok régi bútor. Varázslatos hangulata volt az egész háznak. Itt szívtam magamba az elmúlt idők levegőjét, a szülőföld szeretetét, és lettem büszke származásomra.

- *Mi történt a kúriával?*

- Miután meghaltak a házban lakó testvérei, édesapám kénytelen volt eladni az épületeket és az örökölhető 250 m² telket, mert akkoriban nem lehetett egy tulajdonosnak két lakóingatlana. A rendszerváltás után csíkszeredai unokatestvéreim igényelték és kapták vissza a több hektáros udvart, amit később házhelyeknek eladtak.

- *Említette, hogy a fehérvízi kúria soha nem került a román állam tulajdonába. Hogy történhetett?*

- Fehérvíz anyai örökség. Eredetileg a fehérvízi Bágya családé volt, aki Hunyadi Jánostól kapott nemességet és tekintélyes birtokot. Űkapámnak, Bágya Ferencnek nem volt saját, csak nevelt fia, Szamosy Elek, a festő, akit ő taníttatott Bécsben, még őrzünk pár levelet, amit Bécsből írt haza Fehérvízre. Egyikben szemtanúként leírja a bécsi 1848-as forradalmat. Később ő lett Munkácsy Mihály első tanára. Bágya András zeneszerzőnek is itt vannak a családi gyökerei. Visszatérve a házra, űkapám egyik lányát, Arankát, későbbi dédanyámat, feleségül vette ritterschildi Pietsch Lajos ifjú katonatiszt. Nagypámék öten

7 Mara Samu és Pap Izabella gyermekei: Gizi (Zudor Imréné), Árpád, József, Ernő és Blanka. Mara Árpád Szinte Máriát vette nőül, az 1930-as években került Székelyföldre, ahol különböző vállalkozásoknál mint kereskedelmi akadémiát végzett szakember dolgozott. Gyermekei, Árpád, Mária (László Károlyné) és Lenke ma is ott élnek Csíkszeredában. Ernő felesége Pietsch Erzsébet, gyermekeik: Ernő (az interjúalany) és Péter.

voltak testvérek. Nagymamám, hilibi Lengyel Boriska, miután eladta a puji házát és birtokát, kifizette a fehérvízi birtok női örököseit, a fiaira íratta ezt a házat és saját nevére a 15 hektáros csűröskertet.

Nagyapám jogot végzett, de a természettudományok és a művészet minden idejét lekötötték, ezeknek szentelte életét, több nyelven beszélt, ám a gazdálkodás nem érdekelte. A fehérvízi birtok nagy része a nagyapám öccsére, dr. Pietsch Bélára volt. Részben eladta, és vett érte Tiszasülyön, Magyarországon egy szép birtokot, de még mindig maradt anyyi, hogy a kitelepítési törvény hatálya alá essen és mindent elvegyenek, őt pedig kényszerlakhelyre Aradra küldték.

Aztán állami gazdaságot hoztak létre az elvett birtokon, kellett a nagymamám gyümölcsöse is, amit az állam törvénytelenül elvett, és helyébe valahol fenn a hegyekben adott egy mezőgazdasági szempontból használhatatlan területet. A házat nem tudták elvenni, mert a tulajdonosok külföldön éltek, de a zaklatás folyamatos volt, házkutatások, lakók betelepítése, stb. Nagyszüleim végül bezárták a házat és Petrozsényba költöztek anyámhoz.

- *Hogyan érintette a kitelepítés a dél-erdélyi családokat és az Ön családját?*

- A kitelepítésre a birtokok elfogyatkoztak, ötven hektár feletti tulajdonos már alig volt, sokan, főleg a fiatalok elhagyták az országot. Mint említettem, kitelepítették nagyapám testvérét és a családját Aradra, Lázárékat Dévára, Naláczynét Pujról Hátszegre, ő akkor már rokkant volt, tolószékhöz kötve. A Kendeffy családot Boldogfalváról Hátszegre stb.

A mi családunk megbélyegzésének vagy kitelepítésének sajátos formája volt. Édesapám kuláklistán volt. Egy februári éjszakán meglepetésszerűen jöttek érte, később tudtuk meg, hogy a Duna-csatornához vitték, egy évet volt ott, nem elítélt, hanem „munca de reeducare-n”⁸. Anyám ott maradt egyedül a két kisgyermekkel és a gazdasággal, amit mint feleség tovább kellett vigyen, hogy apámat szabotázs miatt ne ítéljék el. Aratásig bírta, amikor teljesen fizetéképtelenné váltunk. Apám tanácsára – képletesen – elváltak. Így otthagyhatta Pestényt, és szabotázásért apámat se ítélték el. Két gyerekével előbb Naláczra,

majd ide, Fehérvízre jött, de innen is menni kellett, és így költöztünk Petrosényba, ahol állást vállalt, és ott várta meg édesapámat, akit egy év után hazaengedtek.

- *Tulajdonképpen mi volt az édesapja története? Mit mesélt azokról az évekről?*

- Édesapám nagybátyjának, Nagypestényi Pap Ernőnek volt egy kisebb birtoka Pestényben. Nem volt családja; mint keresztapa apámnak egy nagyobb összeget tett a bankba, hogy később Németországban egyetemi tanulmányaira fordítsa, és amit csak nagykorúsítása után vehetett fel. Időközben a nagybácsi lovaglás közben balesetet szenvedett, sokáig kezelték Budapesten, de nem tudták megmenteni. A hosszú és drága kezelés miatt a pestényi birtok nagyon eladósodott. A bank már kitűzte az árverést, amikor apámnak idő előtt sikerült nagykorúsítania magát és felvehette a pénzét a bankból. Kifizette az adósság nagyrészét, a birtok megmaradt, de az egyetemi tanulmányok odalettek.

Érettségi után mezőgazdasági könyveket vásárolt és elkezdett gazdálkodni. Rövidesen felvirágoztatta a gazdaságot. Kifizetett minden adósságot, majd jött megint a háború, és behívták katonának. A birtok megint ott maradt gazda nélkül, az átvonuló szovjet csapatok minden mozdíthatót elvittek. Leszerelés után újraindult a semmivel. Megnősült, gyermekek születtek – ketten az öcsémmel –, közben bútorokat, állatokat, gépeket vásárolt. Aztán nem alkalmazhatott munkásokat, mert ez kizsákmányolásnak minősült. Mind nagyobb lett a kötelező beszolgáltatás, és végül 1952-ben elvitték a Duna-csatornához.

Miután hazaengedték, visszament Pesténybe, hogy vegye vissza a birtokát, ott újra megfenyegették a Duna-csatornával. Ekkor végleg otthagya Pestényt. Petrosényban munkát vállalt, rövidesen a banicai mészkőbányák főnöke lett. Később egészségi okokból a petrosényi bányaközpontban vállalt munkát nyugdíjazásáig. 1958-ban magyarországi sógorai állást, lakást szereztek neki egy Balaton-felvidéki kőbányában, elment, megnézte, aztán mégsem tudta itthagyni a havasokat a pisztrángos patakokkal. Szenvedélyes vadász és horgász volt. 1951-ben elvették a fegyvereit, maradt a horgászat. Minden szabadidejét a hegyekben töltötte, a patakok partján, horgászbottal a kezében.

Visszatérve a kérdéshez, édesapám soha semmit nem mesélt a Duna-csatornánál töltött időről. Semmit nem tudok, csak azt, hogy egy

évig távol volt. Amikor most a restitúcióra sor került, kérvényeztem a ház visszaszolgáltatását. Jó egy évre rá kaptam választ, és akkor derült ki, hogy valójában Pestényben, hivatalos formában soha nem vették el se a házat, se a birtokot. Ekkor indítottuk el a hagyatéki tárgyalást a házáért.

– *Petrozsényben, a Zsil-völgyi bányászat világában nőttek fel. Egyenes volt az út a bányamérnöki felé?*

– Nem volt egyenes út, más vágyaim voltak, de ezek voltak a lehetőségek. Bányagépész és villamosmérnök vagyok, nem bányamérnök. Akkoriban részemre ez volt az egyetlen lehetőség. A származás miatt a gimnáziumba sem akartak felvenni, szerencsére, amire egyetemre mentem, enyhültek a származási feltételek. Igaz, anyagi lehetőségem sem volt, hogy más városba menjek tanulni, Petrozsényban pedig csak a bányászat területén folyt felsőoktatás.

– *Impériumváltás után maradt magyar iskola itt, Dél-Erdélyben?*

– Trianon után csak az egyházi iskolák maradtak meg magyar nyelven. Szászvároson, Gyulafehérváron, Nagyenyeden volt magyar iskola, tehát, aki tehette, odaküldte kollégiumba a gyerekeit. Apám testvérébátyja Szászvároson érettségizett, magyarul, apám Hátszegen, román nyelven, évvészesen, mert a tanítás román nyelvre való átállásakor az egész magyar osztályt ismétlésre buktatták.

– *A magyar kultúrát hogyan sikerült megőrizni román közegben? Volt-e szerepe a hitnek, az egyházhoz való kötődésnek?*

– Soha fel sem vetődött „más” lehetőség. Magyaroknak születtünk, tudtuk, éreztük magunkat. Továbbá megvolt a magyar nyelvű egyházi szolgáltatás. A Hátszegi-medence nemessége mindig rebellis, ezért református volt, kivétel a Nopcsa család, ők katolikusok voltak. Pujon és Hátszegen katolikus templom, a többi faluban, ahol van, református a magyar templom. A Mara család mindig református volt és komoly támogatója a református egyháznak, mint kiderül a nemrég megjelent *A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere* című könyvből.⁹ Felsőszálláspatakon a református templom a labancok által

9 Mara Gergely 1693-tól kezdve bejegyezte életének fontosabb eseményeit (Sárpataki N. Mihály: *Noé bárkája, 1681*. Kolozsvár, RMK I. 1264). A bejegyzésekből tudjuk meg, hogy édesapját 1712 előtt a felsőszálláspataki templomban helyezték

lerombolt Mara várkastély udvarán áll. Petrozsényban édesapám presbiter volt. Sajnos itt, Fehérvízen a református templomnak csak romjai láthatók mára, a hátszegi egyházközséghez tartozik. Néhány éve magyarországi barátaim ajánlották, hogy kijavítják a templomot, el is készültek a tervek, de engedélyeztetni az egyháznak kellett volna, sajnos nem történt meg. Mellette áll a volt görög katolikus, ma ortodox templom. Itt az egész vidék görög katolikus volt.

– *Petrozsényi tanulmányai után Nagybányára, szintén bányavidékre került. Hogyan alakult a karrierje?*

– Az egyetem elvégzése után a tanulmányi eredmény függvényében helyeztek ki központilag, a minisztérium által kijelölt munkahelyekre. Az általános jegy függvényében választhattam az elsők között. Nagybányán a tanügyet kértem, akkor alakult a műszaki-egyetemi oktatás, még a kolozsvári *Politechnika* részeként. A felsőoktatásban dolgoztam kerekén húsz évet, amikor öt év várakozás után itthagyhattuk az országot, és áttelepültünk Magyarországra, egy hónappal a rendszerváltozás előtt. Ekkor adták meg az engedélyt a távozásra. Tréfásan szoktam mondani, hogy a régi rendszert én vittem a vállamon, mert ahogy elmentem, még egy hónapig sem bírta, és összeomlott.

– *Arra gondolt valaha a család, hogy egyszer még minden visszafordulhat?*

– Édesapám igen, élete végéig mondogatta, hogy olyan még nem volt a történelemben, hogy semmiért elvegyék a tulajdonokat, és azt előbb-utóbb ne adták volna vissza. Nekem képtelenségnek tűnt minden ilyen gondolat, annyira bebetonozottnak tűnt minden. Mikor áttelepültünk Magyarországra, pár napon belül megkeresett egy régi barátom, aki szintén Nagybányáról került Ausztriába, ő mondta – osztrák információkra hivatkozva –, hogy „itt mindennek vége”. Látta előre, de mi nem tudtuk elhinni. Azután következtek a temesvári, majd

örök nyugalomra, ő pedig 1712-ben Mariska leányát, 1717-ben pedig édesanyját, Mara Dánielné Buda Máriát temettette ugyanide. Buda Mária temetkezési helyét így pontosította: „Temettettem el az édesanyám testét a felsőszálláspataki templomban az oltárban.” A Mara családnak Felsőszálláspatak „nemesi templomában” bizonyos előjoga volt, másként nem temethette volna édesanyját a szentélybe. (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 2/3. A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere, 1686–1807. Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közzé teszi Buzogány Dezső – Ósz Sándor Előd, Kolozsvár, 2007.)

bukaresti események, és én rögtön hazajöttem, akkor még vonattal. A „haza” Nagybányát jelentette, odamentem „szabad levegőt szívni”. Majd anyai nagybátyámmal, akinek nevén a fehérvízi kúria volt, eljöttünk Fehérvízure. Nagybátyám az időközben elhunyt testvérük részét, vagyis a ház felét a nevemre íratta, majd az ő részét is rám testálta, és így jogilag én, mint egyetlen román állampolgár a családban, megkaptam az egész ház és udvar tulajdonjogát. Hozzáfogtunk a javításhoz.

– *Mikor döntött úgy, hogy visszatelepedik, vagy legalábbis kétlaki életre vált?*

– A ház javítását még mint Magyarországon alkalmazott kezdtem el. Kötött munkaidőm volt, csak szombat-vasárnap állt rendelkezésemre. Rengeteget utaztam, pár év alatt 700 ezer kilométert tettem meg autóval az akkori rossz utakon. A ház javításánál sokat segített az RMDSZ akkori hátszegi elnöke, Kásler Pál, kedves barátom. A földek visszaszerzése után elkezdtem gazdálkodni, ez állandó ittlétet igényelt. 1996-ban függetlenítettem magam, alapítottam egy kft.-t, így a magam ura lettem, sokkal szabadabb voltam, és tudtam idejönni. Azóta kétlaki életet élek. Tavasztól késő őszig itthon vagyok, télen, amikor itt nincs munka, otthon vagyok Magyarországon. A nyár fénypontja az a pár hét, amikor itt vannak az unokák Budapestről.

– *A Retyezát-hegység lábánál vagyunk. Miben áll és mire volt jó a birtok?*

– Itt vagy állattenyésztéssel, vagy gyümölcsstermesztéssel lehet foglalkozni. Az előbbi nagyon nagy kötöttség és sajátos felkészültséget igényel. A gyümölcsösök adottak voltak, és nekem csak folytatni kellett. Az örökölt gyümölcsösökben, amiket tulajdonképpen az állami gazdaságokban alakítottak ki, modern almafajták voltak, intenzív, szuperintenzív ültetvények. Ezeket helyrehoztam fiatalítási metszésekkel, de a 40-50 éves fák nem bírják a biogazdálkodást, ezért kezdtem folyamatosan felszámolni az almáskerteket, és helyette diófát ültetek. A célom az, hogy olyanná tegyem a birtokot, amit ne legyen érdemes eladni.

– *Turizmusban mennyire lehetne gondolkodni? Szállóvendégei mindig vannak, hiszen Dél-Erdély legdélebbi sarkában egy magyar történelmi család legalábbis kuriózum.*

– Nagy a rokonság és sok az ismerős, egész nyáron teltház van, de idegen szállóvendégben nem tudnék gondolkodni. Pillanatnyilag egye-

düli magyar vagyok a környéken. Útbaigazítást szívesen adok a turistáknak, de szállást nem tudok biztosítani. Különbösen is, ameddig nincs vezetékes víz és csatornázás a falvakban, nem lehet falusi turizmusról beszélni.

- *Pályázatokban lehet gondolkodni a felújításoknál?*

- Amikor a fehérvízi kúriának nekifogtam, pályázatokról szó sem volt. Most már talán lehetne, de elég nagy az önrész. Például diófa-ültetvénynél lenne európai támogatás, de akkora az önrész, hogy az önrész feléből, saját erőből létrehozom az egészet.

- *A román restitúciós törvény után nagyon sokan éltek a visszaigénylés jogával, talán a román hatalom meglepetésére is, hogy mégsem sikerült megsemmisíteni a történelmi családokat. Mi a tapasztalata a román hatalmi szereplők és illetékes hivatalok viszonyulásáról? Mi az a buktató, ami a mai napig gerjeszti a pereket?*

- Nem lehet általánosítani. Mindenkinek sajátos, egyéni a kálváriája. A mi családukban, mint említettem, a házakat hagyatéki eljárással szereztük vissza, a földeket kellett igényelni. Itt a gond a törvényekkel volt. Az első, a 18-as földtörvény 1991-ből csak 10 hektárig rendelkezett a földek visszaszolgáltatásáról, és olyanok is kaptak földet, akiknek soha az életben nem volt. Így került idegenek kezébe több földterületünk is. Majd ezen úgy próbáltak javítani, hogy más helyen mérték vissza mennyiségileg arányosan, minőségében nem biztos, hogy ugyanolyant. A pestényi birtoknál talán ugyanolyan minőséget kaptunk vissza, de máshol. Itt Fehérvízen, a szomszéd falvakban, 36 hektárt osztottak szét másoknak. Ezt perrel tudtam volna visszaszerezni, de két-három faluról lévén szó, helyenként az egész falu lakosságát perelni kellett volna, annyira felaprózták egykori földjeinket. Ezért elfogadtam, amit adtak valahol fenn a hegyekben, egy beerdősödött havasi legelőn, ami azonkívül, hogy adót vetnek ki rá, nem sokat ér.

Másik buktatója a 18-as törvénynek, hogy a 40-es évek államosítása-kor a földeket kiosztották a falusiaknak, most az első hullámmal törvénytelenül ők is kapták vissza. Aztán változott a törvény, 50 hektárig kaphatja vissza az eredeti tulajdonos, de már nem volt miből visszaadni, ez a mai napig megoldatlan probléma. Azok a volt tulajdonosok, akik időközben külföldre távoztak és elveszítették román

állampolgárságukat, csak az épületeket és a hozzá tartozó belterületeket igényelhették vissza.

– *Ismeri a dél-erdélyi családok helyzetét? Mit sikerült visszaszerezniük? Ki tért vissza?*

– A gróf Kendeffy család minden leszármazottja nyugaton élt. Az utódok visszaigényeltek, amit lehetett¹⁰. A marosnémeti Gyulay-kastélyt, ami ma is jó állapotban áll egy öt hektáros park közepén, örököse, Petrichevich-Horváth-Tholdy Péter, aki Ausztráliából jött haza, és 2007-ben visszakapta.¹¹ A poklisai Pogány-kastélyt és a birtok egy részét visszakapta a család Nagyenyeden élő leszármazottja, Pogány György. Azóta eladta. A naláci Fáy kastélyért még mindig pereskednek a Magyarországon élő örökösök. A hátszegi polgármesteri hivatal tulajdonában van, teljesen kirabolták, már az épületet bontják, és a park exotikus fáit vágják. A Lázár család lapusnyaki udvarházát, Eöry László visszaperelte, a földekből ötven hektárt visszaszolgáltattak a törvény rendelkezése szerint.¹²

Dédácson a Gyulay-kastélyért és a hozzá tartozó arborétumért az utolsó tulajdonos, Ocskay István örökösei még mindig pereskednek az állammal. A magyarbrettyei Horváth-Tholdy udvarházat szintén az utolsó tulajdonosok, a Szente család örökösei kapták vissza. Itt a szomszédban még áll egy „egykori” kastély, talán a gr. Thoroczkay családe volt. Kisegítő iskola van benne, az utolsó felújításkor teljesen elvették a kastély jellegét, most úgy néz ki, mint egy tömbház. Nem igényelte vissza senki. A szacsali Nopcsa-kastélyt 1945-ig a fehérvízi nagyapám bérelte. Aztán fogyatékos gyerekek otthona és iskolája volt benne. Nem igényelték vissza, a Nopcsa családnak nem él már egyenesági leszármazottja. Nopcsa Eleknek két fia és egy lánya volt, a fiúk utód nélkül haltak el, egyikük Nopcsa Ferenc, aki a Hátszeg vidéki dinoszauruszokat kutatta elsőként. Lánytestvérük, Pallavicini Alfréd örgrófné, szül. Nopcsa Ilona bárónő, akinek három fia, *Alfréd Ferenc Pallavicini, János Károly Pallavicini és Hubert Elek Pallavicini*

10 L. „Örökre elmúlt egy kor. Jóvátehetetlen, ami történt.” Beszélgetés Kendeffy Mária grófnővel. In *Székelőföld*, XIX. évf., 10. sz., 83. o.

11 L. „Erdély egy szempillantás alatt a szívemhez nőtt.” Beszélgetés gróf Petrichevits-Horváth-Tholdy Péterrel. In *Székelőföld*, XIX. évf., 4. sz., 74. o.

12 L. „Mi voltunk a kommunizmus »niggerei«”. Beszélgetés csíktaploczai Lázár Pállal. In *Székelőföld*, XXI. évf., 5. sz., 70. o.

külföldön éltek, egyiknek sincs utóda. Mellékágon élnek leszármazottak, de a román visszaszolgáltatási törvény szerint negyedéig lehet visszaigényelni az elkobzott ingatlanokat. Most kifosztva, romokban áll a kastély. Említést érdemel, hogy Jókai a *Szegény gazdagok* című regényének főhősét Nopcsa Lászlóról mintázta. Ő még az Alsófarkadinban található udvarházban élt, később a Lónyay család birtoka volt. A román állam Mathias Berthelot francia tábornoknak (az Antante haderők parancsoka) ajándékozta 1922-ben, sőt a falunak is a tábornok nevét adták. General Berthelot községben a kommunizmus idején állami gazdaság használta és rendszeresen tönkretette az épületeket. Rendszerváltáskor visszakapta a Berthelot-örökös és rögtön a Román Akadémiának ajándékozta. Tervek szerint a Hátszegi-medence élővilágának génbankját alakítanák ki benne. Ezért a Román Akadémia még időben nagyon szépen helyreállította.

Az udvarházak és a kisebb birtokok örökösei között voltak, akik itt maradtak mindvégig, voltak, akik visszajöttek, és vannak családok, ahol már nem voltak örökösök. Akik igényelték a megmaradt birtokot és házat, például Pujról a Puy család, egyik ága soha nem ment el, dr. Puy András orvos volt, Pujon élt és dolgozott háziiorvosként. Ugyancsak Pujra visszajött a Lészay család, visszaperelték a régi házat, dolgoznak a felújításán. Pujon a Naláczy házat a Szoboszlay család kapta vissza, de sajnos nem foglalkoznak vele, és romos állapotban van. Bernád Elek Alsószilváson apai, Nagypestényben anyai örökségét szerezte vissza.

Sajnos Dél-Erdélyben teljesen súlytalan a történelmi családok szempontjából a magyarság. Hárman vagy négyen vagyunk, idősök mindannyian. Közös célunk a közbirtokosságokat visszaszerezni. Lészay Zoltán rátermettsége révén a lupényi közbirtokosságokat már visszakaptuk, mert bírósági ítélet született erre. A livazényi, urikányi és borbátvizi közbirtokosságok visszaszerzése még folyamatban van.

- *Többször esett szó közbirtokosságokról. Mire kell gondolnunk?*

- A mi közbirtokosságaink, eredeti nevén Nemesi Közbirtokosságok, a Zsil-völgyében vannak, ahol az erdők és legelők erdélyi nemesi családok tulajdonát képezték – Bánffy, Toroczkai stb., – nagy számuk azzal magyarázható, hogy házasságok révén sok család vált tulajdonosá. Ezek nagy területek a Páring-hegységben és a Retyezát egy részében. Nagyon nehezen megy a visszaszolgáltatás. Lupényban

kaptunk vissza egy területet, ez volt a legkisebb, peres úton szereztük vissza. Reménykedünk, hogy a jogi precedens javunkra dönti el a másik területek sorsát is, és nem kell tovább pereskedni értük.

- *Van elképzelés a gazdálkodásra? Egyfajta részvénytársaságként működtetik majd?*

- A legnagyobb gond az adó és a területek kötelező őrzésének az ára, ami a tulajdonost terheli. Nagy területekről lévén szó, még nem tudjuk a megoldást, mert magas összegekről van szó. Urikányban, amikor 30 hektárt adtak vissza személyenként, kaptunk egy nagyobb erdőt. A favágást nem engedélyezték, ezáltal olyan anyagi teher jutott egy-egy tulajdonosra, amit nem volt miből kifizetni. Aztán arra hivatkozva, hogy nem az eredeti helyen mérték vissza, lemondunk róla, azzal érvelve, hogy akkor fogunk fizetni, amikor eredeti helyén adják vissza. Szóval ez mindenkit a tönk szélére juttathat, és ez csak egy töredéke az egész közbirtokosságnak, óriási buktatója lehet az egész ügynek, ha továbbra sem engedélyezik a favágást.

- *Akármerre járunk, az egykori Hunyad vármegyében, vagy itt, a Hátszegi-medencében, magyar történelmi emlékhelyekkel találkozunk. Hogyan látja ezeknek a sorsát?*

- Nem tudok mit mondani. Van, ahol elfogadják, van, ahol átkeresztezik őket, és van, ahol lebontják, megsemmisítik. A lényeg az lenne, hogy megmaradjanak. Lelki szolgálat az emberek számára még létezik, Hátszegen még van református lelkész, a katolikus valahonnan kijár havonta kétszer, talán Kalánból. Itt gazdaságilag kellene megerősödni. Itt is az diktál, akinek a gazdasági erő a kezében van, aki ezzel rendelkezik, az beleszólhat a döntésekbe is, akkor lehet változtatni mindenben. Ameddig nincs pénz, addig minden csak álom, feltételezés. Nincs reális lehetőség a megmaradásra addig, amíg gazdaságilag meg nem erősödik az a pár magyar család, akik aztán tovább tudnák vinni itt a magyar életet.

Obrusánszky Borbála

NESZTORIÁNUSOK AZ ORDOSZBAN

A hazai szakirodalomban nagyon kevés publikáció olvasható a közép- és belső-ázsiai keresztény közösségekről, akik a kora középkortól sikeres missziót végeztek a sztyeppei lovas népeknél és a közösség megbecsült tagjai lettek. Különleges tudásuknak köszönhetően fontos pozíciót töltöttek be az ujjur és a tangut fejedelemségekben, majd a 13. század legelején megalakult mongol birodalomban is különleges kiváltságokat élveztek. Dzsingisz kán menyei közül sokan voltak keresztény vallásúak, akik támogatták egyházukat.

A távoli keresztényekről a hírek eljutottak az európai királyságokba és a pápai udvarba, ahonnan misszionáriusokat is küldtek a mongolokhoz. Térítések azonban nem voltak túl sikeresek, Montecorvino pápai küldött mindösszesen 60 főt tudott megkeresztelni Kambaligban, a mongolok fővárosában, ezzel szemben a nesztorianusok száma meghaladta a 30 ezer főt. A keresztény közösségek virágzását a kínai Ming-dinasztia hatalomra jutása megakasztotta, az új uralkodók ugyanis üldözték a mongolok által támogatott „idegen” hitet, így a nesztorianusok illegálisba vonultak, csupán a birodalomtól kívül eső területen, így a Nagy Falon kívül tudták továbbra is gyakorolni vallásukat.

A nesztorianus keresztények nyomai a 14. századot követően eltűnőben voltak, ami főleg annak volt köszönhető, hogy egyetlen államtól sem kaptak olyan kiváltságot, mint a mongol korban. Mivel elvesztették különleges pozíciójukat mind a Ming, mind a mongol udvarban, ezért csak nagyon kevés híradás szólt róluk. A Kínába érkező misszionáriusok időről időre jelentéseikben írtak az ősi keresztény közösségek továbbélésének nyomairól, de azok nem voltak eléggé meggyőzőek, mert többnyire nem közvetlen forrásból származtak. Csak a 19. századtól kezdve indult tudományos expedíció a régi keresztény emlékek felkutatására, illetve a 20. század első két évtizedeiben a Kína északi részén dolgozó misszionáriusok szolgáltak új hírekkel.

A korabeli történeti források és a régészeti leletek alapján magam is megpróbáltam összegyűjteni a nesztorianus kereszténység emlékeit

a belső-ázsiai térségben, ezért engem is foglalkoztatott az a kérdés: maradhatott-e valami nyoma a régi, középkori kereszténységnek? Sokszor gondoltam arra, hogy a legutolsó hiteles híradás még az 1930-as években íródott Antoine Mostaert tollából, aki egy ordoszi nemestől, Garma Banzartól hallott az erkeütökről, a középkori mongóliai nesztoriánusok kései utódairól.¹ Valahányszor tanulmányúton jártam a Kínához tartozó Belső-Mongol Autonóm Tartományban, számos kutatótól, történésztől és néprajzostól érdeklődtem felőlük, de senki sem tudott érdemben nyilatkozni. Végre 2011 nyarán a Belső-Mongol Televízió rendezője, Csagdarszüren meghívott, hogy egykori tanárával, Ucsiraltu professzorral együtt látogassunk el szülőföldjére, az Ordosz déli részébe, Üüsin járásba, hogy ott tanulmányozzuk a mongolok régi szokásait. Legnagyobb meglepetésemre, a területen végre megismerhettem néhány fontos részletet az egykori nesztoriánus hitű erkeütök különleges szokásaikról.

EGY ÚJ KERESZTÉNY HIT

Az Ázsiában oly gyorsan terjeszkedő nesztoriánus vallás megalapítása az V. századi Nesztoriosz szír szerzetes, későbbi bizánci pátriárka nevéhez fűződik, akit prédikációi miatt 431-ben eretneké nyilvánítottak és kiközösítették a keresztény egyházból.² A volt egyházi vezető tanítványai elmenekültek a Kelet-Római Birodalomból, és egy új vallást alapítottak, amelyet mesterükről nesztoriánus vallásnak neveztek el. Fő bázisuk a perzsa Szasszanida Birodalomban volt, onnan küldtek missziókat a nagy kereskedelmi utakon át, és a Kr. u. a 6. századtól kezdve eljutottak a közép- és belső-ázsiai térségbe. Tevékenységüknek köszönhetően az ázsiai kontinens távol-keleti részén előbb terjedt el a keresztény tanítás, mint Európa keleti és északi felében.

Nagy sikereket értek el a kínaiak és a türkök között, majd a 8. században megtérítették az ujgurokat, rajtuk keresztül pedig eljutottak a mai Mongólia és Belső-Mongólia török és mongol nyelvű népeihez. Mielőtt 1206-ban Dzsingisz kán egyesítette a mongol törzseket, a

1 Jelen tanulmányban a misszionárius tanulmányának legújabb, kritikai kiadását használtam. Mostaert 1934-ben a Pekingi Katolikus Egyetem kiadványában publikálta erről szóló tanulmányát.

2 Életéről bővebben: Szókratész. VII. 29. In *Vanyó*, 1988. Krisztus két természetéről szóló elképzelését. Állítólag ő nevezte először Máriát Krisztusszülőnek, nem pedig Istenszülőnek.

Bajkál-tó és a Sárga-folyó közti hatalmas térségen nem volt egységes nagy birodalom, hanem kis kánságok léteztek, közülük a kereitek, öngütök és a najmanok majdnem államvallássá tették a távoli keresztény hitet.³ Dzsingisz kán fokozatosan egy birodalomba egyesítette a sztyeppeit lovas népeket, és a 13. század elején megalakította a nagy mongol államot. Ekkor a fenti keresztény hitű népek fontos szerepet kaptak, az írástudók a kagáni kancelláriát irányították. Dzsingisz kán fiai nesztoriánus hitű asszonyokat kaptak feleségül: a második nagykán, Ögödej a merkitek fogságában élő, najman származású nőt, a nesztoriánus Töregenét; Toluj, a legfiatalabb fiú pedig a kereit Tooril kán unokahúgát, Szorkaktan-bekit. Utóbbi három nagykánt is adott a világnak.⁴ A történeti források alapján ismert, hogy a kánasszony gyermekeinek nevelésére keresztény nevelőket fogadott, akik megismertették a kánfiakat az ujjur írással és a keresztény műveltséggel. A nesztoriánus hit legnagyobb befolyását a nagy mongol birodalom idején – 1206 és 1259 között – érte el, ezen belül is legerősebb Gűjük kán (1246–1248) idejében volt, amikor a nesztoriánus keresztények megkapták azt a kegyet, hogy közvetlenül az uralkodó sátra mellett állíthatták fel a sajátjukat. A nyugat-európai pápai, illetve királyi követek leírásából arról értesültünk, hogy Mőngke nagykán (1251–1259) részt vett a keresztény ünnepeken és bőségesen megajándékozta az egyházat és a papokat. Ezt követően Kubiláj nagykán (1260–1295), a Jüan-dinasztia alapítója udvarában erős befolyásra tettek szert, hosszú ideig ők irányították a vallások felügyeletét ellátó hivatalt.⁵ A nagykáni rendeletek kimondták, hogy a keresztények (erkeütök) adómentességet élveznek,⁶ a templomok építésére és felszerelésére pénzügyi segítséget kaptak a kincstárból.

A KELETI KERESZTÉNYEK NYOMÁBAN

A középkori nyugat-európai országok hosszú ideig csak mendemondákat hallottak a keleten élt keresztényekről, pontos jelentésekhez csak a 13. század közepétől fértek hozzá, amikor IV. Ince pápa, majd IX.

3 Obrusánszky 2012: 123–136.

4 *A mongolok titkos története* (továbbiakban: MNT) adatai alapján.

5 Yuan-shi 125. In *Saeki* 1937: 511–515.

6 Sem a papoknak, sem az egyháznak nem kellett adót fizetni, a kolostorok pedig mentesültek a postaszolgálat alól, ami azt jelentette, hogy még a nagykán küldöttje sem vehette igénybe szolgálataikat.

Lajos francia király követeket küldött a mongol káni udvarba. Akkor értesültek arról, hogy a késő ókor egyik eretnekké nyilvánított felekezete, a nesztoriánus milyen sikereket ért el a távoli földrészen. A pápaság ezen felbuzdulva katolikus térítőket küldött a térségbe, a mongol birodalom területére,⁷ hogy ők is terjesszék Róma tanait. Ezzel egy időben megkezdték az egyházi uniós tárgyalásokat, és a 13. század végére a nesztoriánusokat többé nem nevezték eretneknek, hanem a katolikus egyház rendes tagjaivá váltak.⁸ A nesztoriánusok sikereinek útját egy másik vallás veszélyeztette: a tibeti buddhizmus egyre népszerűbbé vált a mongol nagykáni udvarban. A 13. század 60-as éveitől kezdve a nagyánok tibeti szerzeteseket fogadtak bizalmukba, elsősorban azért, hogy általuk megszerezzék Tibet felett a fennhatóságot. 1368-ban a Jüan-dinasztia uralkodóját, Togontemür kánt egy kínai felkelés elűzte Kanbaligból, a mongol uralkodó kíséretével menekülni kényszerült. Az új uralkodó dinasztia, amelyik a Ming nevet vette fel, kegyetlenül üldözni kezdte mindazokat, akik a mongolok kegyeltjei voltak, ez alól a vallások sem voltak kivételek. A nesztoriánus keresztényeket is elzavarták a városból, elvették javaikat, illetve betiltották a szertartásaikat, így fokozatosan kiszorultak a fővárosból és messzi vidéken, a Sárga-folyó partvidékén, a mai Shanxi-tartományban, illetve a Kínai Nagy Fal mögötti sztyeppei térségben találtak otthonra.⁹ Erről a vészterhes időszakról csak nagyon kevés történeti feljegyzés maradt fenn, csupán néhány feliratos sztélé maradt utánuk, nem csoda, hogy sok kutató vélte úgy, hogy a hit már akkor teljesen eltűnt. Néhány kutató – Paul Pelliot, Arthur C. Moule, Chen Yuan, Halbertsmaa, stb. – viszont a rendelkezésre álló dokumentumok alapján arra a megállapításra jutott, hogy a nesztoriánusok nem tűntek el egyik napról a másikra, hanem sok emlékük maradt a Sárga-folyó medencéjében. A történeti forrásadatok, illetve megmaradt tárgyi emlékek alapján magam is úgy vélem, hogy sok vidéki helyszínen, ahol nem tiltották meg tevékenységüket, a régi közösségek továbbra is szabadon működtek, különösen vonatkozik ez a mongol népekre, ahol – a mongol Dzsaszag rendelkezései alapján – vallásszabadságot élveztek a keresz-

7 Misszionáriusok dolgoztak az Arany Horda, Perzsia, illetve a Jüan-dinasztia területén. Magyarul elérhető források erről: Szántó 1985: III.

8 Budge 1928: 196.

9 Halbertsmaa 2008: 67.

tények, muzulmánok és taoisták is. Ez a rendelkezés érvényben maradt egészen a 16. század végéig, amikor is Altan kán a buddhizmust államvallássá tette, kötelezte a mongolokat arra, hogy térjenek át az új hitre és felejtsék el a régi táltos hitű szokásaikat.¹⁰ A belső-ázsiai nesztoriánus közösségekről a 16. század végétől kezdtek el érdeklődni a nyugat-európai misszionáriusok. A jezsuita Matteo Riccinek sikerült bejutni és missziós engedélyt szerezni a Ming-kori Kína területére. Ő nemcsak a keresztény hitet prédikálta, hanem megpróbálta megtalálni a Marco Polo leírásából ismert középkori keresztényeket. Kutatásairól beszámolt a Szentszéknek, amely levelek nyomtatásban is megjelentek.¹¹ Ricci tudósítása után a nyugati keresztények nem kaptak újabb hírt a középkori keleti keresztényekről. Csak a 19. század utazói és felfedezői találtak nyomokat a régi keresztény közösség életéről. Stein Aurél a dunhuangi barlangkönyvtárból hozott nesztoriánus kéziratokat, talált freskókat, amelyek a keresztény közösség életét mutatták be. Ezek az adatok fellelkesítették a nyugati kutatókat és néhányan kifejezetten ezek felkutatását tűzték célul.¹² Ennek egyik jeles képviselője volt Antoine Mostaert (1881–1971) vallon misszionárius, aki 1906-tól egészen 1925-ig élt az Ordoszban, a mai Otog járásban, Boro Balgaszun környékén, és ott terjesztette Jézus hitét. A szerzetes nemcsak a *Szentírás* lefordításában vette ki a részét, hanem egy hatalmas, három kötetes ordoszi nyelvészeti és népköltészeti szótárt is írt, amely máig meghatározó kötet a mongolisztikai kutatáshoz. Tartózkodása során egy környékbeli férfi, az üüsin Garma Banszar arról tájékoztatta, hogy az ősi nesztoriánus hit nem tűnt el az Ordosz déli részében, hanem azokat az erkeütök a mai napig gyakorolják. Sajnos, a misszionárius nem jutott el közéjük, csak az adatközlőtől hallottat jegyezte fel¹³ és abból írt tanulmányt, mely a Pekingi Katolikus Egyetem 1934-es kiadványában jelent meg a következő címen: *Az*

10 A 16–17. században kiadott mongol törvények szigorúan büntették a régi táltoshit (mongolul: bő) gyakorlását és a bálványoknak való áldozatot. L. Obrusánszky 2006: 9–15.

11 Moule 1930: 6

12 A Széchenyi Béla vezette tudományos expedíció kiadványában eszközölték a xian-fu-i sztélé fordítását. Olyan neves keletkutatók, mint Paul Pelliot, Lattimore, stb. is a belső-ázsiai, jelesül a belső-mongol és az észak-kínai nesztoriánus emlékek után eredtek. L. Halbertsmaa 2008.

13 Mostaert Otog járásban tevékenykedett, míg az erkeütök a tőle keletre fekvő Üüsinben élnek.

erkeütök a középkori nesztoriánusok leszármazottjai. A francia nyelven íródott tanulmány megjelenése óta sok keletkutató és teológus találgatja: vajon tényleg éltek keresztények azon a vidéken? Elképzelhető, hogy megmaradt valami halvány nyom az egykori keresztény közösség hagyományából, avagy a kínai forradalmak és az erősödő globalizáció végleg eltüntetett minden nyomot?

Ennek próbáltam utánajárni az elmúlt két évtizedben és 1996-tól több, hosszabb-rövidebb tanulmányutat tettem Belső-Mongólia Autonóm Tartományba (Kína), sokszor érdeklődtem róluk, de senki sem tudott érdemi információt szerezni az erkeütökről. A tartományi főváros, Höhhot múzeumában néhány nesztorinás sztélét találtam, illetve onnan északra eljutottam Olan Szüme kolostor együtteshez, a keresztény öngütök egykori fővárosába, ahol a helyiektől érdeklődtem az egykori keresztény nyomokról, de a romokon kívül semmi lényeges adathoz nem jutottam. 2011-ben az ordoszi Dzsingisz kán Mauzóleumban két darhat, Nacsug és Erdeneszümbür megmutattak egy, a környékről előkerült régi pecsétet, amelybe kereszt volt vésvé. Elmondásuk szerint azt a Jüan-korban az oda telepített kereitek használták.¹⁴ Hosszas keresgélés után 2011. augusztusában végre sikerült rájuk találni, amikor az Ordosz déli felén, Üüsin járásban Ucsiraltu professzorral, a Belső-Mongol Tudományegyetem Mongolisztikai Központ professzorával, valamint Csagdarszüren filmrendezővel terepmunkát végeztünk, és ennek során ellátogattunk a Cagán szüm nevű áldozati központba, ahol az utolsó dzsingiszida mongol uralkodónak, Ligden kánnak (1604–1634) az emlékét őrzik. A szentély őrzője Erhszecsen, aki a tugcsin, vagyis zászlóőrző címet viseli, nemrégén egy könyvet is írt a helyi hagyományokról, abban beszámolt az erkeütök ősi keresztény vallásáról, a nesztoriánusokról.¹⁵ Röviden összegezte ennek a kis népnek a múltját és a régi keresztény hit főbb jellegzetességét. Elmondta, hogy az erkeütök a csaharokon belül élnek és a 14–15. században fontos szerepet játszottak Dajan kán idejében. Elmondását a 17. században összeállított *Altan tobcsi* krónika is megerősítette, amely szerint az Ordoszban a csaharokon belül éltek az erkeütök, akik Dajan kán seregében harcoltak.¹⁶ Ahhoz, hogy az erkeütök kérdésében

14 Nacsug szóbeli közlése, 2011. augusztus 19.

15 Erhszecsenel Üüsin járásközpontban 2011. augusztus 20-án találkoztam.

16 Altan tobcsi 321. In *Lvszandandzan* 1984

megbízható adatokhoz jussunk, érdemes összevetni az üüsinai tugcsin, vagyis zászlóór értesüléseit Mostaert feljegyzéseivel. Ezzel egyrészt igazolhatjuk, hogy a vallon misszionárius hiteles adatokat rögzített az 1930-as években, másrészt Erhszecsen beszámolójából megérthetjük azt, hogy miért ragaszkodtak az erkeütök annyira egy idegen valláshoz. A két beszámolóból ki lehet szűrni az esetleges, a 20. század első felében ismert keresztény elemeket.

Az erkeütök kutatását a 20. századi kínai belpolitikai események hátráltatták. Az 1920-as évek végén polgárháború dúlt, amely éppen az ordoszi térségben volt a legerősebb, az volt ugyanis Mao Ce-tung, későbbi kínai pártelnök egyik főhadiszállása.¹⁷ 1937-től a japánok támadták meg Kínát, és benyomultak a mai belső-mongol területekre. 1949-től, a Kínai Népköztársaság megalakulásától rendeződtek a belpolitikai kérdések, de akkortól a vallásellenes kommunista vezetés nem támogatta az ilyen jellegű kutatásokat, sem kínai állampolgároknak, sem külföldieknek. Az 1960-as évektől kitört kulturális forradalom nagyfokú pusztítással járt országszerte, így az Ordoszban is. Enyhülés csak az 1990-es évektől indult meg, de azóta nagyon kevesen érdeklődtek a régi keresztény hit emlékei iránt. Talán ennek köszönhető, hogy Mostaert után nem érkezett újabb hír az erkeütökről.

ERKEÜTÖK: MÚLT ÉS JELEN

A fenti adatsor alapján nézzük meg, hogy mit tud Erhszecsen az erkeüt hagyományokról, sok esetben megerősítette Mostaert leírását, sok esetben viszont kiegészítette és aktualizálta azt.

Erhszecsen elmondta, hogy Üüsinben csaharok, kereitek és erkeütök élnek. Utóbbiakról írta Mostaert, hogy ők a középkori keresztények utódai.¹⁸ Erhszecsentől megerősítést vártam, hogy ő is úgy tudja-e, hogy azokról az erkeütökről van szó, akik a középkorban nesztoriánus hiten voltak. A legnagyobb csodálkozásomra igennel válaszolt, és ő is ugyanazt hangoztatta, mint Mostaert, vagyis hogy az ott élőket a középkori mongol források erkeütjeivel lehet azonosítani. Ezután röviden összefoglalta a kései történetüket, eszerint az Altáj és a Hangáj hegységből jöttek, éppen onnan, amely a 11–12. században a nesz-

17 Shaanxi-tartományban, Tongwancheng várostól délre volt a Mao Ce-tung által vezetett kommunista erők főhadiszállása.

18 Mostaert 2011: 12.

toriánus hitű kereitek birtoka volt. Erről még a térségben kutató orosz Potanyin gyűjtött dokumentumokat, dalokat.¹⁹ A 13. század legelején Dzsingisz kán legyőzte az ellene fellázadt kereit fejedelmet, és népét széttelepítette. Egy részük Közép-Ázsiába került, sokan viszont délre, az Ordoszbba jutottak.²⁰ Az erkeüt népcsoportról viszonylag kései történeti források vannak, sokan úgy vélik, hogy későn, a 14. század második felében érkeztek a mongolokkal a Sárga-folyó nagy kanyarulatába, és telepedtek le az Ordosz déli peremén.²¹ Garma Banszar, Mostaert Üüsin járásbeli informátora úgy tudta, hogy régen az erkeütök nagy területet népesítettek be, Otogban három területen is éltek, majd onnan elköltöztek a szomszédos, keletre fekvő Üüsinbe, ahol két járásban, Bor tolgóban és Hönögben éltek. De voltak olyanok is, akik Alasánban, illetve Shanxi-tartomány Huang Shan²² várostól körülbelül 40 lere települtek le.²³ Utóbbi körzetben találtak is 14. századi nesztoriánus emlékeket. Még Mostaert idejében Üüsinben népes közösség élt, akik két csoportot alkottak, a nagy és a kis erkeütöket. Előbbiek, vagyis a nagy erkeütök Mostaert leírása óta elkerültek Belső-Mongólia Üüsin járásából, lakóhelyüket, Tongwan-cheng romváros környékét az 1950-es években a szomszédos Shaanxi-tartományhoz csatolták. A nagyszámú kínai földműves beköltözésének köszönhetően mára a térség szinte teljesen elkínaiasodott. Tongwan-chengben – Erhszecszen elmondása alapján – már csak egyetlenegy falmaradvány őrzi a nagy erkeütök emlékét.²⁴ A városban nagy számban éltek keresztények. Zhou Wei Zhou publikációjában kitért az ordoszi keresztiek kérdésére, ő azt találta, hogy azok legfőbb lelőhelye az egykori Üüsin járáshoz tartozó (ma: Shaanxi-tartomány) Tongwan-cheng romváros volt. A 20. század első felében ezeket a különös jelvényeket főleg az asszonyok hordták, de előfordult, hogy kiakasztot-

19 Potanyin 1893: 113–117.

20 Erről írt Potanyin, orosz kutató is, aki a 19. század hetvenes éveiben meglátogatta az Ordoszbban élt kereiteket, és ő is ezt az információt gyűjtötte össze.

21 A késő középkori mongol krónikák ugyanezt a hagyományt őrizték meg, vagyis az erkeütöket a csaharokon belül emlegették. Dajan kán idején az erkeütök önálló törzset alkottak, majd Ligden kánt egy csapat erkeüt követte, akik a mai Üüsin járásban telepedtek le. Ők a kis erkeütök, míg a csaharokhoz tartozókat nagy erkeütöknek nevezik.

22 Yancheng Xian-Yangchen járás

23 Mostaert, 2011: 23.

24 Erhszecszen szóbeli közlése alapján.

ták ezeket a ház falára, hogy távol tartsa a gonosz erőket.²⁵A leletek nagy része a helyi közigazgatási vezetők pecsétje volt. Sajnos, ezekből helyben már nagyon keveset találunk, mert a két világháború között F. Nixon felvásárolta őket, és jelenleg Hongkongban van egy állandó múzeumuk. Elképzelhető, hogy Tongwancheng város feltárása során még előkerülhetnek újabb példányok.

A kis erkeütök a modern Üüsin területén élnek, Sara uszu golnál, valamint a Szuhaj-folyó nyugati részén, utóbbi helyhez közel van Ligden kán Cagán szüm nevű áldozati temploma, melyet a 17. században hoztak létre, és ott őrizték meg az utolsó dzsingiszida uralkodó fehér jakfarkas zászlóját.

Erhszecsen elmondása alapján az erkeütök egészen 1586-ig megőrizték ősi nesztoriánus hitüket, majd amikor Altan kán rendeletben államvallássá nyilvánította a buddhizmust, kénytelenek voltak ők is áttérni erre a hitre. Ennek ellenére megőrizték régi, keresztény vallásuk néhány elemét, és azt rendszeresen gyakorolták arra való hivatkozással, hogy nagy tiszteletben tartották Toluj keresztény feleségét, Szorkaktan bekit. Valójában a kánasszonynak bemutatott áldozatokkal együtt az általa vallott hit rítusait is megőrizték és átörökítették apáról fiúra. Miután a mongol uralkodók az uralkodó dinasztia, az Arany Nemzetség kultuszait nem merték megváltoztatni, ennek köszönhetően az erkeütök Szorkaktan beki imádatához kapcsolva továbbra is gyakorolták az ősi rítusokat. Ez az adat döntő fontosságú az erkeütök kutatástörténete szempontjából, mert megtudhatjuk belőle, hogy miért is ragaszkodtak egy távoli, idegen valláshoz: valójában ők elsősorban a kánasszonyt tisztelték, mint a mongolok egyik ősanját, és mivel ő keresztény volt, ezért az őseket imádó kultusszal együtt a régi keresztény szokásokat is megőrzésre érdemesnek tartották! Erhszecsen elmondása alapján hosszú ideig megmaradt néhány különleges, keresztény hagyomány, sőt az ott élő idősök máig otthonukban gyakorolnak egyes régi elemeket, ugyanúgy, ahogyan a velük szomszédos, nyugaton lévő Otog járásban élők máig katolikus előírás szerint imádkoznak, úgy, ahogyan még Mostaert tanította őket a 20. század

25 Saeki 1937: 423.

elején. Annyira tisztelték a nagy tudású misszionárust, hogy az általa prédikált hitet mind a mai napig őrzik.²⁶

Mostaert tanulmányában a következőt találjuk: az erkeütöket a szomszédos mongol népcsoportok nem tartják jó embereknek, mert nem ismerik a buddhista szertartásokat, ezért a következő gúnynevekkel illetik őket: *mu* (rossz) erkeüt, *kara jaszta* (rosszscontú) erkeüt, *erkeüt derszüt* (pogány). Mostaert szerint a szomszédos népek különösképpen tartják, hogy az erkeütök nem látogatják a buddhista monastorokat és nem végzik a környező mongol szertartásokat. A mongol népeknél szokásos tűz- és forráskultusz szintén hiányzik szokásrendszerükből. Az égnek sem mutatnak be állatáldozatot. Félnek a halottaktól, és szomszédjaiktól eltérő módon temetkeznek. Egy „Camhag” nevű helyen temetik el halottaikat, amelyet körbekerítettek.²⁷ Erhszecszen kissé pontosította a fentieket, szerinte éppen az ősök kultuszának volt köszönhető, hogy az erkeütök megőrizték régi hitüket, hiszen Szorkaktani bekinek bemutatott áldozatok révén gyakorolták a keresztény szertartásokat. A Ligden kánnak szentelt Cagán szüm templomban pedig őrzik az utolsó dzsingiszida uralkodó emlékét és a hozzá köthető tárgyait. Ugyanúgy áldozatot mutatnak be a földnek és az égnek, mint például a Dzsingisz kán Mauzóleumban szolgáló darhatok. 2013-ban a Cagán szüm templomban megtartott ősök emlékének szentelt megemlékezésen Mongóliából hívott sámánok mutattak be áldozatot.²⁸

Ez utóbbi, *terszüt/derszüt* szót éppen a nem buddhista vallásra, főleg a középkori nesztoriánus keresztényekre használták. Ez *A mongolok titkos történetében terszüt* alakban fordul elő,²⁹ s a közép-ázsiai keresztények *tarsza* megnevezésének elferdített változata. (A magyar Képes Krónikában is ismert volt a Tarszia földrajzi név, amely Mongóliával határos.)³⁰

Az Ordosz területén élő erkeütök adómentességet élveztek a 20. század első felében, és még a helyi herceg uralmától is függetlenítették magukat. Elképzelhető, hogy ez az adomány még a mongol korból öröklődött, legalábbis Mostaert is ezt tartotta valószínűnek,³¹ akkor

26 Erhszecszen elmondása alapján.

27 Mostaert 2011: 23.

28 2013. június 10-én.

29 MNT 150.

30 *Képes Krónika* 6.

31 Mostaert 2011: 12.

ugyanis a nesztoriánus keresztényeket (erkeüt), csakúgy, mint a többi világvallás képviselőit, mentesítették az adófizetés alól.³² Nincs arra nézve egyéb adatunk, hogy később kaptak volna ilyen kegyet a mongol uralkodótól.³³ Csupán az üüsinai vezetőnek kellett felajánlani évente egy kétéves juhot.

Mostaert leírása alapján mind a nagy, mind a kis erkeütöknek külön papja van, akire a baksi (tanító, mester) mongol szót használják. A papi tisztség apáról fiúra öröklődött. Különleges joga volt, hogy hívei felett szabadon ítélkezhetett, és akár halálos ítéletet is hozhatott. Mostaert leírását megerősítendő, Erhszecszen elmondta, hogy az erkeütök szent könyvüket *ariun nomnak* nevezik, ami tiszta, szent könyvet jelent. Ez valószínűleg a szír szentírás egyik változata lehet, melyet a misszionáriusok elvittek a távoli régiókba is.³⁴ Egy részük titkos volt, vagyis kívülállók nem ismerkedhettek meg vele. Szellemi vezetőjüket *baksinak* nevezik, mely mestert, tanárt jelent. Valószínűleg ez a szó egy nagyon ősi kifejezés, melyet a buddhisták előtt a közép-ázsiai türk népek is használnak, tanár, mester értelemben. Utóbbiaknál a táltoshitű vezetőt nevezték el így.

Mostaert szerint a nagy erkeütök temploma egészen az 1940-es évekig a Szuuszugaj nevű helyen volt, Szonom *baksi* háza mellett. Erhszecszen szerint a hely neve pontosan Sarlig Szuuszugaj. Valószínűleg hagyományos kínai stílusú házban tartották a szertartásokat, mert mások is, például Dzsingisz kán kultuszának őrzői is ilyenekben rendeztek bizonyos összejöveteleket. Ezt *dugannak* nevezte a tugcsin. Ez nem az Európában megszokott szentély lehetett, hanem egy egyszerű ház, amely a Sira uszu gol nyugati partjánál állt, az most a határ a modern Belső-Mongólia és Shaanxi-tartomány között. Az erkeütök tehát alkalmazkodtak a helyi építészeti hagyományokhoz és nem ragaszkodtak hatalmas templom építéséhez.³⁵ Szonomról Garma Baszar is említést tett Mostaertnek. Tongwancheng városnál egy, a nesztoriánusokhoz köthető falmaradvány őrzi az egykori keresztények emlékét. A kis erkeütöknek viszont már nem volt temploma, ők –

32 Poppe 1957. Obrusánszky 2012: 136–141.

33 Nem ismerjük Dajan kán rendelkezéseit. Elképzelhető, hogy ő is vagy adományozott nekik kiváltságot, vagy megerősítette a már meglévőt.

34 A Dunhuangi Mogao-barlangból kerültek elő olyan régi keresztény szövegek, amelyek a korai szír Szentírásból származtak. Saeki 1937. Palmer 2002.

35 Ismert kínai nevén: Tongwancheng.

Erhszecen szerint – Öldzsijtü baksi jurtájában gyűltek össze szertartásra. A név Mostaert leírásában is szerepel, az 1930-as években 50 éves körül lehetett.³⁶ Sajnos, az erkeütök még élő, keresztény elemeket is tartalmazó hagyományát Mostaert tudta utoljára rögzíteni, az akkori közösségek még ismerték a régi szertartásokat, amelyek azóta jórészt – a sok megpróbáltatás és üldözések miatt – eltűntek. A közösségre nagy csapást jelentett a 19. század második felében kitört muzulmán felkelés (1862–1877), amikor az erkeütök szent könyvét, az *ariun nom*-ot, valamint az összes fontosnak tartott vallási tárgyakat összezedték és elvitték, iszonyú pusztítást végezve a közösség értékeiben.³⁷

Mostaert és Erhszecen is úgy értesült, hogy az erkeütök nem a keleti keresztények jelképét, az úgynevezett András-keresztet, hanem főleg a szvasztikát tisztelik,³⁸ amelyet *jungringnak* neveznek. Az erkeütöknél – az informátor szerint – a kereszt csak különleges eseménykor látható, mert szent dolognak tartják. Legfőbb istenüket Ulaan Dzsamdzsannak nevezik, akiről annyi ismert, hogy egy hegyen él és kecskén lovagol. Legtöbbször *szahiusznak* (védelmező) vagy *hamgaalagsznak* (óvó) nevezik.

Mostaert idejében még tartottak szertartásokat, Erhszecen azonban már csak a régiak elbeszéléséből ismerte ezeket. Régen az imára harangszó figyelmeztetett. A *baksi* az ajtóban fogadta a híveket, és meghintette őket vízzel, amely szokás keresztény maradvány lehet. A mongolok sokszor egészen az ajtóig lóval mentek be, lovon mosták meg arcukat és kezüket, és csak utána léptek be a szentélybe. Az mongol szokásra vall, hogy a szertartások előtt a férfiak lecsatolták övüket és úgy mentek be a szentélybe, a nők után. Az öv és a fegyverek lecsatolása szokásos a mongolok között, vendégségben is általában fegyvertelenül lépnek be. A nők előreengedése keresztény hatás lehet, az ugyanis nem szokásos cselekedet a mongol népek körében. Az erkeütöknél a pap nem öltözik be, hanem közönséges ruhában celebrálja a misét.

36 Mostaert 2011: 12.

37 Nemcsak az erkeütöket rabolták ki a muzulmánok, hanem ugyanerre a sorsra jutottak azok a mongol darhatok is, akik Dzsingisz kán tárgyait őrizték nyolc fehér jurtában, az Ordosz középső részén. A muzulmánok azt is kifosztották.

38 Mostaert 2011: 19–20.

A hívek után a pap is bement és a templom oltárára helyezte a vörös tekercset, a *csuglagot*. Mostaertnél olvashatjuk, hogy az erkeütök szentélyének bejárata kelet felé néz,³⁹ belül az emelvényen asztal áll, amelyen egy vörös selyembe csomagolt tárgy található, amelyet csak a papok láthatnak. A szertartások alkalmával ahhoz imádkoznak. A régi posztókat nem dobják el, hanem abba mindig belecvarsarják az új posztókat. Erről a különleges tárgyról a 13. századi követ, Wilhelmus Rubruk is írt, ami azt erősíti, hogy az örök mécses tisztelete nagyon ősi eredetre nyúlik vissza.

Amikor a pap (baksi) belép az ajtón, akkor magas hangon, mongol nyelven imádkozik, amelyet *takilgának* neveznek, majd áldást (*öcsig*) kér a közösségre. A hívek letérdelnek és tenyerüket felfelé tartva háromszor áldást kérnek. A hívők imádkoznak, majd a nagy ünnepeken feláldoznak egy kecskét és belsőségeit a szenteknek (*szahiusz*) ajánlják fel, a hús többi részét pedig közösen fogyasztják el. Hasonlóan, a keresztények Jézus testét, az ostyát vagy a kenyeret fogyasztják el közösen. A szertartás után a hívők a templom előtt összegyűlnek és beszélgetnek. Erhszecszen annyiban egészítette ki a fenti leírást, hogy ma már a Cagán szüm környékén élő erkeütök nem járnak templomba, hanem otthon imádkoznak, de már csak néhány imát ismernek, ahol istenüket *avragcs*-nak, vagyis megmentőnek nevezik.

Garma Baszar szerint az erkeütök három nagy ünnepet tartanak számon: a hagyományos mongol újévet (*csagaa szara*), ennek harmadik napját tartják meg. Májusban a *nama szarát*, és novemberben a *huvi szarát*. A tizenkettedik hónap 29-én este a *jiszün söni öglige* (kilenc éjszaka adománya) ünnepet tartják meg. Az üüsin nemes nem tudott semmit sem mondani az ünnepekről, mert maga sem ismeri azokat. A dátumok alapján lehetségesnek tűnik, hogy a májusi *nama szara* lenne a pünkösd, a *jiszün söni öglige* pedig a karácsony. A holdújév minden mongolok ünnepe, melynek megünneplését Dzsingisz kán rendelte el, hogy a mongolok utódokról utódokra megemlékezzenek a birodalom megalapításáról.

39 A korai keresztények is kelet felé, a felkelő Nap irányába imádkoztak.

ÖSSZEGRZÉS

A nesztoriánus keresztények a kora középkor folyamán nagyon sikeres missziós munkát végeztek és eljuttatták Jézus Krisztus tanítását egészen a távol-keleti térségig. Ezeknek a nyoma, építészeti emlékei máig jelen vannak Kína területén. Jelentős részükre az Ordoszban, a volt mongol részeken lelhetünk rá, ahol egykoron virágzó hitélet folyt. Erhszeccsen zászlóórtól megtudhattuk, hogy a mongol erkeütök egészen a közelmúltig ragaszkodtak ehhez az ősi hithez és híven őrizték őseik hagyományait. Talán az elkövetkezendő években – ha a belső-mongol kutatóknak engedélyezik a vallástörténeti kutatásokat – lehetőség lesz jobban megismerni a nesztoriánusok belső-ázsiai örökségét.

SZAKIRODALOM

ALTANZAJA L.

2001 Erkcusuudin tuhai. In *Ugszaatni szudlal*. Tom. XIII. Fasc. 1. pp. 4–12.
ATIYAH A. S.

1968 *A History of Eastern Christianity*. Cambridge, Cambridge University Press.
BARTHOLD B.

1894 O hrisztiansztve v Turkesztane. In *Zapiszki Vosztok. otd. Ruszkogo Archeolog*. Ob. t. VIII. Santpeterburg, 1–32.

BOLDBAATAR Ju.

2003 Hrisztin sasni Nesztorin urszgald holbogduuldzs boloh gurvan durszgal. In *Arheologi, antropologi, ugszaatni szudlal*. No. 210/19. 103–111.

BUDGE Wallis

1928 *The monks of Khublai khan*. Harrison & Sons Ltd., St. Martin's Lane, London.

CHABOT J. B. (szerk.)

1902. *Synodicon orientale ou recueil de synodes nestoriens*. Paris, Imprimerie Nationale.

CHADWICK Henry

2003 *A korai egyház*. Budapest, Osiris Kiadó.

DIÓS István (szerk.)

1993 *Magyar Katolikus Lexikon*. IX. kötet Budapest, Szent István Társulat.

DRAKE F. S.

1936 Nestorian monasteries of the Tang dynasty and the site of the discovery of the Nestorian Tablet. In *Monumenta Serica*, 293–340.

EGAMI Namio

2000 *The Mongol Empire and the Christendom*. San Paolo.

GERÉB László (ford.)

1993 *Képes Krónika*. Budapest, Magyar Hírlap és Maecenas Kiadó.

Obrusánszky Borbála: Nesztoriánusok az Ordoszbán 123

GYÖRFFY György

1988 *Julianus barát és a Napkelet felfedezése*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

HALBERTSMA Tjalling

2008 *Early Christian Remains of Inner Mongolia: Discovery, Reconstruction and Appropriation*. Koninklijke Brill, Sinica Leidensia, 88.

KAKUK Zsuzsa

1988 *Örök kőbe vésvé*. A régi török népek irodalmának kistükre. Budapest, Európa Könyvkiadó.

KATONA Tamás (ed.)

1981 *A tatárjárás emlékezete*. Budapest, Magyar Helikon Kiadó.

KÓSA Gábor

2004 A nesztorianizmus a Tang-kori Kínában. In *Vigilia*, 7. 492–503.

LAMBERT Tony

2004 The Nestorians in Xinjiang. In *China Insight*, 2004. május–június. 205–210.

LATTIMORE Owen

1959 A ruined Nestorian city in Inner Mongolia. In *Studies in Frontier History*. Collected Papers, 1928–1958, Paris.

LÉVAY Mihály (szerk.)

1937 *A katolikus hittérítés története I*. Budapest, Franklin Társulat.

LI Jixin

1931 *Feng Chenggou Jingjiao Bei Kao*. Researches into the Nestorian Tablet. Beijing: Commercial Press.

LIGETI Lajos

1940 *Az ismeretlen Belső-Ázsia*. Budapest, Athenaeum.

1962 *A mongolok titkos története*. Budapest, Gondolat Kiadó.

1971 *Monuments préclassiques I. XIIIe et XIVe siècles*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LONDZSID B.

2002 *Ojrat mongolin tuuhend holbogdoh szurvaldzs bicsguud III*. Ulaanbaatar, Admon.

LUVSZANDANDZAN

1984 *Altan Tobcsi*. Höhhot, Ardin Hevleh Gazar.

MALOV Sz.V.

1959 *Pamjatniki drevnetjurkszkoj nizmennoszty Mongolii i Kirgizii*. Moszkva–Leningrád, Nauka.

MARTIN Desmond

1938 Preliminary report on Nestorian remains north of Kue-hua, Suiyuan. In *Monumenta Serica*, 232–249.

MINGANA A.

1925 *The early spread of Christianity*. Bulletin of the John Rylands Library 9. no. 2 297–371. Manchester.

- MOSTAERT Antoine
1934 Les erkeüt descendants des chretiens medievauX, cher les Mongols Ordos. In *Ordosica*. Peking, 1–21.
- MOSTAERT Antoine
2011 Ordosz dahi dundad zuuni hrisztijn sasintni udam ugsaatni erhcsüd nar. In *Ordosz szudlal* 5–25. Ulaanbaatar, Antoine Mostaert Tov.
- MÖNGKEDELGER B.
1997 *Aibag-a gol dah tüühijn ul mör*. Höhhot, Ardin Hevleh Gazar.
- OBRUSÁNSZKY Borbála
2006 Buddhisták és sámánok harca Mongóliában. In *Valóság*. 49. évf. 5. szám. 9–15.
2012 *Keleti kereszténység*. Budapest, Farkas Lőrinc Imre Kiadó.
- PALMER Martin
2002 *Jézus szutrák*. Debrecen, Gold Book.
- PELLIOT Paul
1959 *Notes on Marco Polo. I–III*. Paris, Adrien-Maisonneuve.
- PELLIOT Paul
1996 *L' inscription Nestorienne de Si-ngan-fou*. Paris, Collège de France, Institut des hautes études chinoises.
- POPPE Nicholas
1957 *Mongolian monuments in Hpagspa script*. Wiesbaden, Harrassowitz.
- POTANYIN Grigorij
1893 *Tangutsko-tibetszkaja okraina Kitaja i Centralnaja Mongolija*. St. Petersburg.
- SAEKI P.Y.
1937 *The Nestorian documents and relics in China*. Tokyo, Academy of Oriental Culture.
- SASVÁRI László
1996 *Jegyzetek a nesztoriánus vallás történetéhez*. (Kézirat)
- SZÁNTÓ Konrád (szerk.)
1985 *A katolikus egyház története. I–III*. Budapest, Szent István Társulat.
- VANYÓ László
1988 *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Ókeresztény írók sorozat I. Budapest, Szent István Társulat.
- VANYÓ László
2000 *Az ókeresztény művészet szimbólumai*. Budapest, Szent István Társulat.
- YEUNG Chuntang
1978 A Study of the Nestorian Bronze Crosses founded in the Ordos region. 69–71. Taipei, Soochow University. In *Journal of Chinese Art History*. 8. Vol 1.
- YULE M.
1921 *Notes On Marco Polo. I–III*. Cambridge, Cambridge University Press.

Zsidó Ferenc
A MI ÍRÓNK
– Tar Sándorról –

Tar Sándor sorsa bizonyos tekintetben a gyergyószárhegyi roma költő, Rafi Lajos sorsáéra emlékeztet. Mielőtt a túl erősnek tűnő párhuzam miatt bárki megkövezne, pontosítanék, hogy nyilván más dimenziókról van szó, már csak azért is, mert Tarnak az öngyilkosság „nem jött össze” (nem rajta múltott), de örök kívülálló, egy idő után pedig kirekesztett volt ő is, akár Rafi. Munkásnak író, írónak munkás, s bár hagyatéka volumenében is jelentősebb, mint a Rafié, amire befogadta volna az írotársadalom, karrierje beindult volna, besúgóként lebukott, megbélyegezték, lesüllyedt, talán még mélyebbre, mint azok az emberek, kiknek sorsát oly hitelesen ábrázolta. Ekkortól már nem „proli író” volt, inkább csak proli, kocsmatöltelék, aztán a pszichiátriák visszatérő vendége, könyvei árnyékában élt, avagy beárnyékolta saját könyveit.

Na, de vegyük sorra a dolgokat, s főleg – bár szinte hűz a „mocsár” – ne vesszünk el túlságosan az életrajzi részletekben, kerüljenek fókuszba a művek, még akkor is, ha Tar személyes sorsa és könyvei között több az „átfedés”, mint általában.

*

„1941-ben születtem Hajdúsámsonban, parasztcsaládból, a debreceni Gépipari Technikumban érettségiztem, aztán munkába álltam jelenlegi munkahelyemen, ahol technikusként más-más beosztásban harminc éve dolgozom.” (...) Kényszerű és nehéz rétegeközi társadalmi helyzetem rendelése, hogy sem parasztíró, sem proletárköltő nem lehettem, de nem tudnám saját csillagképemet az emberi, társadalmi, írói horizonton sem meghatározni. Egy átmeneti, zilált és szétesett kor habverései ezek az írások, éppen ezért talán egyenetlenek, nyugtalanok, semmiképp sem pihentető” – így rajzol pályaképet magáról második novelláskötete (*Miért jó a póknak*, 1989) hátlapján.

Ha már kartotékolható adatoknál tartunk, vegyünk sorra még párat, hátha nem fogja keresztként nyomni az értékelő vállát. Legfontosabb művei: *6714-es személy*; *Miért jó a póknak?*; *A te országod*; *A mi utcánk*; *Szürke galamb*; *Lassú teher*. Jelentősebb díjai: Darvas József-díj, Nagy Lajos-díj, Év Könyve Díj, Szabad Sajtó Díj, Krúdy-díj, József Attila-díj, Márai Sándor-díj.

Tar Sándor munkássága a magyarországi posztmodern szövegirodalom fénykorára tevődik. Színre lépésekor már jó néhány éve megjelentek Esterházy Péter és Nádas Péter alapművei (szinte egyidős a Péterekkel, de később indult), kanonizálódtak is, évtizedekre meghatározva az irányvonalat, melyet Tar – stílszerűen – nem követett. Ő maradt a hagyományos, többnyire metonimikusan narrált történetnél, bár a leírást gyakorta belső monológok váltják, ezzel a klasszikus értelemben vett realizmus/naturalizmust meg is haladja. Néhány novellájában ugyanakkor megmutatja, hogy ismeri a posztmodern fegyverarzenált is, a *Gyuri* című írásában például az elbeszélői és szereplői szölamok váltakoztatásával, az intertextuális utalásokkal, a különböző szövegtípusok keverésével brillíroz. Tar végeredményben nem stílust választott magának, hanem témát. Ez az ő keresztje, ezt hordozza. Írói világa nem színes-változatos, inkább monoton-korlátozott. Ez az életmű korlátozottságát is jelenti bizonyos értelemben, ugyanakkor olyan, mint egy keret: egybefog, a mélységet is átláthatóvá teszi, célt, értelmet biztosít.

Megítélése azért is problematikus (pusztán esztétikai kategóriák mentén is!), mert kortársaitól különbözik, de előzményei se nagyon vannak a magyar irodalomban. Móricz Zsigmond naturalizmusa jobbra a falusi környezet, a parasztság rajzát adja, ugyanakkor darabosabb, vaskosabb. Tersánszky-nál bukkan fel hasonlóképpen a külvárosok sajátos miliője, ő ugyanakkor inkább hangulatos zsánerképeket rajzol, kalandorokkal, a nyomort romantikával oldja. Ha ragaszkodunk hozzá, talán a francia Zolával rokoníthatnánk Tart: bár közben egy századot váltottunk, a lényeg változatlan: a városok mélyszegénységben élő rétegei ugyanazokkal a problémákkal néznek szembe, ijesztő (és a fejlődés gondolatát alaposan megkérdőjelező), hogy csak a kellékek, a

(technikai) részletek változtak, a kisember ugyanolyan tehetetlenül bukdácsol köztük.

*

Tar Sándor ironikusan „hangulatjelentéseknek” nevezi írásait, a munkások, munkanélküliek, albérletekben, munkásszállókon tengődők, lumpenproletárok, a társadalom peremére szorult roma közösségek, faluról városra ingázók mindennapjait, szenvedélyeit mutatja be. Együttérzéssel ír róluk, ugyanakkor nem sajnálatni kívánja őket: utal arra, hogy helyzetükért nem csupán a külvilág, hanem ők maguk is felelősek.

„Általában a munkások és a parasztok között végbemenő társadalmi folyamatok, különösen az átrétegződés (...) érdekel” – vallja egy interjúban, hogy aztán íásaiban láthatóvá válják: az átmeneti időszakok, a politikai átrendeződések egész társadalmi osztályokat „nyírnak ki”. Az osztályelhagyók, az idegen terepre kerülők bizonytalanná válnak, ezt kompenzálni próbálják, de paradox módon a züllésükhöz vezet.

Tar Sándort novellistának látja és láttatja a kánon, pedig van itt egy kis *pedig*. (Tudjuk, hogy pusztán novellákkal nem lehet világsikert elérni. Tarnak nem csupán novellái vannak. De..., szóval van *de* is. Maradjunk hát egyelőre az osztatlan sikert aratott novelláinál.)

Tar Sándor tehát azokról ír, akiket legjobban ismer, de még lényegesebb az, hogy jól ír róluk. Hitelesen, húsba vágó könyörtelenséggel, 20. századvégi, könyörtelen naturalizmussal, szociográfiai igénnyel. A képei, színei, hangulatai... Tar Sándor írásait nem csupán látni lehet, hanem szagolni, tapintani, a leírások annyira érzékletesek, plasztikusak. Szövegei elementáris erővel hatnak. Retorikailag – spontaneitásukkal együtt! – kimunkáltak, ugyanakkor életszagúak, vannak jó párbeszéddek, jól klappoló, furmányos történetek.

De beszéljenek végre a szövegek maguk, hadd legyen világosabb, mi is az, amit egyes méltatói „tarizmusnak” neveztek:

„A vonatok ontották magukból a tömeget, amely nyüzsgő masszaként hullámozott az aluljárók felé, ki lassan, ki gyorsabban, csomagokkal, táskákkal, ismerősöknek kiabáltak, egy alacsony, fekete ember ténfer-

gett közöttük csak úgy, télikabát nélkül, zsebre dugott kézzel, cigaretta füstölgött a szájában, és a hóna alá szorított, csupasz hegedű fáján egy ráfagyott köpés fehérlett.” (*Téli történet*)

„Jólesik a forró víz a zuhany alatt, csendben, révülten állnak, olykor lassan fordulva, görcsös, elromlott testek, lógó hasak, görnyedt hátak, borosták, gőz, mindenki lefelé néz némán...” (*Éjszakai műszak*)

Szívszorítók azok az írások, amelyek a perifériára szorult társadalmi csoporton belül is egy perifériára szorultat mutatnak be (pl. *Csóka* című novella), vagy amelyekben a perifériára szorult, kigúnyolt egyén visszavág, de az a visszavágás szájalmas, vagy legalábbis értelmetlen, irracionális.

A legmegdöbbenőbbek mégis az énelbeszlői pozícióból írt novellái. A narratológiai terminusként és hétköznapi, pejoratív értelemben használt „korlátozott belső nézőpont” jellemző rájuk, többnyire a frusztrált, beteg, magányos kisemberek „süket” monológjairól van szó, melyek a meg nem értettség gyalázata miatt már-már pótcselekvésnek hatnak, így tragikomikusak (pl. *Mésztelep*, *Ványa*). Eme írások narrátor-főszereplőivel a túlon túl erős szájalom miatt nem tudunk azonosulni, csak azt látjuk, hogy a kisembert lehúzzák létének nyúgei, sorsa eleve elrendeltetett...

*

Az írások egy része alól kifordult az idő: a kommunista ipari termelés szertelenségét, értelmetlenségét taglaló novellái ma már idegenül hatnak (főként az ifjabb nemzedékek számára), mintha egy disztópiát olvasnánk a múltból, ha megengedik ezt az oximoront. A tegyük úgy, mintha megszakadnánk a munkától filingről beszélek, a termelés paródiájáról, amit az 1980-as évek kommunista időszakában mesterfokra fejlesztettek az élni, túlélni akaró emberek, így Tar Sándor hősei is. (Csak zárójelben jegyzem meg: szinte kár ismerni a szerző magánéletét, mert erősíti a referenciális olvasás ingerét, mintha kukkolnánk, úgy igyekszünk megtudni újabb és újabb részletet... Tar egyébként addig foglalkozott a bukott emberekkel, hogy egyféle Pygmalion-effektusként sorsuk leképeződik az ő személyes életében is.)

A *Töréspróba* című, komikusan borzongató novella üvegműszer-gyárban például gond van a Franciaországból importált gépsorral, csak selejtet termel, a művezetők tudják, hogy azért, mert a hazai nyersanyag nem megfelelő, a vezetőség azonban úgy gondolja, a technikai/technológiai kérdések is megoldhatók ideológiai alapon: „Az új részlegvezető a szemközti forgácsolózemből érkezett, a személyzeti politika e frappáns megoldása annyira kézenfekvő volt, hogy egyikőnknek sem jutott eszébe. Azt mondta, amikor bemutatkozott, hogy neki létalapja van, bár az üvegyártáshoz nem ért, de ez így nem lehet tovább.” Ha a párt úgy kívánja, hogy a helyzet megoldódjon, akkor azt a helyzetet meg kell oldani, s ezt még az üvegnek is illene tudomásul venni, és itt már lassan paródiába váltunk át, de a humor keserű, mert fejek hullnak, kisemberek kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe, mert a jelszó: a párt érdekei... Tar Sándor írásai eklatáns módon demonstrálják, hogy a kommunizmus maga volt a par excellence abszurdum, a tökéletes lehetetlenség valósága: a művészi értelemben vett abszurd létrehozásához elég volt a valóságot megírni, és aztán azon fájdalmasan nevetni.

*

Tar Sándor írásait a minden mindegy beletörődése járja át, amit a szerző tömör, balladisztikus, meghökkentő kijelentésekben adagol. Székelyföldi olvasóként valósággal megüti a szemem az alábbi mondat, amely a proli nihilizmus jelképes gesztusa is lehetne: „Kelemen, az öreg, székely balladákat adott elő, a többiek röhögtek.” Nincs itt ítélkezés, csak szikár tények – amelyek, mint tudjuk, makacs dolgok. Ugyanígy „erős” szimbolikus gesztus található a *Csóka* című novellában, melynek egyik cigány szereplője valami tetőtéri munka során: „kiment a gerenda szélére és a mélybe vizelt”. Ez az állapot, amikor sem a saját biztonságom, életem nem számít, sem az, ami körülöttünk, illetve alant van, ez a diogenészi mindenre-legyintés Tar szerint egy egész országnak narkójává vált, és végső soron a túlélést szolgálta.

A *Te országod* című novelláskönyv darabjaiban még vastagabban fog az irónia, tolla sokszor átvált gúnyba, szarkazmusba. A kommunista doktrína a munkásosztály paradicsomának megvalósulásáról beszélt az

1970-es évek végén (így értendő a Te országod kifejezés, egy Mi atyánk-parafrazisként: eljön a munkások országa), ez az 1980-as évek második felére teljesen kifulladt, az ideológiai, logikamentes tervezés visszaütött, a rendszer életképtelennek bizonyult, és ezt legfőképp a kisember sínylette meg. Tar a leépített, munka nélkül maradt, munkásszállókból kiebrudalt, városról vidékre behúzott farokkal visszaforduló elkeseredetteket mutatja be. Azt is mondhatnánk, hogy írásaiban egyre csak ugyanazt a nótát fújja, de nem: az egymás után sorjázó könyvek egy jól látható ívet rajzolnak meg, egy rendszer kiépülésének és bukásának alulnézeti perspektíváját nyújtják. Tar Sándor megdöbbentő erővel ábrázolja, hogy a megingó rendszer pont azt a kisembert hagyja magára, akit azelőtt köldökszínóron tartott, aki nem tanult meg önálló lenni, dönteni, gondolkodni, aki hitt a párt mindenhatóságában. Így válik cselekvésképtelenné, mert továbbra is felülről várná az utasításokat, de felül már nincs, csak alul, lejjebb, egyre lejjebb...

Írásainak visszatérő témája – pontosabban a főbb témák állandó kísérője – a züllés. Erkölcsi megfontolásokról alig beszélhetünk, inkább csak ösztönökről, a szex legtöbbször állatias, önző; az alkohol pedig állandó kellék, e külvárosi emberek életének szükségszerű velejárója, menedék, öröm, drog.

*

Tar Sándor sivár mélynaturalizmusa olykor nyomasztó, írásai akkor válnak üdítőkké, amikor a humor, az irónia révén ki tudnak emelkedni ebből a lehúzó valóságból. Nem harsány, poénkodós humorra kell gondolni, inkább visszafogott, olykor csípős, máskor fanyar kiszólásokra, helyzetjátékokra, melyek fityiszt mutatnak, kikarikírozzák a rendszert és prominens embereit. Hogy továbbra is erdélyi párhuzamoknál maradjunk, ezek az írásai Molnár Vilmos vagy Mózes Attila stílusát juttathatják eszünkbe: az ábrázolt világ merőben más, de a poétikai eszköztár és az elért hatás is hasonló. Abszolút favoritom a *Vince mesél* (Műszaki leírás) című novella, a *Töréspróba* című írás párja, a kommunista ipari társadalom működésképtelenségének újabb parabolája. Teljességében mellőzi a didakszist, irónia, máskor cinikus humor révén mutatja be a kontraszelektív Hamar Sándorok minden racionalitást

mellőző törtetését, s az elkerülhetetlen véget. Csak a végkifejlet keserű egy kicsit: „Kösz, ha végigolvastad. Ne csinálj semmit.”

Már az alaphelyzet komikus – és egyben siralmas: politikai alapon nevezik ki részlegvezetővé Hamar János „gyalog-agitátort”. Mindent átszervez, káoszt idézve elő a gyárban. A novella énelbeszélő narrátora, aki szemtanúja és elszenvedője Hamar ténykedéseinek, velős, lényeglátó megjegyzésekkel kommentálja főnöke értelmetlen intézkedéseit, a cinizmus számára eszköz, hogy elviselje mindezt, hogy kibírja azt is, amit józan fejjel már első perctől felmért, hogy vidáman masíroznak az összeomlás felé. „Gyakorló technikusai beosztást kaptam, tehát semmi dolgom nem volt, és ennek megfelelően fizetésem.” Hamar a tervszerűsítés netovábbjaként a hibamegelőzésre fekteti a hangsúlyt a karbantartó osztályon: „Az üzemek réműlettel nézik, hogy időnként megjelennek a tmk emberei és látszólag taláalomra kinéznek egy működő, jó gépet, kibontják a helyéből, és elviszik. A tmk-ban szétkapják ízekre, megnézik, hogy valahol nem akarja-e valami hiba a fejtét felütni, ha igen, küzdenek ellene, majd összerakják, ha nem, akkor is, és már viszik is vissza a helyére, ripp-ropp visszabetonozzák, bekötik az energiahálózatba, és már indulhat is. Ennyi. Legalábbis Hamar előadásában.”

Ugye, akár harsányan is lehet hahotázni a fenti részleten? Pedig az egész nagyon is szomorú, Tar Sándor novellája ugyanis nem túlhajszolt kabaréjelenet, hanem a kommunista ipari társadalom szürke valósága. Az efféle részletekre értettem azt, hogy menekülés a humorba: a tehetetlen ember struccpolitikájának egyetlen üdvözítő megoldása, mit Tar tökélyre fejlesztett írásaiban.

*

A mi utcánk című könyvének akkor futottam neki másodszer, amikor olvasmányélményekkel töltekeztem *Huszonnégy* című regényem megírásához (egy tömbháznyi ember életét vettem górcső alá, márpedig egy panelház olyan, mint egy függőleges utca). Örültem, hogy hangoskönyv formában is elérhető, két sutra végighallgattam, de csak annyit értem el, hogy egy évre félretettem a regényem. Mert éreztem,

én ilyent nem tudok csinálni. Meg, persze, még egyet nem is kell. De akkor milyent?

A kritika ezt a „regényhez közelítő novellaciklust” (Varga Betti megfogalmazása) tartja az életmű csúcának. A korábbi novellák világát építi tovább, ezúttal több morbid/fekete humorral, a helyszínt pedig falura helyezve. A Görbe utca lakóit mutatja be a könyv, s olyan értelemben valóban inkább novellafüzér, hogy mindenik fejezet egy-egy utcabéli ember/család lekerekített története, de az egyes fejezetek „kommunikálnak egymással”, egyik ember újrameséli a másik életét, a saját szempontjai szerint interpretálva azt, így az utalások laza szövésű regényhálója alakul ki. Keretes szerkezetről van szó, az első és utolsó fejezetben a narrátor direkt módon, felülről nézve, egy-egy elejtett megjegyzésben állást foglalva, nagytotálban mutatja be az utcát (*Madártávlát*), hogy aztán sorjázzanak a tipikus faluszéli, mélyszegénységben élő emberek pletykái, legendái, kisközösségi mítoszai. Ezek szociografikus újramesélője Tar, s bár a stílus olykor hatásvadásznak tűnik, összességében pazar, egyszerre vad kacagásra és görcsös irtózáttal vegyülő sajnálkozásra ingerlő könyv ez.

A regény nagyon erős felütéssel kezdődik (nem ez a kezdőmondat, az a miliőt tájolja be, és különben az sem rossz, de még visszatérünk rá): „Reggel van. Piroska néniben van belátás. Tudja, hogy kell reggel a bort tölteni.” Mert reggel mindenkinek dolga van: az idült alkoholistáknak az a legsürgősebb, hogy reszkető kézzel kiigyák első poharukat (egyesek otthon még gyakorolnak is a tükör előtt, így készülvén az emberpróbáló feladatra).

„Kívülről minden ház olyan, mint a másik. De hogy a kerítésen belül mi van, azt csak az tudja, aki ott lakik.”

A *mi utcánkban* az emberek a kerítés mellett járnak, mert „az a biztos”, a mi utcánkban „nem buta senki, csak kényelmesebb, ha nem mutatja”.

Először úgy tűnik, valami távoli peremvilágot ábrázol Tar, de ha figyelmesebbek vagyunk, a mi utcánk alakjai ott lézengenek ma is minden külvárosban, faluszéli köpködőben, itt Székelyföldön és odaát. A helyzet tehát minden égtájon változatlan. A regényidő az 1990-es évek elejére tehető, a rendszerváltás már megvolt, sosemvolt eufóriája

elmúlt, a munkások egy része kikopott a sorra bezáró gyárakból, a földvisszaszolgáltatás megtörtént már, de eszközök nincsenek, termelni, állatot tartani meg amúgy sem érdemes, mert nem kifizetődő. Mi tarthatná a lelket ilyen körülmények között ezekben az emberekben? – teszi fel a kérdést a regény, s a válasz pedig legkevésbé sem transzcendens, nincs szó itt hitről, csak alkoholról meg nihilizmusról. Csoda hát, ha Tar stílusát „rémisztó realizmusnak” nevezte egy méltatója (Legeza Ilona)?!

A nyitómondat refréncént ismétlődik minden fejezet elején, körbeindázza a könyvet, megadja az alaphangulatot: „A mi utcánk alig egy kilométer hosszú földút. A faluba tartó műútból ágazik, valamikor ez is földút volt, aztán kikövezték, aszfaltozták..., ezt nem... lehetett volna ez is a falu főutcája, ha nem szegény emberek lakják.”

Az utca tipikus figurái: Sudák, aki azt mondja magáról, hogy a műanyaggyárban művezető, de mivel ezt a többiek nem hiszik el, csoportvezetővé módosítja kijelentését, „és ebből nem engedek”, teszi hozzá (aztán kiderül, hogy az udvarosoknál mindenés). Debrecenből érkezett, elvált, hosszú hajú „úriember”, ahogy ő mondja magáról, falun korábban nem élt, a lesüllyedést itallal kompenzálja. „Ez nem szarakodik..., a fél ötös busszal jött, most tizenegy óra, s háza van, felesége...” Gyereket szeretett volna, az iszákos Árva Jolán pedig nem, vagyis nem akart megfoganni „elvittem a méhészetre”, jelenti be a kocsmában, az orvosok azt mondták: ki kell venni a fél tüdejét... hogy férjen a mája. Új asszonyt szerzett, de gyermek attól sem lett, csak alkoholizmus lett. „Most polgármester szeretne lenni, de erről kevesen tudnak...”

Veres Laci sorsa is zátonyra futott, pedig olyan jól indult minden, építeni kezdett, megházasodott, hegesztő volt... míg el nem küldték (az alkohol miatt), ... aztán „elment az asszony is, azt mondta, neki ebből elég”... „lehet, hogy a pártból is kizárták, erre már nem emlékszük...”, és nem maradt más hátra, mint a bepisülés, a „jóleső melegség odalent...”, mint régen, gyerekkorában.

Az utca „legtekintélyesebb” embere a Misi-presszó tulajdonosa, Tarcsai, aki a vízvezető brigáddal került a faluba, művezető (vagyis amolyan őrféle-mindenés), de örült, ha mérnök úrnak szólították. Megismerkedett a kajtár természetű Esztikével, aki a nyakába varrta

magát. A Misi-presszó egyesek szerint „erkölcsi fertő”, mások szerint a béke szigete, „ahol mindenki ráér, és mindenkit meghallgatnak”.

Tájba illő Dorogi is, aki orvosi műszereket gyárt, vagyis szinte doktor, aztán visszavedlik paraszttá, lovat vásárol, s a sörösüvegből rendszerint azt is megitatja, hogy érezze a törődést..., a feleségével hamar összebalhéznak, gyerek itt se akar jönni, a félkész ház se akar befejeződni: „Itt már az Isten se segíthet.” (A környezet, az alakok eléggé diabolikusak, az ördög téblábol itt, vagy tán ő is csak lődörög, kerítésnek támaszkodva.)

Végső Márton, a falu református papja mond ki pár szentenciát az utca népéről: „Ez a fajta nép a szesz után a földről is lemenne.” „Ezeket, Isten, a saját képére??”, „Itt gyakorlatilag mindenki részeg” – állapítja meg egyszer – „később rájött, hogy nem, de akkor már nem érdekelte”. Természetesen templomba senki nem jár; van itt valami „lusta romlottság”, az „emberek annyi istentelenségre sem képesek, hogy elnyelje őket a föld”. Természetesen ebben az utcában a pappal se stimmelhet minden: mániája a régészet, leletek után kutat minden szántáskor, árokásáskor, menyasszonya elmaradt mellőle, azóta csak ez a koszos utca van, a kincsek utáni kajtatás, s a gondolat, hogy „őt nem szereti senki”. Az utca gyerekeivel ellentmondásos kapcsolatban van. Pintér mondja is neki: „magának a család hiányzik”, a pap majdnem bólint erre, aztán visszafogja magát, mert érzélgősködni a mi utcánkban nem dukál.

„Béres szomszéd hamarosan meg fog halni, mert úgy iszik, mint az állat” – sorjáznak tovább az életek és mini-tragédiák –, „világéletében napszámos volt”, Magdika, a felesége, szintén napszámos, gyerekük csak egy van, de feltett szándékuk, hogy azt kitaníttatják. Aztán a felesége lebetegedett, Béres pedig inni kezdett. És kampec.

Mérő Lajosnak „a mértéktelen nemi élet hiánya” miatt rémálmai vannak. Valamikor a műszergyárban dolgozott, nekifogott építkezni, de kirakták, így a házat sem tudták befejezni, szobafestőként masze-kolni kezdett, de az egészsége megromlott, a felesége, Ibolya meggyűlölte, és csalni kezdte valakivel. Elváltak. „Nincs is nekem semmi bajom, csak ez a kicsi idő múlna el, ami hátra van.”

Pintérnek szintén italmérése van, mert az az egy kifizetődő a mi utcánkban. Felesége, Ilonka csak a pénzt szereti, amióta a gyermekük meghalt, ők elkerülik egymást a házban, amelyet szerencsére úgy építettek meg valamikor, hogy két bejárata legyen. Pintér – Piroska nénihez hasonlóan – már hajnaltájban készenlétben áll, mert az alkalmasokat ki kell szolgálni. Az álmatlanságban szenvedő, magányos pap is betéved hozzá, próbálja meggyőzni Pintért, hogy olvassa a Bibliát, mert attól megnyugszik, Pintér visszakérdez, hogy ő akkor miért ilyen nyughatatlan, majd hozzáteszi: „errefelé mindnyájunknak Isten a legnagyobb ellensége”. Aztán, amikor a pap valahogy elbotorkál, megállapítja róla, hogy: „...furcsa ember ez, vagy valami más baja van...”.

Amint említettem, a könyv végén újabb an-blokk áttekintést kapunk az utcáról. Ismét látjuk a Misi-kocsmát, ahol „hetente egyszer verekednek, de a harag, a gyűlölet nem tart sokáig..., mint ahogy a boldogság sem (...)”, a vegyesboltot, a „bögrecsárdákat”, a sok „rosszul öltözött félparaszt-félmunkást”, a kietlen, kopár utcát, amely most is az ipari városok, munkásszállók bővületében él, amely olyan, „mint egy cigánysor”; a kérges lelkű embereket, akik „egész életükben nem tudják kimondani azt a szót, szeretlek, és nekik se mondja senki”, ahol „az udvarlás gyors és lényegre törő”, „a nemi kultúra sekélyes és igénytelen, a gyászbeszéd rövid”. Pozitívumot is fellelhetünk a mi utcánkban: a kapukat, ajtókat többnyire nem zárják, „az emberek ki-be járnak egymáshoz”, beszélgetnek, összetartoznak e testi-lelki nyomorban. A záró kép a maga ismétlődő, rituális mozzanataival, a körköröség, a bezártság, az időtlenség érzetét kelti: a „szabad-csapat: csupa független, elvált vagy munkanélküli ember, nyugdíjas, olyanok, akik már korán ráérnek; szürke, gyűrött, másnapos arccal...”; napi rendszerességgel végigjárják az italméréseket, megkapják az adagjukat, utána hazamennek „aludni... aztán felébredni úgy, mintha csak álom lett volna ez az egész”.

A világ, amelyet Tar Sándor ábrázol, a züllöttsége, reménytelensége miatt lehúzó, de az, ahogyan ír róla, a stílus – ha már ellentétpárok nélkül akarunk maradni – felemelő. Persze, nem kell itt katarziszra vagy más effélékre gondolni, viszont tény, hogy a szerző visz annyi játékos

jovialitást, olykor könnyed, máskor groteszk humort az írásaiba, hogy azok a komor témák ellenére üdítő olvasmányokká válhassanak.

*

Első „igazi” regénye, a *Szürke galamb* című detektív-, avagy bűnregény. A rendszerváltás utáni Magyarország tipikus figuráit vonultatja fel, mintha folytatná azt a sort, amit a novelláival elkezdett, ugyanúgy a lecsúszottak állnak a fókuszában, csak itt megjelennek az új rendszer kreálmányai: a korrupt politikus/üzletember, a bűnöző, a lebukott besúgó (!), stb. Tar Sándor nem dédelget illúziókat: az új társadalmi rend ugyanolyan könyörtelen, a summa nem is lehetne kijózanítóbb: „a pokol pedig a földön van, és életnek hívják”. Számomra e könyvben egy kicsit sok a gyilkosság, kicsit túl erős, hogy az alvilág épp ennyire jelen van mindenhol, s bár vannak metaforák, az egész könyvet valahogy nem tudom metaforikusan olvasni. A *Szürke galamb* döbenteli rá az embert, hogy Tar igazi erőssége a kor-, táj- és jellemrajz készítése, a meghökkentő leírások mestere ő, azokba ágyaz be egy-egy énbeszédes történetmozzanatot. És ezt regényben valahogy nem tudja annyira működtetni. Vagy inkább az „feküdte meg a gyomrát”, hogy az olvasói trendekre figyelve krimit akart írni? Azt akart? Művészi detektívregény – nem fából vaskarika?

*

A *Lassú teher* (novellák) – a meghasonlás előtti utolsó „rendes” könyve (1998). A szakma és a közönség is ünnepli. Tar itt járhatja csúcsra fél-dokumentarista (vagy ál-dokumentarista?) stílusát. Bár vannak önisméltó motívumok, a művészi megformáltság itt a legkiforrottabb. És egy új hang is felbukkan: a csak azért is élni akarás (a *Téli havak* című ciklus egyik-másik írásában). A szerkezet céltudatosabbá, feszesebbé válik, mintha kevesebb volna az improvizáció, a képiség azonban továbbra is domináns. A címadó novella a vonatos koldulásról szól, drámai, megdöbbentő írás a lepukkant vasútállomásokon grasszáló könnyű- és nehézfiúkról és a köztük bukdácsoló, fogyatékos apa-fia párosról. Az apa szépen egyengeti fia útját..., annak talán mégis van ereje kitörni ebből a világból – de kérdés, hogy egy

gyilkosság jelenthet-e valós kitörést. Abszolút kedvencem a kötetből mégsem a címadó írás, hanem a *Meghalni nem*. Ebben Tar bebizonyítja, hogy katartikus olvasói élményt is képes produkálni, egyszerre lehúzó és felemelő.

A korabeli kritika kiemeli a szociális érzékenységet; hogy a kötet írásai nívumként szuggesztív képet rajzolnak a 20. századi gyermekszegénységről; az olvasó pedig görcsbe rándult gyomorral ismerkedik az „alsó tízezer” nem is oly távoli világának bizarr valóságával.

*

Az 1999-es év, amikor kiderült róla, hogy besúgó, III/III-as ügynök volt, vízvázalasztó a Tar Sándor életében és munkásságában. Többé nem tudott önmaga lenni – sem magánemberként, sem alkotóként. Elsősorban Kenedi Jánosról, e közismert ellenzéki figuráról jelentett, aki első írásainak teret engedett szamizdatjaiban, aki íróvá avatta. Kenedi nemes gesztussal nyilvánosan megbocsátott Tarnak: „A bűnös az a politikai rendszer volt, amely felmosórongyot csinált egy emberből. (...) Az áldozat Te vagy, Sanyi”, és arra biztatta, hogy írjon, ekképp dolgozza fel a múltat. Tar képtelen volt – amint erre egy Keresztury Tibor által készített interjúban reflektál: „(...) ezután nem tudok ugyanúgy írni, mint azelőtt. Egyszerűen nem lehet. Akkor se lehetne, ha nem derült volna ki ez az egész – én már soha nem leszek ugyanaz. Régen többnyire improvizálva írtam a novelláimat – most ez nem megy. Állandóan résen vagyok, mintha örökösen figyelnének, szemmel tartanák a kezemet. Nehezen megy az írás, nehezen tudom kezelni a rögeszméimet.”

Az áruló. *Filmregény* című művében ugyan megpróbálta megírni ügynökös kálváriáját, de a könyv inkább semmilyen lett: nem is őszinte a mélységekig (inkább talán önigazoló), ugyanakkor nem is sikerült felülemelkedni a történeteken, nem sikerül általánosítani, irodalmi fikciót emelni a valóságot. Ez a mű inkább apológia, önigazolás, a vádakat próbálja magyarázni, saját helyzetét tisztázza.

*

Először úgy olvastam el *A mi utcánkat*, hogy nem volt tudomásom a szerző sáros ügyeiről. Amikor tudomást szereztem róla, azon kaptam magam, hogy megpróbálom fölmenteni magamban – hogy ne ronthassa el azt az esztétikai élményt, amit műve szerzett. A magyar irodalom legnagyobb tehetségei közt számos hasonlóan furcsa (sötét?) figura található – a szó hétköznapi, polgári értelmében. Hogy csak két extrémebb példát emeljünk ki: Balassi Bálint házasságszedelgő volt, pénzügyi kalandor, igazi szélhámos, Ady Endre házasságtörő, alkoholistakurvapecér. És sorolhatnánk. Ahogy időben távolodunk a konkrét személytől, úgy válik egyre inkább másodlagossá hétköznapi lényé, annál könnyebb lesz leválasztani a salakot, vagyis leválik az magától is.

*

A besúgóság perspektívájából újraolvastva az életművet, egyre csak keressük a nyomokat, a megfeleléseket. Amint erről már szó volt, több írásának szereplője technikus, művezető a gyárban, és bizony, olyan intermezzo is előfordul, hogy a párt korifeusa megpróbálja beszervezni, hogy jelentsen, biztosítva arról, hogy semmi sem fog kiderülni. A szóban forgó novella főszereplője nemet mond, és faképnél hagyja a párttitkárt – a valóságban Tar Sándor erre valamiért nem volt képes (érdekesen naiv a följebb említett interjújában tett méltatlankodó nyilatkozata: az őt beszerző belügyes tiszt megígérte, hogy minden titokban marad, és bezzeg... Egy romlott rendszerben nem szabad megbízni – Tar Sándor ezt íróként nagyon tudta, lám, magánemberként nem).

A *Vadászat* című írásának középpontjában egy vidéki besúgó áll, ez a mű sem kerüli el a didaktikus felmentő szándék igekezetét: végig a kényszerítő körülményekről beszél. Az *áruló*hoz hasonlóan ez sem annyira a besúgó bűnhődéséről szól, a főszereplő inkább áldozat, bűne kisebbítve van.

*

Amint erről följebb már szó volt, utolsó éveit a magány, a pszichiátriai kezelések, öngyilkossági kísérletek és az alkohol határozta meg. Akár ironikusnak is mondható, hogy ő halálra akarta élni vagy inni

magát, ebben az orvosok megakadályozták, végül egy „közönséges” tüdőembólia vitte el 2005-ben. Halálakor Keresztury Tibor szép méltatást írt róla, utólag próbálván törleszteni a szakma törlesztenivalóját: „(...) alighanem a Kádár-kori Magyarország legteljesebb irodalmi lenyomatát hagyta ránk. A bokájáig nem értek fel a korszak százezer példányos, ünnepelt sztárjai – az ezredvég magyar nyelvű novelisztikája az ő keze nyomát őrzi meg védjegyként, az ő hangján szólal számunkra meg. Életműve kezdettől a legvégéig póztalan, hiteles, igaz.” Szilágyi Zsófia és Tóth Erzsébet is meleg hangon emlékezik meg róla. Mondhatni, pálfordulás történik a megítélésében: az ostorozás után előjöttek a sajnálkozó hangok, a rehabilitációs kísérlet. Késő bánat, eb gondolat – mondhatnánk.

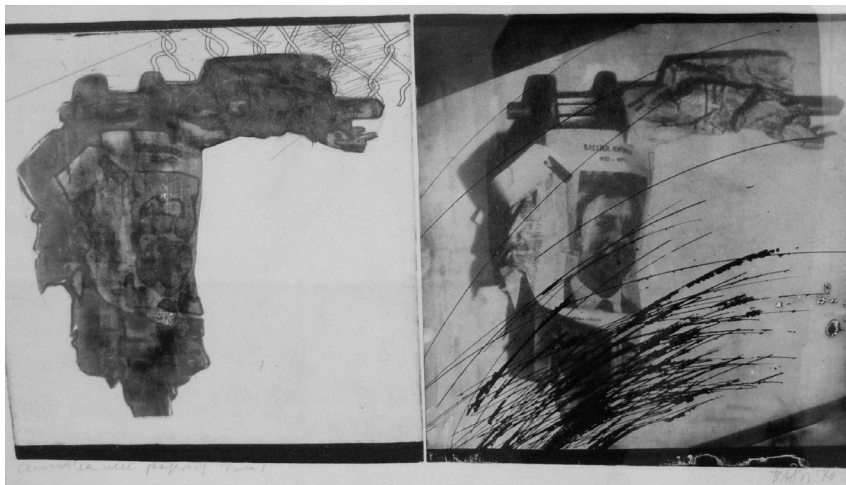
*

Nemzetközi szinten igazából két regényével jegyzik Tart: *A mi utcánkkal* és a fanyalogva dicséért *Szürke galambbal*; ezek (plusz válogatott novellái) vannak lefordítva angol, német, francia, orosz, bolgár és finn nyelvre. A kifutás lehetősége adott volt, a nemzetközi siker (be)érőben volt, aztán a lelepleződés és utójátéka véget vetett ennek. Aztán magának Tarnak is. Ha úgy vesszük, életműve torzóban maradt, 58 éves volt lebukásakor, ezt követően – szigorúan véve – semmi maradandót nem alkotott. De ha nem jön ez a törés, mivé érhetett volna, mennyire teljesedhetett volna ki a pálya? Mindegy, a feltételezéseknek, az utólagos kombinációknak nincs értelme. Ha azt mondjuk, Tar egykönyves szerző, *A mi utcánk* írója (ez végeredményben kvintesszenciája korábbi novelláinak is!), akkor sem bagatellizálunk, akkor sem vonunk le semmit az értékéből: ez a könyv számomra egy mindenkori magyar irodalmi top húszas lista stabil tagja.

Ha úgy vesszük, stílusa, khm-khm: korszerűtlen, mert ugye, szociografikusság meg naturalizmus, nuku posztmodern, csak a kényelmetlen, húsba vágó valóságábrázolás; a kortárs kritika épp ezért viszonylag keveset foglalkozott Tarral, az utólagos is. Meglepően kevés méltatás, tanulmány lehető fel róla.

Tudtommal monográfia sem íródott életművéről/életéről, Mészáros Sándor, fiatalkori jóbarátja készült írni, és ez egy ideig közbeszéd

tárgya is volt, aztán a dolog valamiért nem valósult meg. Mihez nyúljon hát, aki Tar Sándort akar? Az 1999 előtti művekhez mindenképp. A '99 utániakhoz csak akkor, ha nincsenek preconcepciói. A többit, az irodalomtörténeti pletykákat, a salakot inkább hagyja. Ha mégis további életrajzi stb. részletek érdeklik, akkor például a www.tarsandor.hu honlapot böngészheti. Igaz, az is befejezetlen – akár a szerző életműve. De ami megvan belőle, legalább jó.

Egy tanár emléke (vegyes technika, 1978)

OLVASÓLÁMPA

APRÓSZENTEK¹

Életművére nem egészen egy évtizeddel ezelőtt figyelt fel újra a szakma, újra kiadták az ötvenes évek elejétől megjelent műveit, gondolok itt elsősorban a *Csirkejáték*, a *Római Egyes* című kisregényekre, no és a „magyar *Hidegvérrel*”-nek is nevezett *Aprószentek* című legutolsó regényére, amelyen – a borító szerint – négy évtizeden keresztül dolgozott a szerző. De kisebb írásait is kötetbe foglalták (*Zsebtükör*, 2013), sőt, még egy monográfia is napvilágot látott (*Rubin Szilárd – pályarajz*) Keresztesi József, az életmű elhivatott ismerője, értő gondozója tollából.

A kisregényeken és az utolsó regényen, az *Aprószenteken* kívül, így a versei, esszéi-kritikái, rövidebb prózai írásai is, sőt az író levelezése is hozzáférhetővé vált az olvasó számára. Legalábbis abból egy bővebb válogatás.

Hogy elfoglalta-e vajon e művek szerzője az 1945 utáni irodalomban az őt megillető helyet, mint ahogy az a *Zsebtükörben* megemlítődik, nem tudnám megmondani, nem is az én tisztem erre válaszolni, de gyanítom, hogy valamennyire sikerült ráirányítani az olvasók figyelmét egy kitűnő íróra, akit valamiért méltánytalanul elfeledtek a huszadik század második felében.

Noha olyan neves írók, költők hívták fel rá a kezdetektől újra és újra a figyelmet, mint Esterházy Péter, Szentkuthy Miklós, vagy éppen Pilinszky János. Érdemes teljes terjedelmében idézni Pilinszky egyik mondatát: „Halottaim» közül taláломra Dosztojevszkij és József Attila nevét említeném először. Kortársaim sorából Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Toldalagi Pál, Juhász Ferenc és Tandori Dezső költészetét, Németh László, Ottlik Géza és Rubin Szilárd prózáját.” Nos, azt hiszem, hogy nincs, nem lehet okunk kételkedni a Mester megállapításaiban, értékítéletében. Esetleg annyit tennék hozzá nagyon csendesen, hogy kíváncsivá tett még egy névre, még egy szerzőre, az ő verseire is: a Toldalagi Páléra. Mert megvallom őszintén, nem olvastam tőle eddig

1 Rubin Szilárd: *Aprószentek*. Budapest, 2012, Magvető.

semmit. De csak eddig, mondom, mert utána fogok nézni annak a költészetnek is, mint ahogy elolvastam Rubin Szilárd regényeit, a *Római Egyest*, a *Csirkejátékot* és az *Aprószenteket*.

Ez utóbbi volt az első a sorban, ez az „Erkölcsei tanulsággal szolgáló rémtörténet”, moritat, ahogy a regény alcímében is szerepel, s ahogyan „a régi vásárokon árult ponyvákat, az akkori »tényirodalmat« nevezték...”. Nem annyira lekerekített, lecsiszolt ugyan, mint az említett két kisregény, hiszen Keresztesi József és Siklós Péter az eredetileg hiányos szöveget töredékekből, az író hagyatékából pótolták itt is, ott is, mégis: ez volt az a mű, ami olyan benyomást keltett bennem, ami még néhány esztendő után is újra és újra felidéződik.

Töredezettség, balladai homály, sejtelmesség, titokzatosság, és az olvasóban végig fennmaradó feszültség. No és a plasztikus, lecsupaszított, sajátos rubinszilárdi mondatok. Mint amilyeneket a *Római Egyes*-ben és a *Csirkejáték*ban fejlesztett abszolút tökélyre. Szilasi László írja nemrégiben a *Literán* R. Sz. mondatairól, hogy szexi mondatok. Valóban: szexik is. Ha ez most jó szó egyáltalán ide, de nem tudom kihagyni. Leginkább talán F. Scott Fitzgerald rokon mondatfűzésére emlékeztethetik az olvasót.

1953 októbere és 1954 augusztusa között öt gyereklánynak veszik nyoma Törökszentmiklóson, hogy lassan kiderüljön, hogy az elkövető a húszéves Jancsó Piroska, akit végül halálra ítélnék és kivégeznek. Annak ellenére is borsózdott a hátam, hogy már a kezdet kezdetén tisztában voltam a tettes kilétével. Mégis, ahogy beszippant ez a tényvagy dokumentumregény, ahogy adagolja a szerző az újabb és újabb apró mozaikkockákat, az egyszerűen mesteri. És ezek az újabb kockák, tények, ismeretek ismételten újra- és újrarendeződnek állandóan, végig fokozott feszültségben tartván a mű olvasóját. Egy nagy író nyomoz, utána megy ennek a gyilkosságsorozatnak, és mindezt végig előttünk, minket is beavatva teszi. Mi is felfedezőkké válunk, és amikor összeáll a kép a végén, igazi feloldódás, katarzisz helyett mégis marad valami megfejthetetlen, valami sejtelmes, valami titok bennünk, mint a nagy műveknél általában. (*Fekete Vince*)

ESZMÉK NÉLKÜL

Senki nem tudja, mi történt a húszas évei végén járó Csehovval, Lev Sesztov mindenesetre az 1887-es *Ivanov* című drámától, illetve az 1888-as *Unalmas történet* című elbeszéléstől datálja a Csehov-életműben kimutatható törést. (Jellemző, hogy amikor az *Unalmas történet* – *Egy öregember iratai* címmel – először jelent meg magyarul, „a hiábavalóság dalát zengő kórusok”-at hallgató Füst Milán volt az, aki felfigyelt erre a történetre, „a világirodalom egyik remeké”-nek nevezve Csehov elbeszélését a *Nyugat* 1919/2–3-as számában. Sőt, állítólag Füst Milán könyvismertetője volt az első híradás a prózaíró Csehovról a magyar folyóirat-irodalomban!)

Na de mitől annyira kényelmetlen az egyre kevesebb humoros karcolatot író Csehov? Nos, már a kortársak is rémülten olvasták az érett Csehov írásait, szemére is vetették, hogy nincs eszméje, azaz nem kínál kiutat az ember reménytelen helyzetéből. Lássuk, miként jelenik meg ez az „eszme nélküliség” *A mezzaninos ház* (*Egy festőművész elbeszélése*) című, mindössze 15 oldalnyi elbeszélésben². A történet röviden a következő: a tulai kormányzóságban nyaraló, önmagával (is) elégedetlen festőművész-narrátor összevész szomszédjával, a megszállottan „civilkedő” (parasztgyerekeket tanító, parasztasszonyokat gyógyító) földbirtokosnővel, mondván, hogy annak könyvei meg flastromjai teljesen fölöslegsek.

„- Jaj istenem, de hát valamit mégiscsak kell csinálni! – mondta Lida haragosan (...).

- Fel kell szabadítani az embereket a nehéz testi munka alól – mondtam. - (...) Tegye számukra feleslegessé a durva, állatian nehéz munkát, tegye lehetővé nekik, hogy szabadnak érezzék magukat, akkor majd meglátja, hogy voltaképpen milyen nevetségesek ezek a könyvek és patitkák. (...) Vállalja magára a munkájuk egy részét. Ha mi, városi és falusi lakosok valamennyien, kivétel nélkül valamennyien, hajlandók lennénk egymás között felosztani azt a munkát, amelyet az emberiségnek általános fizikai szükségletei kielégítésére kell fordítania, akkor valószínű, hogy mindegyikünkre legfeljebb napi két-három óra munka

2 In A. P. Csehov: *A fekete barát* (*Elbeszélések 1892–1903*). Budapest, 2004, Osiris. 447–462. o.

jutna. Képzeld el, hogy valamennyien, gazdagok és szegények, mind-össze napi három órát dolgoznánk, s a többi időnkkel szabadon rendelkezünk. (...) Ezt a szabad időt valamennyien együttesen a tudományoknak, művészeteknek szenteljük. Mint ahogy olykor a parasztok kalákában javítják meg az utat, mi is együttesen, közös erővel keresnénk az igazságot, az élet értelmét.”

Eddig – elvileg – minden rendben, ugyebár. Hiszen föl van vázolva a szép eszme, ami majd megváltandja a világot! Mintha a XIX. század orosz filozófus-íróit olvasnánk! Vagy mintha a XXI. század elejének újbalsait hallanánk! Viszont Csehov épp attól Csehov, hogy csavar egyet a dolgon. Mert íme, néhány sorral lennebb mivel folytatja festőművész-narrátorunk: „Minden szellem, minden lelkierő az ideiglenes, átmeneti szükségletek kielégítésére fecsérlődött el. A tudósoknál, íróknál, képzőművészeknél serényen folyik a munka, az ő jóvoltukból napról napra kényelmesebbé válik az élet, megsokszorozódnak a test igényei, ugyanakkor az igazságtól még messze vagyunk, az ember maradt változatlanul a legragadozóbb, legmocskosabb állat, és minden afelé halad, hogy az emberiség legnagyobb része elfajuljon és végképp elveszítse minden életképességét. Ilyen körülmények között a művész életének nincs semmi értelme. (...) Nem kell semmi, sülyyedjen az egész föld a poklok mélységes fenekére!”

Tényleg rémületes konklúzió, de amilyen mazochista vagyok, én mégis gyönyörködve olvasom újra az érett Csehov ilyen jellegű írásait. Lehetne mondani, persze, hogy a hülye is tisztában van az ember helyzetével, semmi szükség tehát Csehovnak, a „reménytelenség énekesének” (Sesztov) a munkájára! Én viszont mindig azzal áltatom magam, hogy újraolvasva Csehovot (és éppen *ezt* a Csehovot!), jobb emberként teszem majd le a könyvet. Közhely, még kérdésként is közhely, de lehet, hogy nem is a világot kellene megváltani, hanem csak önmagunkat? Vajha ötmilliárd ember olvasná, gombóccal a torkában, Csehovot! Hátha akkor megváltozna valami... Itt a vége, fuss el véle! (*Lövétei Lázár László*)

EL KÉNE KAPNI EZT AZ IPSÉT

Mindenki elgondolkodik magáról – úgy ötven fölött mindenképpen, az alatt is, alkat kérdése –, nemcsak magáról, a felmenőiről is. Jó elővenni a felmenőket, sok minden levezethető róluk, belőlük. Nem minden, persze, nehogy már. Felmenők, akikre így vagy úgy emlékszünk, nem biztos, hogy ők is egyetértének bármelyik változattal. Adva volt nekik is a félreértés lehetősége, rendben félre is értették, idejük lejárt. Konkrétumok, fogódzók után nyúl az elme, az emlékek mindig kéznél vannak. Legalább olyan érdekesek, mint az élet. Ha kell, érdekesebbek. Számba kell venni őket rendesen. Ha nem, akkor is ott vannak, rendetlenül. Nemcsak hölgyeknél, kifejezetten maszkulin példányoknál is előfordul, hogy akkor éli át igazán azt, ami vele történt, amikor elmeséli másoknak. Tegnap, tegnapelőtti, régebbi dolgokat. Meg kell rágni, vissza kell kérődzni. Úgy emészthetőbb. Az is, ami nem. Nem kell restelkedni, marhák vagyunk. Akinek fáj, gondoljon a Minotauruszra. Működött sokáig, bevált. Tán nem pont így, sok ága-boga lehetett, de marhának marha. Marhaság.

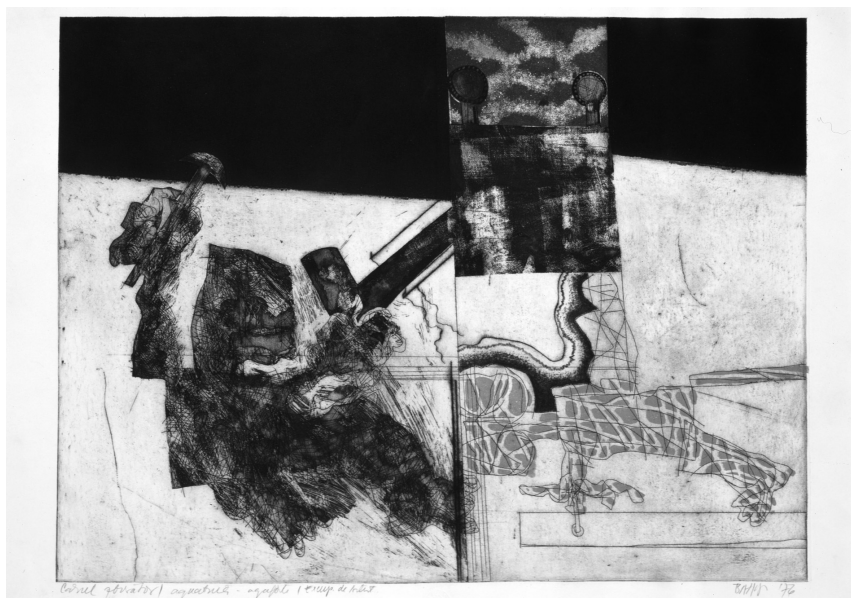
Hajdú Farkas-Zoltán könyvéről³ írni nem egyszerű. Nem azért, mert nem lehet elindulni róla valamerre. Azért, mert bármerre el lehet indulni tőle. Ahogy el lehet indulni magunkról mindenfelé. Kaland is lehet, az olvasón múlik. Kosztolányi mester írta: a könyvet ketten írják: az író és az olvasó. A *Ki is ez az Ipsé?*-nél – számomra – mindig ott volt, hogy oké, rendben, és akkor hogy is volt velem? Azon túl, hogy a szerző megengedi valamennyire belelátni a világába az olvasót, ez is benne van a könyvben. Erről még lehetne beszélni, nem beszélünk.

A maga módján önéletírás (tulajdonképpen több ennél, bensőségebb, olvasmányélményeket is tartalmaz, azok is mi vagyunk, ki mit olvas?), de aki szaftos, pikáns részletekre vár, csalódik is, nem is (olvasmányélmény, önreflexió lehet izgalmasabb, ha kell, színesebb, mint a *Blikk* vagy *Bors* valamelyik felturbózott idétlensége). Ami megtörtént Ipsé-vel (tudjuk, ipse latinul: az én, az egyén), az bármelyikünkkel megtörténhetett, meg is történt, másképp, nyilván, mégis valahol ugyanúgy. Vagy nem? Csodálatos dolgok (meghökkenők,

3 Hajdú Farkas-Zoltán: *Ki is az Ipsé?* Csikszereda, 2017, Bookart Kiadó.

idegesítő, nem vártak) adják elő magukat saját életünkben. Figyelünk eléggé? Lehet másképp is csinálni, átsuhanni észrevétlenül saját életünkön. Akkor minek? Vagy figyelni kéne annyira, ahogy Hajdú Farkas-Zoltán teszi? Jó kérdések mindig vannak. Feleletre várás öreg hibánk.

Egy-két dologra azért felelet van. (Molnár Vilmos)

Repülő székér (aquaforte, 1976)

Cseke Gábor

KÉSEI UTÓIRAT PETŐFI SÁNDOR ÉLETÉHEZ ÉS HALÁLÁHOZ

Petőfi Sándor minden tekintetben vitathatatlanul a legismertebb magyar költő. Életének, halálának és munkásságának minden mozzanata erre predestinálja.

Hírnevét nem hagyományos mértékegységekben mérjük: rendkívüli-sége, az alakját-életét-szellemét övező titokzatosság teszi igazán azzá, ami számunkra mindig is volt és marad.

Az csak természetes, hogy a szintén egyszerű sorból származó Illyés Gyula örökérvényű könyvet hagyott hátra róla, méghozzá két – az első után egy második, bővített – változatban is, *Petőfi Sándor* címmel. De az már sokatmondó, hogy az izig-vérig polgári beállítottságú Kosztolányi Dezső ezt vetette róla papírra 1923-ban: *„Ha valamikor, sok-sok ezer év múlva fölbresztenének síromból, s hirtelen arra kérnének, hogy nevezzek meg egy költőt, ezt mondanám: Petőfi.”*

Nem sorolhatom föl itt a roppant könyvtárra rúgó, sokrétű Petőfi-irodalmat. Nem is csak költő ő már a szemünkben, hanem jelenség, erkölcs, magatartás, sors. Szimbólum. Irodalmi téma, méghozzá gyakori és hálás.

És legenda.

Amiként Ady Endre oly találóan rátapintott:

„Szeretett: ez a gyűlölködő, okvetetlenkedő, nyugtalan, rossz fiú szeretett eddig leghatalmasabban szeretni Magyarországon. Gyilkolt a szeretetével, s mert önmagát is érdemesen tudta nagyon-nagyon hevesen szeretni, mézsárszékre vitte önmagát. Vágóhíd, tagló és vér soha együtt ilyen fölséges élet személyébe, sorsába – soha még – be nem avatkoztak. Szégyelljétek magatokat, halottak, élők, falánk senkik, kik úrtatok Petőfiről eddig, de szeretni igazán nem tudtátok. Úgy kell őt szeretni, hogy föllángoljon tőle ismeretlen pora – s önmagunk megkorbácsolásával. Miként Simon, a remete tette, úgy kell fölülni a Petőfi dicsőségének magas kőoszlopára, s éhezve, ázva csak az ő dicsőségét hirdetni.

Petőfi is tudott, mert Petőfi is tudott, szinte megsemmisülni nagyszerű valakik imádatában. Homér, Osszián, Shakespeare és Dickens, Tacitus és Dante ragyogtak, ha ő emlékezett rájuk. És fiatal volt, irgalmas és igazságtalan, tehát fényt tudott adni tizedrangú csillagoknak is. Béranger a magyaroknak akkor született, amikor Petőfi olvasott először Bérangersort, s azért él ma is nekünk, mert Petőfi akarta. Oh, hiszen Bem se volna ma szemünkben új Hannibál és új Napóleon Petőfi nélkül, s a történelemtanároké volna Mészáros Lázár, ha Petőfi[it] meg nem korholja egy hiányzó nyakravalóért. A nyakravaló Petőfi nyakáról hiányzott, a babér a Mészáros fejéről, s a babéros Petőfi halhatatlanná tette a nyakkendős Mészároset. Nem csodálom, hogy Jókai is csak akkor szeretett bele, amikor már nem volt az útjában, s nem kellett félnie tőle. (Petőfi nem alkuszik / Renaissance 1910. jún. 10. – aug. 25.)

Rövid élete (1823?-1849?) tele mindenféle rendhagyó, ellentmondásos elemmel, fordulattal.

ÉLET-TALÁNYOK

Szülei kiskőrösi szlovákok (Petrovics, Hruz), amit aztán később a költő mindegyre „elfelejt”, vagy inkább csak „lehagy” magáról.

1848-ban ugyancsak zokon veszi az általa rágalmaknak tartott vádakat, amikor a kiskunsági kerület-képviselő választási hadjáraton ellenfelei elhitetnék a néppel, hogy szláv eredete okán ő maga nem más, mint „orosz bujtogató, veszedelmes ember, hazaáruló”.

Tény, hogy 1841–42-es pápai diákévei során váltott át, saját kezdeményezésre, Petrovicsból Petőfire.

Egy szerb író-politikus, Ignjátovics Jakab 1848 elején egy vendéglőben megismerkedvén a költővel, így emlékszik vissza a találkozóra: „Lisznyai [Kálmán] a bemutatáskor fölemlíté azt is, hogy a Petőfi tulajdonképpen neve Petrovics. Petőfi kezét szorított velem, s a mint észrevettem, nem volt éppen únyére szerb nevének fölemlítése...” (Vasárnapi Újság, 1880)

Selmecen a magyar történelmet tanító szlovák tanára mint tótot próbálja a majdani költőt irányítgatni, nemzeti érzéseit pallérozni, Petőfi azonban inkább hátat fordít az általa addig oly kedvelt történelemnek, de ragaszkodik magyarságához.

Vallást vált, nehogy annak alapján is tótnak könyvelhessék el.

Szlovák? Orosz? Szerb? Magyar? – Csak úgy röpködnek körülötte az etnikumra utaló megkülönböztető jelzők, ám költészete izig-vérig magyar. Mondhatni, ő teremti – forradalmasító merészséggel és szemlélettel – a modern magyar költői nyelvet.

Élete szinte a kezdetektől merő konfliktus. Gyakran vált iskolákat, azokból időnként megszökik és beáll vándorszínésznek, de a katonasággal is erősen kacérkodik.

Fiatal, induló költőként keresztül-kasul csavarogja az országot. Nem is kell az életrajz apróbb mozzanatait számba vennünk, elég, ha egybegyűjtjük a Petőfi-összes versei alatti keltezesek földrajzi helyét, s mindjárt előttünk áll egy gazdag időrendi útvonal, valóságos „Petőfi-geográfia”, közel 80 állomással; és ezekhez jönnének még azok a helységek, ahol egyáltalán nem írt ugyan verset, „csak” megpihent, evett-ivott, esetleg néhány szót váltott a helybéliekkel vagy éppen csak emelte kalapját...

(Íme a Petőfi-versek lajstromba szedett születési helyei: Aszód, Grác, Duna-Vecse, Komárom, Hortobágy, Kecskemét, Gödöllő, Debrecen, Diószeg, Eger, Lacháza, Kunszentmiklós, Buda, Eperjes, Kismárk, Igló, Losonc, Félegyháza, Érmihályfalva, Hatvan, Dömsöd, Endrőd, Berence, Cseke, Koltó, Cinkota, Duna-Földvár, Borjád, Berkesz, Körösladány, Beje, Beregszász, Dés, Kolozsvár, Diósgyőr, Selmec, Rákos, Ostfi-Asszonyfa, Sopron, Pozsony, Marburg, Pápa, Vadas, Mezőberény, Veszprém, Székesfehérvár, Puszta-Palota, Székelyhid, Tokaj, Pest, Vár-Gede, Szalkszentmárton, Pécel, Szatmár, Nagykároly, Nagybánya, Nagyvárad, Szalonta, Mezőtúr, Szerencs, Széphalom, Munkács, Nagypeleske, Majtény, Vác, Nagykörös, Zugliget, Medgyes, Marosvásárhely, Bethlen, Karánsebes, Bánffyhunjad, Szászsebes, Vajdahunjad...)

Családi élete konfliktusoktól feszül: szüleivel többszörösen összerúgja a patkót.

Nagy megrázkódtatást jelent számára apja elszegényedése: egyik pillanatról a másikra kérdéses lesz addigi diákegyszisztenciája, megszozott anyagi gondtalansága.

Javíthatatlan nonkonformista, egyik költői szerelemből a másikba esik, lelkesedik a közmegvetésnek örvendő színészetért, bizonyítottan megátssza a bohém, mulatozó ifjancot, nyitott az európai kultúrára, nyelvekre, eszmékre.

Frappáns jellemzést ad róla a már említett Ignyátovics Jakab: csak egyszer látta ugyan a költőt, de akkor alaposan „lefotografálta”. Íme: *„A mi a politikát illeti, minden mondása forradalmi, szerfölött támadó és annyira szabad vala, minőt egy rendes viszonyok közt levő államban képzelni sem lehet... Azt látszék hinni, hogy amit csak mondott, mindaz a lehető legjobban van mondva. Beszédébe némi arrogancia vegyült... Úgy tetszik, hogy meggyőződése, melyet föltétlenül legjobbnak hitt, nem igen idegenkedett a másokon való zsarnokoskodástól.”* (Vasárnapi Újság, 1880)

A népnyelvbe oltott újszerű költői nyelvezetén sűrűn veri el a port a hivatalos kritika, költőietlennek nevezve a póri vulgaritást (amit viszont ma teljesen természetesnek tartunk, szemben a korabeli modoros, ám költőinek tartott „emelkedettséggel”).

Királyellenes, a királyok felakasztására buzdító versének megjelenése visszhangos közbotrány: még olyanok is megorrolnak rá emiatt, akik eddig a pártját fogták.

Megtagadja a katonatiszti külsőségeket – különösen a nyakkravaló viselését, s ezen még a hadügyminiszterrel (Mészáros Lázárral) is nyilvánosan összeszólalkozik: *„Megfontoltam a’ dolgot, mellyért tegnap magához hivatott ön, ’s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámot levettem, miután azt nyakkravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, ’s miután a’ nyakkravaló-nemhordás végett több leczkérteztet, vagy pláne kényszerítést nincs kedvem tūrni. Én tettem már annyi szolgálatot a’ hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a’ hazát nyakkravaló nélkül védhessem; ha önöknek másképp tetszik, ám legyen meg az önök akarata. Egyébiránt: önök letéphették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot... teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet, egyszerű polgári öltözetben, mint közkatona.”* (A költő 1849. február 17-én kelt leveléből. Magyar Nemzeti Levéltár Archívuma)

Nyílt levélváltásban vitázik Vörösmartyval, akit keményen elmarasztal, amiért a honvédő hadsereg felállítása ügyében nem úgy szavazott az országgyűlésben, ahogy azt Petőfi elvárta volna. (Vitájuk kínos, utólagosan megítélve bátran el is maradhatott volna, de úgy látszik, ez volt megírva Petőfi sorscéduláján.)

Talán elég is ennyi, annak jelzéseként: nem csak verseivel, halhatatlan szellemével írta a szívünkbe nevét Petőfi, hanem életének kifogyhatatlan, nagy talányaival is.

KINEK A FIA?

A születése körüli bizonytalanságokról pedig még nem is tettünk említést!

Az már-már közhelyszámba megy, hogy ma sem tudni pontosan, mikor és hol is született a költő, számos kisajátítási próbálkozást indítva el a különböző, szóba jöhető helységek között.

A pereskedést „*az tette lehetővé, hogy a költő felnőttkorában többször is a kiskun föld szülöttének mondta magát, két ízben pedig közelebről Félégyházában jelölte meg születése helyét. Tény viszont, hogy nemcsak az idézett egyházi anyakönyvben, hanem iskolai és katonai irataiban is Kiskőrös szerepel, sőt a pápai kollégium anyakönyvébe születési helyül Petőfi sajátkezűleg írta be »Kis Kőrös«-t. Okkal vitatható a január 1-jei időpont is. Részben azért, mert akkoriban általában a kereszteleési dátumot tekintették születési napnak, de azért is, mert az anyakönyvben feltüntetett egyik-másik keresztszülő nem kiskőrösi volt, vagyis idő kellett ahhoz, hogy a kereszteleés helyére utazzon. Márpedig január 1-jei vagy szilveszteréjszakai születés esetén utazásra aligha lehetett volna módjuk. Mérlegelve minden, itt hosszan nem sorolható körülményt, jelenlegi ismereteink alapján a kiskőrösi születés általában elfogadott, de nem lehet kizárni a szabadszállási vagy félegyházi születést sem, kivált ha a költő nem január 1-jén, hanem előtte legalább egy vagy két nappal látta meg a napvilágot.*” (Fekete Sándor: *Így élt a szabadságharc költője*. Móra Könyvkiadó, 1972)

De ha csak ennyi lenne!...

1997-ben egy kétegyházi református lelkész azt állította, hogy Petőfi apja tulajdonképpen nem más, mint Széchenyi István: S hogy e hajmeresztő állítás nem teljesen légből kapott, bizonyosság rá a „legnagyobb magyar” egy 1851-ben Döblingből kelt levele titkárához: „*Áll Buda, él magyar még – ezt nem lehet többé mondani, és az összes látnok, akik az utóbbi időben támadtak, mint pl. Petőfi – aki a fiam, akinek az anyját, mint annyi mást, hagytam megdöglenni... – a Felhőkben pontosan megrajzolt...*” Nyilván, megdönthetetlen életrajzi adatok teszik lehetetlenné s cáfolják Hruz Mária félrelépésének valószínűségét.

De hírbe hozták utóbb már az öreg Petrovicsot is, aki állítólag suba alatt egy törvénytelen testvért is nemzett a Petőfi fiúknak, Sándornak és Istvánnak, sőt komoly irodalmi nyoma maradt annak a kétes értékű híresztelésnek is, miszerint a Szendrey Júliával való jegyessége idején,

Teleki gróf koltói birtokán a költő szerelmi kalandba keveredett egy Pila Anikó nevezetű csodaszép cigánylánnyal. A költő ún. „áldozatát” állítólag megejtette a költő hírneve, ifjúi rajongása és zsenije. A feltételezett, alaposan kiszínezett kaland – az elmondások szerint – hamar véget ért, viszont szájról szájra terjedt s dagadt is a híre, s olyan írók sem áttalották tollukra venni, mint Jókai Mór, később Móra Ferenc, vagy az erdélyi Kibédi Sándor; az első kettő dévaj verset szentelt a témának. Kibédi meg egyenesen drámát írt a szokatlan szerelmi háromszögről, magára zúdítva a magyar irodalmi közvélemény haragját. Emlékezetes marad durva publicisztikai szóváltása dr. Kristóf György professzorral, aki 1937-es vitairatát a következő keserű passzusokkal zárja: *„A koltói cigányleány pl. már Jókainál is alkalmas arra, hogy a nyílt valóságot elhomályosítva a Petőfi tiszta egyéniségére árnyékokot vessen. Költői színjátékunk pedig már nem is csak afféle alkalmat adó indíték, hanem kész vétek, Petőfi jellemének és költészetének ízléstelen rongyokba való burkolása, elrondítása, beszennyezése. Még vékony mentességül is alig lehet Jókaira hivatkozni. A mások tévedése nem igazolója a költészetben sem az utóbb elkövetett ízléstelenségnek vagy éppen bűnnek. Tiltakozik ellene az irodalomban is kötelező morál, az irodalmi erkölcs és felelősségérzet. A művelt ízlés. (...) A Petőfi folt nélkül való tiszta erkölcsi személyisége mellett csupán ez elvi szempont hangsúlyozása szolgálhat magyarázatul és mentségül abban, hogy kelleetlen kérdést s keletlen műveket ennyi figyelemre méltattunk. Nem szívesen tettük.”* (Erdélyi Múzeum, 1937/3.)

„EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET...”

Mindezek után csöppet sem meglepő, ha a költő halála körül is rettentő zűrzavarosak és meredeken elrugaskodottak máig a vélekedések. Pedig az idén, július 31-én Petőfi Sándor segesvári eltűnésének (halálának?) 169. évfordulójára emlékezünk.

Bárhogyan és bárhol is ért véget költőnk élete, egy dologban egyetérthetünk: fiziológiailag, így vagy úgy, itt vagy ott, ekkor vagy akkor, de azóta mindenképpen és végleg elszámolt az étellel. Éppen csak még mindig nem lehet bizonyosat tudni: mikor, hol, miképpen történt mindaz, ami biztosan és visszavonhatatlanul megtörtént.

A költő halála legalább annyi ellentmondásos és szokatlan információval terhes, mint kurta élete.

Kezdetben, még életében minden egyszerű volt, hiszen milyen szépen megírta – valósággal „megrendelte” – a saját halálát:

*„Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!*

(...)

Ne ily halált adj, Istenem,

Ne ily halált adj énnekem!

(...)

Ott essem el én

A harc mezején,

Ott folyjon az ifjuí vér ki szivembül

S ha ajkam örömteli végszava zendül,

Hadd nyelje el azt az acéli zörej,

A trombita hangja, az ágyudörej,

S holtestemen át

Fújó paripák

Száguldjanak a kivivott diadalra

S ott hagyjanak engemet összetiporva.

(...)”

(Petőfi Sándor: Egy gondolat bánt engemet)

A segesvári csata után költőnknek nyoma veszett.

1849. augusztus 7-én, a kolozsvári Szabadságban az alábbi sorok voltak olvashatók: *„Öreg altábornagyunk [Bem] igen megbízott alig két zászlóaljnyi újonczaiban, kikkel Segesváron kívül támadást intézett a majd 16 ezer főből álló muszkák ellen. Aránytalanul csekély és gyakorlatlan seregünk huzamos ideig elegendő elszántsággal küzdé a csatát, de alkony felé új erő érkezvén az ellentáborhoz, ez az ütközetnek eldöntő fordulatot adott. Hős vezérünk maga is szinte áldozata lön túl merész vállalatának, míg koszorús népköltőnk, a tűzlelkű P. S. hír szerint elveszett.”*

Mint később kiderült, mégsem tűnt éppen olyan egyszerűnek a történet, ahogy azt a költő megénekelte!

Egymást érték a feltételezések, a kutatások, a várakozások. Megannyi teória, mendemonda: meghalt, eltűnt, elhurcolták, közben itt is felbukant, ott is látták... Találkoztak vele, hírét hallották, távoli sírját látták...

És ennek a lelkesen burjánzó meseáradatnak sehogyan sem akar vége szakadni.

Az idő teltével, ki nem mondott „közmegegyezéssel” Petőfi fehéregyházi eleste és névtelen tömegsírba temetése maradt végül a leghihetőbb változat, az lett irodalomtörténeti adattá, tananyagká, rítussá, ünnepelni s büszkélkedni való haladó hagyománnyá.

Sokáig úgy tudtuk, hogy az utolsó nagy szembesítések és leszámolások a legendákkal 1956-ban megtörténtek, az akkor megbízott magyar-román vegyes bizottság ténykedése révén, amely egyértelműen Fehéregyházát és az Ispánkutat jelölte meg Petőfi életének és pályájának origójaként.

Nem így történt.

EXPEDÍCIÓ BARGUZINBA

1989 nyarán, Bukarestben élvén, teljesen váratlanul – és véletlenül – hallottam híret holmi szibériai Petőfi-expedíciónak. Akkoriban egészen más gondok kötötték le mifelénk az embert: úgy tűnt, mintha a romániai dogmatizmusnak sosem akarna vége szakadni. Külföldről gyakorlatilag szinte nem is érkeztek lapok, a határon kívüli rádióadókát is nagy nehézségek árán és csak kellő diszkrécióval lehetett fogni. A Barguzint olykor megemlítő kósza rádióhírek a maguk idejében valahogy elúsztak a fülem mellett, annál kíváncsibban figyeltem a Nagy Imre és az ötvenhatosok újratemetésére, majd Kádár János végjátékára és halálára, a magyarországi rendszerváltás bársonyos, ám tumultuózus eseményeire.

Az értesülés, hogy egy elszánt, maroknyi kutató csapat valahol Szibériában váratlanul megtalálta Petőfi csontjait, valahogy abszurd és illetlen gyerekességnek tűnt a körülöttünk lévő világ éppen zajló átrajzolódásához képest. Arra gondoltam, micsoda eszement ötlet fűtheti egy ilyen hipotézissel előállókát... Akkor még viszonylag keveset ismertem a Petőfi-legendakör részleteiből, és több mint egy évnek kellett eltelnie, hogy – a közben lezajlott rendszerváltások eredményeként, mindenfelé és minden irányból megnyíló információs csatornák révén – megérthessem, miről is volt szó tulajdonképpen Barguzinban.

Nevezetesen azt, hogy Petőfinek fogolyként Szibériába való – esetleges – elhurcolását korántsem a '89-es expedíciót felvállalók találták ki: már a 19. század közepétől egészen gazdag „tudományos-fantasztici-

kus” irodalma volt a költő további életének, melyből nem kisebb írói nagyságok, mint Jókai Mór és Reviczky Gyula feltételezései sem hiányoztak. A kérdéssel foglalkozók időről időre összegezték a napvilágra került hipotéziseket, újabb tanúvallomásokat és híreszteléseket (az egyik első szintézis éppen a Jókaié: *A Petőfi-megjelenések rejtélyének megoldása*). Tanulságos ilyen szempontból a Kolozsváron kiadott *Petőfi-múzeum* című folyóirat *Petőfi eltűnésének irodalma* című hosszas közleménye (a lapot főszerkesztő Ferenczi Zoltán irodalomtörténész 1910-ben könyvben is kiadja), utóbb pedig a Petőfi feltételezett holttestét azonosító antropológus, dr. Kiszely István állított össze vaskos kompendiumot (*Mégis Petőfi?*), azzal a szándékkal, hogy tudása szerint rendet rakjon a szibériai Petőfi-legenda körül.

A huszadik század végére ugyanis annyira felgyűltek a különböző teóriákat ért vádaskodások, a jobb ügyszó méltó szenvedéllyel vitázó felek annyira összekuszálták a tényeket, feltételezéseket, a leleteket és a hamisításokat, hogy ember legyen a talpán, aki e kusza szövevényben föltalálja magát. (Sajnos, a Kiszely elvégezte adatolás megáll az 1992-es évnél, az események azonban tovább ágaznak-bogaznak.)

Örvendetes módon 2014 elején kézbe vehettem Borzák Tibor: *P. S. – Titkok a barguzini csontváz körül* (2014, BT-Press Könyv- és Lapkiadó BT) című izgalmas, riportos szintézisét, amelyet egyes recenzensei méltán tartanak valóságos „újságírói-tudományos kriminek”. A könyv hitelét nagyban emeli, hogy szerzője egyike azoknak a kíváncsi, nyitott embereknek, akik 1989-ben a barguzini kutatóútra vállalkoztak. Az akkor fiatal kecskeméti újságírót saját lapja, a *Petőfi Népe* delegálta (pénzügyileg is!) az expedícióba, hogy első kézből tudósítson számukra az eseményekről. A feladatnak becsületesen eleget is tett, majd helyszíni tudósításait, leveleit és felvételeit összegyűjtve, *A Petőfi-expedíció* címmel 12 oldalas önálló mellékletben jelentette meg. 1991 januárjában készségesen válaszolt érdeklődő levelemre, később személyesen is fölkerestem. Úgy láttam, nem a vakon hívók közé tartozik, hanem reális kérdésekre keresi az ésszerű, bizonyítható választ.

Nem rajta múltott, hogy a szibériai csontváz azonosításának bonyodalmas ügye később, sajnálatosan (és mélységesen tudománytalan körülmények között!), megfeneklett az időben – a Magyar Tudományos Akadémia és a budapesti városvezetés azóta sem járult hozzá a Petőfi-hozzátartozók kihantolásához, kontrollminta vétele

céljából, így a mindent eldöntő, pró vagy kontra DNS-vizsgálat ma is a levegőben lóg.

Borzák Tibor azóta sem ült ölbe tett kézzel: 2008-ban nekiállt felkutatni a Petrovicsok és a Hruzok családfáját, felmenőket és oldalági leszármazottakat keresett egyaránt, majd júliusban, a sajtóanyagok mozgósító hatására Kecskeméten, a helyi múzeum szervezésében találkoztak Petőfi Sándor fellelhető oldalági rokonai, szülei családjainak a leszármazottjai. Listájára több mint 50 személy került fel, olyan nevek, mint például Andrásfalvy Bertalan akadémikus, néprajzkutató, az Antall-kormány kulturális minisztere, vagy Hankiss Elemér neves szociológus.

Közben folyamatosan dolgozott könyve kéziratán is. Nem csupán saját maga, de az olvasók felé is kötelességet teljesített ezzel, elvégre hiteles tanúja volt – a kevesek közül, akik még élnek – az azóta elhíresült barguzini történetnek, amelyről valamikor azt remélték, hogy radikálisan átírja majd a magyar irodalomtörténetet; később viszont már csak azért folyt a küzdelem, hogy ne tekintélyelvek súlya, hanem tudományos próbák mondhassák ki az igazságot.

A BORZÁK-KÖNYV „TITKAI”

Aki meg kíván ismerkedni a bonyolult Petőfi-legendáriummal és annak irodalmával, az ebből a vaskos, rendhagyó könyvből most megteheti. A szerző, amikor tárgyában tájékozódni kezdett, bevallotta maga sem volt Petőfi-szakértő, de az évek során beleásta magát a kérdés sokoldalú vizsgálatába. Nem tagad meg semmit abból, amivel 1989 táján útnak indult Barguzin felé: se szándékot, se hitet, se meggyőződést. Ma is érvényesnek tartja és átveszi könyvébe ama riportját, melyben elsőként számolt be a magyar sajtóban azokról a napokról, amikor a barguzini kis temetőben – az addig rendelkezésre álló emlékek és információk alapján – kiásták és Petőfiként azonosították a nevezetessé vált 7-es számú sír lakóját. Neves magyar és amerikai szakemberek mondták ki rá, hogy a maradványok antropológiai jegyei alapján nagy valószínűséggel Petőfi Sándor csontvázából származnak. A riportból közelebbről is megismerjük azt a közeget, amelyben feltehetően (ha hinni lehet a hihetetlenben) az elhurcolt/száműzött költő élni s végül tüdővészben meghalni kényszerült. Fogalmat alkothatunk az expedíció munkájáról, a csapatbeli emberek

hozzájárulásáról, az otthoniak reagálásáról a szenzációs felfedezés hírére...

Mindaz, ami pár napon át a felfedezők számára olyan szépen indult és oly természetesen kibontakozott, az expedíció hazatérése után, s még inkább a következő években-évtizedekben megromlott, eredeti szándékaiból kifordult, átpolitizálódott, a szekértábor-harcok eszközévé vált. (És sajnos, válik ma is!)

A tudományos akadémia (MTA), bár közvetlenül nem vett részt az akcióban, szinte látatlanban is azonnal rásütötte a leletre, hogy érdektelen női maradványokról van szó, fölösleges foglalkozni az ügygel. A bizonyítás helyett mindenféle kegyeleti és egyéb kifogásokra hivatkozva, gyakorlatilag meggátolta a tudományos azonosítás próbájának bármilyen lehetőségét. Tetemes részt tesz ki a könyvben az a – szememben macska-egér harcnak tűnő – „húzd meg, ereszd meg” játék, amivel az expedíciósok (Morvai Ferenc vállalkozó, dr. Kiszely István antropológus) szembeszegültek a különféle hivatalos elhallgattatási kísérletekkel.

A könyv egy külön fejezete tárgyalja annak a dokumentált lehetőségét – amit eleinte a hivatalos álláspont határozottan elutasított –, hogy az 1848–49-es szabadságharc után eljuthattak-e egyáltalán magyar hadifoglyok az orosz birodalomba, pontosabban Szibériába. A részletesen ismertetett tény- és vitaanyag tekintetében Borzák Tibor nem osztja ki az igazságot, s ugyanilyen óvatosan közelíti meg az azt követő, a barguzini csontváznak az eltűnt költővel való több mint beszédes egyezéseit, közös jegyeit, az azonosság valószínűségének esélyeit is (*Barguzini egybeesések*).

Érdekes adalékként a könyvből megtudhatjuk, hogy a kétezres évek elején, amikor a fehéregyházi csatamező körül az erdélyi autópálya, a Küküllő gátja és a közeli gázmező rendezésének ügye napirendre került, fennállt annak a veszélye, hogy a költő eltűnésének még ellenőrizhető területe végleg kutathatatlaná válik. Ekkor olyan földradaros vizsgálatot kezdeményezett a magyar honvédelmi tárca, mely beazonosíthatná a magányos sírokat, s meg is kapta rá a szükséges engedélyeket a román féltől. Sajnálatos, hogy Budapest végül visszalépett szándékától, a honvédelem más tárcára háritotta az elvégzetlen „feladatot”, amelyhez most fura módon egy egyetemista keres több száz milliót ígérő szponzort, hogy végre felásassák az inkriminált

területet. Borzák összefoglalója szerint: „A barguzini ásatások kétségtelen eredményei közé sorolható, hogy felhívta a figyelmet arra: a segesvári teória a magyar történelem tiltott zónái közé tartozik, s bizonyos tabukkal a XXI. századi hazai történetírás sem képes leszámolni... Az igazán hiteles megoldás az lett volna, ha 1989. július 17-e (a költő maradványainak megtalálása Barguzinban) után a magyar történettudomány nem halottként, hanem eltűntként kezelte volna Petőfi Sándort mindaddig, amíg a végleges azonosítás le nem zajlott, illetve valamely állítás egyértelmű bizonyítást nem nyert. Az 1849. július 31-i halálzási dátum után nem pontnak, hanem kérdőjelnek kellett volna lennie. Illyés Gyula sejtethett valamit a Petőfiről írott monográfiája idején, 1962-ben, ezért árnyaltan fogalmazott: »A fehéregyházi kaptató forrásánál meghalt valaki. De a költő holtteste sosem került elő.« Néhány éve a lexikonokban is ott van már a kérdőjel, például a mértékadó *Encyclopedia Britannica* 2004-es kiadásában, ahol a Petőfi Sándorról írott szócikk élén az elhalálozás dátumaként és helyeként ezt írják: »Petőfi valószínűleg Szibériában halt meg 1856-ban«”.

Pedig az igazi „krimi” még csak ezután kezdődik a könyvben: a szerző egyrészt bemutatja, hogyan cselezte ki a hatóság és tette lehetetlenné a barguzini elmélet fenntartóit, ugyanakkor bemutatja a létező orosz források bizonyító erejű tényeit egy Európából elhurcolt, forradalmi nézetű, költészettel foglalkozó, Petrovics névre hallgató személlyel kapcsolatban, akiről nem csupán legendákat és történeteket őriznek olyan emberek, akiknek semmilyen magyar irodalmi „beavatottságuk” nincsen, de ismeretesek és élnek ott olyan emberek is, akik e titokzatos személy leszármazottjainak tudják és tartják magukat! (Lásd a *Petőfi Sándor orosz ükunokái* című fejezetet.)

Az sem lehet véletlen, hogy a magyar hadifogoly-emlékirodalom egészen következetesen végigvonul – a nyilvánvaló túlzásokon és fabulációkon túlmenően is! – a szibériai száműzetés motívuma.

Külön fejezetek foglalkoznak a kiásott barguzini csontváz vizsgálata körüli kálváriával, az azonosító DNS-minták megszerzéséhez szükséges engedélyezési hercehurcával, többszöri eredménytelen nekifutással. Betekintést nyerhetünk a Petrovicsok és a Hruzok leszármazottjainak népes társadalmába és eltérő helyzetmegítélésébe, s a szerző nem hagyja tisztázatlanul a legmeredekebbnek tűnő, korábban már említett Petőfi-legendákat sem.

Fény derül arra, hogy a Petőfi-relikviák megőrzése körül sincs sok minden rendjén némely múzeum házatáján. Megismerkedhetünk a feltételezett, 1849 utáni Petőfinek tulajdonított irodalmi alkotásokkal, azok szöveg- és alkotáslélektani elemzésével. Gazdag kronológia, eseménynaptár és névmutató zárja a nem mindennapi vállalkozást, amely itt-ott talán a túlbeszéltség jeleit mutatja, de egészében az oknyomozó újságírás egyik példamutató, objektivitásra ösztönző darabja. Nem csak a Petőfi-kérdés tisztázása nyert nagyot általa, hanem a meglehetősen elhanyagolt műfaj becsülete is!

„DE HOL VANNAK A VERSEK?”

Az egyik legmaradandóbb, legihletettebb Petőfiről szóló munka szerzője, Illyés Gyula – aki mindig is nyitott szelleműen viszonyult a nemzeti költőnk élete és munkássága körüli vitákhoz és legendákhoz –, amikor a nyolcvanas években a szibériai száműzetés újra fellángoló elméletéről tudomást szerzett, állítólag így reagált: *rendben van, uraim, de hol vannak a versek?* A költő további életének legmeghatározóbb bizonyítékai?

Azé a költőé, aki 18 évesen így vágta fejszéjét a poézis fájába:

„Költőnek lenni isteni,
Én is költő leszek!
Varázserővel szívemet
E vágy szállotta meg.”
(Petőfi Sándor: *Dalforrás*)

Illyésnek – s mindenkinek, akit hozzá hasonlóan ez a kérdés izgat – alapvetően igaza van: amennyiben Petőfi túlélte a segesvári csatát és még néhány esztendeig távoli országban raboskodott, annak valamilyen irodalmi nyoma kellett maradjon.

Egy igen termékeny, ambíciózus költőről-íróról-műfordítóról, amilyen Petőfi – akinek rendkívül gazdag, sokoldalú életműve gyakorlatilag hét eseménydús esztendő alatt jött létre, s akinek a magyar rádióban 1999-ben színészek által folyamatosan felmondott összes versei közel 32 óra adásidőt vettek igénybe – nehezen hihető, hogy életének feltételezett utolsó éveiről nem maradnak fenn árulkodó nyomok, kéziratok, írásos üzenetek az utókornak...

Azt, hogy még 2012-ben is kerültek elő ismeretlen Petőfi-versek, ma már bizonyított tényként kezeli az irodalomtörténet. Igaz, hogy azokat magyarul írta és nem a „halála után”, hanem 1843-ban, éppen csak egy fiókban aludták álmukat. De hogy 1849 után is maradtak volna utána versek?...

Dr. Kiszely István antropológus professzor, aki a barguzini expedíció során a szibériai lelet azonosításának egyik kulcs-szaktekintélye volt, 2003. március 15-én a szegedi egyetemen Petőfiről, az őt övező legendákról tartott előadást. Hallgatói kérdésekre válaszolva elmondta: a költő 1851. március 10-én kerülhetett tizedmagával Barguzinba, egykori fogolytársai még emlékeztek rá, mindent le is írtak róla... Hogy miért nem adott életjelet magáról, az antropológus ezt azzal magyarázta: valószínűleg nem tudott, hiszen a terület, ahová került, ma is olyan elmaradott, hogy telefon sincs. A legközelebbi város pedig több mint háromszáz kilométerre fekszik. Petőfi Barguzinban is írt verseket, állította, még hozzá ötvennégyet, ezek közül dr. Kiszely István közzétett már tízet. Kiadni azonban mindaddig nem érdemes – vélte –, amíg Petőfiből gúnyt üznek...

Kiszely professzor, bár sarkosan fogalmazott, nem vádolható azzal, hogy légből kapott adatokkal operál: a kilencvenes években ugyanis összeállította a szibériai Petőfi-kutatás kronologikus dokumentum-repertóriumát, amely két kiadást is megért (*Mégis Petőfi? A szibériai Petőfi-kutatás irodalma időrendi sorrendben*. Extra, 1993; *Meghalt Szibériában. Egy szomorú magyar szellemi kórkép. A szibériai Petőfi-kutatás eseményei és irodalma időrendi sorrendben*. Magyar Ház Kiadó, 2000.) Mindkét könyvében megtalálható a *Néhány Petőfinek (Pefitájev, Alexander Petrovics, A. Petrovics stb. néven) tulajdonított vers Szibériából* című fejezet, és minden különösebb kommentár nélkül az alábbi versszövegeket tartalmazza:

RÓZSASZIRMOK

Hullanak a sápadt rózsaszirmok,
S kertünkben nem szól a csalogány,
Kedvesem, csak veled virrasztok,
Beteg vagyok s arcom halovány.

Ágyamon fekszem betegen, gyöngén
S szívemben tűz már nem lobog,
Ah! miért kedveltelek meg én?
Hisz' szívem már soká nem dobog.

Itt van! Itt jó az a napkelet,
Hol szél támad föl a bérceknek
S visz feléd majdan bús éneket,
Mert akkor már engem temetnek.

Tudom, régi barátim közül
Nem kísérhet oda senki sem
Csak te leszel ott egyedül,
Aki megsiratól, édesem.

Te csókolod majd a búcsúzózt,
S rám zárják koporsófedelem.
És te mondod majd a búcsúszót:
Isten legyen veled, kedvesem.

Fordította: Nehéz Mihály

AZ ÁLMAIM

Ifjú koromban fölöttem
Csapatban keringtek, rajzottak
Az álmok! Őket szerettem,
Am'ért engem hősnek álmodtak.

Büszkén harcra kerekedtem
Gonoszak, fondorok vesztére.
A népemet én vezettem.
Valék prófétája s vezére.

Kitűztem a piros zászlót
S kivont éles kardom készített,

Fölgyújtsam az ó világot,
Megszabadítsam a népeket.

Hadra paizsot s vértet vettem.
Lovamra merészen ültem fel.
Gyí! vágtsass, száguldj érettem!
A szabadságért hadd essem el!

Gyöngén ülém meg ménemet.
Csatában lovamról leestem.
Fölöttem paizsom szétrepedt
Fölkelnék, de ólom a testem.

A távol' síkra meredtem.
Amott a hősök még küzdöttek,
S köztük már nem lehettem.
Ah! álmaim nem teljesültek...

Fordította: Nehéz Mihály

SZOMORÚ VOLT AZ ÉLETEM

Szomorú volt az életem
Beléje nem is szüremlett fény.
Elhangzott hattyú énekem,
S a síromhoz is közelgek én.

Előjönnek a megélt évek,
S felsejlik már számos árnyalak.
Elbúsít, a képekre nézek,
A rámák üresen állanak!

Bennük tettem nincsen énekem
Csak álmok, vágyak s töprengések.
Keserűen tölt el szégyenem,
Meddők voltak a szenvedések.

Miért vert bennem úgy a szívem?
Szeretteimért m'ért lobogott?
Miért a sok ébren éjjelem?
Tán tettekre valék hivatott?

M'ért roskadok a kereszt alatt?
Miért kaptam dőrén azt föl én?
S mit leltem én? Csak a síromat
Zord puszta örök hó mezején.

Fordította: Nehéz Mihály

A SZÖKEVÉNY

Feledvén hazája baját
Kimenekült a nagy világba.
Örömek s vágyak útján járt,
A szerencsáját is próbálta.

Idővel megtért honába
Idegenből már megrontottan.
S unott lett népe világa
Egyszerű léte zsibajában.

Keservben meddő bújával
Megsorvadt, kis idő múltán,
Meg is halt szörnyű átkokkal
Megsápadt vértelen ajakán.

Amit vetett azt aratta.
A dulásban leégett a hon
S hamvait a szél elszórta
A messzi idegen tájakon.

Pefitájev

Bajkál című folyóirat, 44. szám, 3. o.

Fordította: Nehéz Mihály

Ki volt az a Besze és Buda?
 Ősidők vitézei voltak.
 Kik Udét és Besztét belakva
 Számos törzset meghódítottak.

Indultak a mongol domboktól,
 Jöttek nagy karéjban tükörnek.
 Jöttek a Szelenga partjától,
 Jöttek bátor lovasezredek.

A kék Dunánál megpihenvén,
 Állították föl a sátrakat.
 A költő a múltat megismervén,
 Megtette vissza az útjukat.

Fordította: Nehéz Mihály

A népdalként fennmaradt verset Jurij Vinokur (74 éves) barguzini születésű mérnök szavai nyomán 1990 januárjában jegyezte le a fordító

LÁTTAM BOLDOG EMBEREKET

Láttam boldog embereket
 E szomorú Földön jártomba'.
 Láttam erényes életet,
 Mely mint kristályforrás oly tiszta.
 De az csak álom volt...

Láttam a Gonosz bukását.
 Láttam a Pusztítás szellemét.
 Láttam a Jó ragyogását
 S az Igazság új születését,
 De ez csak álom volt...

Láttam az emberi dühöt,
 Amelyet elfojtott az Erély.

Láttam az Embert, küszködött
S mint vezérlé őt a Szenvedély.
De nem álom volt,
Ah, nem álom volt.

Pefitájev
Fordította: Nehéz Mihály

Burjátiban ez a vers megjelent orosz nyelven a Bajkál című lap 43. számában

ERŐS AZ ÉN LELKEM...

Erős az én lelkem bú nem ölheti.
Tombolhat dúlhat a vihar
Fölöttem, lelkem csak neveti
S nem rebbenti a zivatar.

A balsors bár letörte mindkét szárnyamat,
A csonkjait föl büszkén emelem.
S hetykén kihívom párbajra én a Fátumot.
A sors nem tört meg, erős a lelkem.

A messzi magasságok megnyíltak előttem.
Ki törekszik, nem törik meg a sors alatt.
S ha nagyok is kínjaim és béklyóban kezem,
De győzelmem ígéri a pirkadat.

Lelkem! Ne hallgass el, ujjongj és ne reszkess!
A kínoktól ne félj, mert hisz mik azok?
Legyen neked mindörökké idegen a test.
Szeress, higgy, remélj, mert vagyok!

A. Petrovics

A népdalként fennmaradt költeményt oroszul jelentette meg Szibériában a Vosztocsnoje obozrenije című folyóirat az 1893. évi 39. számban, a 11. oldalon.

Fordította: Nehéz Mihály

HATTYÚDAL

Bánatos az érző szívem.
Ha úgy érzed, most is megérthetel még,
Jöjj s füstölögjünk együtt szívem
Lázadó külön sorsomon véges-vég.

Bútól nem alszom át éjszakát,
Borongó gondok úzik el az álmot
S pergő könnyek a szempillát
Mossák, miként hullámverés a partot.

Oly sivár az éltém nélküled.
Nem fűti szívemet kedves vonzalom.
Teljesült, amit mondtál: veled
Mostanra elzengett a hattyúdalom.

Ifjú napjaink elröppennek.
Elszáll vigalom, gyönyör elül.
Elcsendesülnek az érzelmek,
A szívünk kiszikkad és kihül...

A. Petrovics

Fordította: Nehéz Mihály

A versek alatt szereplő megjegyzések arra utalnak, hogy az illető szövegeket kivétel nélkül orosz nyelvből magyarította Nehéz Mihály, a barguzini expedíció egykori tolmácsa.

Felbukkanásukra, felfedezésük bonyodalmas történetére először Borzák Tibor újságíró hívta fel a figyelmemet. Szerinte Bajkálon túli legendák gyűjtése közben, egy Eliazsov nevű orosz néprajzos, még a múlt század 30-as éveiben bukkant bizonyos dalokra, versekre, amik a rejtélyes Petőfi-Petroviccsal kapcsolatban fönmaradtak. A fordító úgy tudta, azóta újabb darabok is előkerültek. Az ő elképzelése szerint a meghökkentő szibériai versköltésre úgy kerülhetett sor, hogy az az illető, akiről azt állították, hogy nem más, mint Petőfi, németül fogalmazhatta vagy mondhatta a szöveget, amit aztán oroszul lejegyez-

tek. Az orosz szöveg szájhagyomány útján fennmaradt, s bekerült a szibériai folklórba, majd azon keresztül Eliaszov gyűjtéseibe. Az egyik ilyen versében (*Rózsaszirmok*) található *rózsák* és *fülemülék* kifejezések használata azt jelzik, hogy e motívumokat nem helyi születésű ember használhatta. Szibériában ugyanis nemigen található rózsza vagy fülemüle... Ezek európai eredetre vallanak.

A szakmai bizonyításnak azonban ez inkább csak formális eszköze. Ennél jóval komolyabbnak tűnik az az összehasonlító vizsgálat, aminek során Petőfi egy-egy versével kapcsolatban igen feltűnő, mind szellemi, mind verstani rokonnásokat véltek kimutatni. Az *álmaim* című verset, amelyet 1987 elején közölt oroszul a *Bajkál* című burjátiai folyóirat (A. V. Gurevics 1928-as gyűjtése nyomán), a *Véres napokról álmodom* című Petőfi-verssel párosítják.

VÉRES NAPOKRÓL ÁLMODOM

Véres napokról álmodom,
Mik a világot romba döntik,
S az ó világnak romjain
Az új világot megteremtik.

Csak szólna már, csak szólna már
A harcok harsány trombitája!
A csatajelt, a csatajelt
Zajongó lelkem alig várja!

Örömmel vágom én magam
Föl paripámra a nyeregbe!
A bajnokok sorába én
Szilaj jókedvvel nyargalok be!

Ha megvagdalják mellemet,
Fog lenni, aki bekötözze,
Fog lenni, aki sebemet
Csókbalszammal forrasztja össze.

Ha rabbá tesznek, lesz aki
 Homályos börtönömbé jó el,
 S föl fogja azt deríteni
 Fényes hajnalcsillag-szemével.

Ha meghalok, ha meghalok
 A vérpadon vagy csatatéren,
 Lesz, aki majd holttestemről
 Könnyűivel lemossa vérem!

Berkesz, 1846. november 6.

Hasonló a helyzet a *Szomorú volt az életem* című szöveggel, amely *Az utolsó ember* című Petőfi verssel „rímél”... Az erről szóló összehasonlító elemzést Kéri Edit (Barguzinban járt amatőr Petőfi-kutató, színésznő) hipotéziseiből kiindulva, Szuromi Lajos, a debreceni Kosuth Lajos Tudományegyetem régi magyar irodalom tanszékének néhai docense, orosz tanító feleségével, Együd Évával végezték el. Következtetésük: aligha írhatta más a két orosz nyelvű verset, mint maga Petőfi!

Szuromi elemzését 1990-ben közölte a *Békési Szemle* február-áprilisi összevont száma (*Két orosz nyelvű vers Petőfitől*). A terjedelmes, szakszerű boncolgatásokat és verstani megállapításokat itt mellőzve, Szuromi véleménye:

„Az ismeretlen szerzőnek ismernie kellett a Véres napokról álmodom című Petőfi-verset. A sorok száma, a strofák mérete, száma, a jambusi metrum, az ebben meghúzódó, szólam vezette tagolás, a Petőfi költészetében spontán működő bimetrizálás, a 8/9-es periódus – így együtt hibátlan orosz nyelvi visszaadásban a tudományos mélységű elemzést is képes lenyűgözni. Petőfitől mindez természetes volna, egy imitátortól csak szolgai másolás esetén képzelhető el. De az bizonyos, hogy a reálishan föltételezhető ál-Petőfi sem volt közönséges utánczó, bravúros változatokkal kezeli például a motívumkincset... Ál-Petőfinek hogyan jutott volna eszébe 8/9-es jambusi periódusokban írni verset Petőfiről, amikor a költőnek összesen egy ilyen verse van, a Véres napokról álmodom...? Annak esélye, hogy szándékosan ilyen verselési kuriozitást keresett megszállott célja érdekében, egyénitőt, költőtársakat lépre csalni képeset, átlag műveltségű olvasók számára teljesen közömböset – számunkra semmi. Ha ennek elfogadásától függne

a szerzőség megítélésének kérdése, habozás nélkül Petőfit ismernénk el szerzőnek. [...] A két orosz nyelvű vers pusztán verselési technikája által is közvetlenül Petőfi saját alkotásainak minősíthető. A természetes logika elemi konzekvenciája ez. A verseken belül minden megfigyelés e föltevést támogatja, ebből pedig következik a tapasztalati tény: semmi sem vonja kétségbe...”

(Bevallom, az általunk töredékes részleteiben idézett, alapos tanulmány számos helyen meghaladta szakmai ítélőképességemet. Eredetileg, párhuzamosan, magam is megpróbáltam egyfajta verstan vizsgáldást végezni, de mihelyst a konkrét feladattal szembesültem, összezavarodott bennem minden. Rá kellett jönnöm: hiába írtam több száz verset életemben, a költészet világáról inkább csak sejtéseim, megérzéseim vannak, a tudatosság, a szabályok szerinti költés nem kimondott erősségem. Miért kényszerítsem rá személyes impresszióimat az olvasóra, amikről könnyen kiderülhet, hogy csak a pillanat művei? No persze, vak tyúk is találhat szemet, s az is igaz, hogy Petőfi nekem legalább akkora szenvedélyem, mint megannyi nemzettársam számára. Mégis: inkább meghajlok a mások rajongása előtt, anélkül, hogy féltékeny legyek a megosztott igazság miatt, tudván, hogy ebben is, mint annyi más, közös dolgunkban, szükség van a kimondatlan munkamegosztásra, a bizalomra és a hitre, amit Petőfi éppen azért tud olyan kiváló szintézisben képviselni, mert nyomtalanul tűnt el, olyannyira, hogy most minduntalan beléje botlunk.)

Egy biztos: ha el is fogadnánk, hogy a Petőfinek tulajdonított orosz nyelvű versezetek valóban az ő tollából származnak, a legfontosabbal még mindig adósak vagyunk: annak a hiteles, cáfolhatatlan folyamatábrának a felrajzolásával, mely a saját életközegéből erőszakkal kiszakított, s egy másik, számára teljességgel idegen világba és tilalmas rendbe kényszerített, lázadó költő hirtelen elhallgat, és a felismerhetetlenségig összekuszálja a hozzá elvezető (esetleges) nyomokat.

A távoli Egyesült Államokban élő Makkai Ádám költőt az ezredfordulón ugyancsak megihlette a sokféle Petőfi-legenda, s egész kötetre rúgó, amolyan szentségtörő pamfletet írt (*Úristen! Engedj meghalni! Petőfi Sándor pokoljárása és megidvezülése*. Székesfehérvár–Budapest, 2003, Argus-CET Belvárosi Kiadó). A kötet szerkezete, műfaji változatosága és minden gátlástól mentes fantáziálása egy olyan torz és képtelen történetstortát vázol föl Petőfi sokat vitatott életmenete kapcsán,

hogyan csak keserűen nevetni, illetve bosszankodni lehet. Ehhez a szerzőnek jócskán el kellett távolodnia mindenfajta nemzeti elfogultságtól és előítéllettől, s gondolom, segítette őt az is, hogy 1957 óta távol él, a szellemi kísérletek szabad közegében, ahonnan könnyűszerrel és következmények nélkül föl lehet eresztetni a legképtelenebb léggömböt is, az elérhetetlen, kontinensnyi messzeségben ugyanis nehezen éri utol a közvetlen számonkérés.

Makkai két irodalmi forgatókönyv közé sűríti Petőfije kalandos életútját, amely itt, e könyvben legalább annyi csodával terhes, mint a költő örök klasszikus elbeszélő költeménye, a *János Vitéz*. Lényegük, hogy olyan meghatározó világszellemek, mint Kőrösi Csoma Sándor és a Dalai Láma, a megnevezetlen világistenség (Fényalak) elé járul, Segesváron éppen frissiben lekaszabolt Petőfit arra kényszerítik, hogy költészetében megfogalmazott eszményei valóra váltása, annak garanciája végett térjen még vissza a való és a virtuális világ közti zónába, éljen is, meg nem is, szelleme és költészete hasson is, meg nem is.

Makkai egyúttal közzéteszi Petőfi „halála után írt” költeményeit, köztük *A fehéregyázi füzet* verseit, majd *A kaukázusi füzetet*. Külön csokorba kötve, egy fiktív napló mellett, szibériai Petőfi-költemények is feltűnnek a könyvben, amelyek variációk néhány régi témára, s a szatirikus mű legsikerültebb részeit jelentik.

Bárhon üssük föl a könyvet, a szöveg bármely sorából könnyen kitetszik, hogy képtelenségek halmazával van dolgunk, amúgy semmi sem igaz, amit az író föltalal, aki egyáltalán nem is törekszik arra, hogy elhitesse velünk fikcióját. A nevetségességig abszurd fordulatai arra jók, hogy minden pillanatban emlékeztessen velük: az egész premissza csak képzeltetés.

Az apokrif versek esetében a legkisebb látszatmegfelelésre sem törekszik; a szándék ugyanis nem az, hogy hihetővé tegye azt, ami önmagában is fantasztikus fordulat, hanem hogy jobban kiemelje az eredendő abszurditást.

Utólag felfejtve a történetek időrendi sorrendjét, joggal feltételezhetjük, hogy Makkai Ádámot már a barguzini expedíció után közvetlenül meghihlette a téma, ugyanis egy apokrif Petőfi-verse már 1990-ben napvilágot látott egy amerikai magyar irodalmi folyóiratban *NN: Szibériai költemények* címmel.

A *haldokló hattyú* című ciklus alatt közölt magyarázat szerint a szöveg állítólag Kínán keresztül érkezett, és Ibrahim Vasziljevics Karakamenyszkij küldte a Burját-Mongol ASZSZK-ból. Ez előbb az ujugurokhoz került, majd onnan Budapestre. E verseken állítólag a „hiteles” Petőfi Sándor aláírások voltak, a többi „diktálással” cirill betűkkel íródott. A hagyomány szerint a versek leírója Jozsif Ivanovics Dolgorecsnij volt. Ugyanezen versek „eredetijét” ama bizonyos Karakamenyszkij lóháton vitte Barguzinból Törökország felé, de őt elfogták s a verseket megsemmisítették.

Így hangzott az „eredeti” vers passzusa...

És valahogy, akkor, mégsem tűnt föl igazán, hogy tréfa ez a javából. (És ezen később a szerző Makkai csodálkozott a legjobban...)

Azokban a hónapokban indult be a bukaresti *Romániai Magyar Szó* hétvégi kulturális melléklete, a *Szabad szombat*, amelynek utolsó oldalán *Higgyük? Ne higgyük?* címmel rovatot indítottunk, amelyben különféle valószínű vagy valószínűtlen hipotézisekről közöltünk anyagokat, mint amilyenek a repülő csészealjok vagy földönkívüliek látogatásai. A *haldokló hattyúnak* eszményi helye volt az illető rovat; átvettük, anélkül, hogy tudtunk volna a készülő Makkai-mű már alakuló tervéről.

Íme, a Makkai-féle hat részből álló, jó szándékú „hamisítás” nyitó darabja, aminek eredetére és helyére a könyv megjelenésével cáfolhatatlanul fény derült:

*Haldokló hattyúm, szép emlékezet,
mért emlékezzem, itt és most, terád?
„Mert cukortalan, híg orosz teád
azt gőzöli, hogy im, elérkezett
a szembenézés ideje, tehát
mindaz, mi volt, most majd eléd mered,
s nem kérdi senki, hogy elismered
vagy sem, e múltnak száz árnyoldalát
A tea-gőz nem oszt és nem szoroz,
Felebarátom, a lándzsás, orosz
paranccsal élve döfte át vállam.
Vodkát vedelne mind, a burját-mongol,
S humiszbán (!) ázik. Vodkára csak gondol,
Múltamat itt, közöttük hogy találjam?*

Születtek aztán olyan Petőfi-apokrifok is, melyekről messziről lerí a szatirikus-parodisztikus szándék. Ezek egyik kabarézú példánya Timár György kézjegyét viseli („*Még nyílnak a sírok a morvai síkon, / Még vár soraimra a büszke Kazány. / De én, íme, daccal az égre sikítom, Hogy Barguzin, itt van a drága hazám!*”), s felismerhetően a *Szeptember végén motívumaira* épül.

SZUBJEKTÍV SZÉLJEGYZETEK HELYETT

Mivel 1990 óta magam is fokozott személyes érdeklődéssel követtem mind a barguzini expedíció, mind a Petőfi élete és halála körülményei körüli szellemi csatározásokat, bőséges tény- és könyvészeti anyagot gyűjtve össze e kérdéskörben, 2008–2009-ben megpróbálkoztam papírra vetni, Barguzin köré csoportosítva a költő legendáriumának kusza szövevényét. Úgy véltem, hogy egy olyan ellentmondásos, minden lehetséges kalandot és extrém megnyilvánulást bevállaló sors, amilyen a Petőfié volt, minden további nélkül megbírja azt a sok fantázia szülte fordulatot is, amit manapság előszeretettel neveznek egyesek szentségtörésnek, illúziórombolásnak, deheroizálásnak, szellemi aknamunkának... Sosem értettem egyet azokkal, akik politikai nézeteikhez igazították a valóság értelmezését, s valahányszor rájöttem a turpisságra, megkeseredett a szájam íze és bekövetkezett a kiábrándulás. Az időutazásomat Petőfi életközegében magam terveztem-szerveztem, saját kedvemre, szponzorok, befolyásoló társak nélkül. És jól éreztem magam benne.

Mint amikor valaki sárkányrepülésbe kezd, és a felhajtó, jó légáramlatokat lovagolja meg, úgy ültem rá én is a Petőfi rejtélyes eltűnte okán kirobbant legutóbbi felbolydulás hullámára, s igyekeztem érzelmileg lehetőleg elkötelezetlenül, minden részletre alaposan odafigyelve, a legkülönbözőbb véleményeket tanulmányozva és mérlegelve, mindvégig fölötte maradni az alatt zajló csetepaténak.

A kilencvenes évek elején a Romániai Magyar Szó olvasóit objektíven próbáltam tájékoztatni a barguzini száműzetés hipotéziséről, de az erről szóló közlések heves azonnali reakciókat, támadásokat váltottak ki. Oltottam volna ugyan a tüzet, de inkább csak magamat nyugtattam e sorokkal: „*Ha sok emberben támaszt is némi aggályt a kérdés felvetése, a tények, az érvek és ellenérvek ismerete immár az általános műveltség része. Sajnos a romániai magyar olvasó csak késve, már-már az utolsó*

között ismerkedhetett meg a Petőfi-kutatások eme új fejezetével, de joga van hozzá, hogy tájékozódjék benne, ellentétben egy korábbi politikával, amikor mások szabták meg, miről lehet és miről nem szabad írni az olvasóközönségnek.”

A lecke arra figyelmeztetett, hogy nem árt óvatosabbnak és talán az eddiginél is pártatlanabbnak lenni nemzeti kegyeleti kérdésekben. Mert ha csak egyszer is beleavatkozom a küzdelembe, az egyik vagy a másik oldal javára, engem is beszippant a felkavart szenvedélyek örvénye. Így aztán már csak sok-sok évvel később, immár minden szerkesztőségi felelősségtől mentesen, kíváncsi különutasként éltem meg a személyes mérlegelést: valósak-e, hitelt érdemelnék-e a szibériai Petőfi nyomok, vagy hagymázás, elburjánzó legendaépítés áldozatai vagyunk mindahányan, akik – kellő bizonyítékok mellett vagy híján – hitelt adnánk egy ilyen lehetőségnek. Arra kerestem a választ, hogy mely személyiségi jegyek és környezeti kényszerek vezethetnek bárkit oda, hogy egy költő, aki igéivel a leghaladóbb emberi kiállást hirdeti, végül is meghasonlottá váljék és hangoztatott meggyőződése ellen cselekedjék; mi több, tűrje és elviselje a rá kiszabott kompromisszumot.

Kíváncsiságomban odáig mentem, hogy levelet írtam az obnyinszki gazdasági elemző intézet igazgatójának, Pjotr Orehovszkij professzornak, aki, mint megtudtam, 2005-ben járt Barguzin térségében és fotóriportot készített a vidékről. A fotók felhasználására kértem tőle engedélyt, s meglepően gyorsan – pár óra leforgása alatt – el is küldte válaszát:

„Sándor versei (nálunk így ismerik Petőfi Sándort) számomra, valamint számos orosz ember számára ismeretesek, sokat lefordítottak belőlük, még a szovjet rendszer idejében... A költő Szibériában halt meg. Nem tudhatom, kinek és miért volt érdeke őt Erdélyben eltemetni. Ez a kérdés különben az osztrák–magyar történészek dolga. Hogy miképpen jutott a bajkái térségbe – Kelet-Szibériába –, az egy külön kérdés. Ez a térség abban az időben számos orosz szabadgondolkodású embernek volt száműzetési helye, börtöne. Érthetetlen, miért adták át őt az orosz impériumnak, s az is, mivel sértette meg a költő a cári törvényeket...”

E rövid idézet is jelzi, hogy Oroszországban a Petőfi-legendát a lehető legnagyobb nyitottsággal kezelik.

Amilyen örömet okozott írás közbeni hosszas szellemi vívódásom, annyira lehűtött később, évek teltével, kritikussá érett énem; a szöveg

néhányszori újraolvasása után rájöttem, hogy szellemi „magánvállalkozásom” önmagában nem alkalmas világot gyújtani a sötétségben. Borzák Tibor kiérlelt, tényleges tanúságára volt szükség ahhoz, hogy számomra a kérdés visszanyerje méltó helyét a Petőfi Sándor élete és halála legendáriumában.

Mert ahhoz, hogy bármiféle elmélet tudományos igazsággá váljék, mind a segesvári halál tényét, mind a szibériai hipotézist megdönthetetlen bizonyítékok kell hogy alátámasszák. Ezek hiányában minden csak sejtés, feltételezés, kérdőjel, spekulációra alkalmas homály...

PETŐFI-ROKONOKKAL TELI UTÓKOR?

Borzák Tibor vérbeli újságíróként nem elégedett meg 2014-es könyvének összegző következtetéseivel, és egy olyan nyomon haladt tovább, ami a Petőfi-témakört egy szabadon kutatható, konstruktív irányba tereli.

Ez pedig a szépen gyarapodó Petőfi-rokonság kérdése.

„Hogyan lehetséges ez?” – teszi fel magának a kérdést. – „Hiszen a költő fia, Zoltán korai halálával az egyenesági leszármazás megszakadt.” Ám a feleletet is ő adja meg, 2016-ban megjelent *Rokonom, Petőfi* című oknyomozó riportkönyvében (BT-Press Könyv- és Lapkiadó):

„Petőfi szülei testvéreinek oldalági vonalán számos Hruz és Petrovics él a mai napig. Magam sem gondoltam volna, amikor felkutatásukba kezdtem, hogy ilyen sokan vannak. Ebben a könyvben a legérdekesebb családtörténetek olvashatók, azok a Petőfi-rokonok mesélnek, akik vállalják a nyilvánosságot...”

Roppant izgalmas és tanulságos sorsvonalak tűnnek fel és bomlanak ki az elegáns, jól dokumentált könyv oldalain, családkereső ambíciókkal összeállított, grafikusan is ábrázolt, bonyolult családfák illusztrálják a szerző kutatásainak értelmét, tévhitek bomlanak le, új adatok nyernek megerősítést – mindez Borzák megfogalmazásában „izgalmas időutazás”.

A rokonkeresés elkezdése volt az a kis hólabda, ami a lejtőn megindulva nagy görgeteggé duzzadt az évek során: és amíg tudós szakemberek viaskodnak egymással Petőfi feltételezett csontváza ürügyén, Borzák Tibor szívósan keresi a rokonokat: „Amikor ennek a könyvnek az ötlete megszületett, tudatosabbá vált a kutatás: egyre több leszármazott bukkant fel... Családfákat mutattak, megsárgult fényképeket

vettek elő, sőt beszédes dokumentumok, tárgyak is előkerültek. A hiányzó adatokat levéltárakból gyűjtöttem-gyűjtöttük össze... Sokan büszkék a Petőfivel való atyafiságra, de sosem kérkednének vele. Az oldalági rokonok sok százan vannak, itt élnek köztünk, őrzik a múltjukat, érdemes rájuk figyelni.”

A sok száz rokon beazonosítása, a feltételezett vérvonalak ellenőrzése, a zsákutcák és a hamisnak bizonyuló adatok kiszűrése, a különböző családi legendák beigazolása vagy eloszlatása, az újabb alanyok és leszármazottaik felkutatása, mind-mind egyként izgalmas, de időigényes és célravezető feladat; melleleg sokkal több elégtétellel jár, mint egy titokzatos sír körüli mendemondáknak utánajárni, földrajzi távolságok ezernyi kilométereit legyúrni, csontok korának régiségét és hitelességét felbecsülni, kihantolási engedélyekért könyörögni. A Borzák által felvállalt Petőfi-rokonkeresés akár több eséllyel bizonyíthatja azt, hogy a költő lám, nem halt meg, hiszen rokonain keresztül itt él közöttünk – költői-forradalmi szelleméről nem is beszélve.

A könyvből kiderül, hogy a kiterjedt Petrovics- és a Hrúz-rokonság gyakorlatilag átfogja nem csak azt a területet, amelyen költőnk életének különböző szakaszait leélte, de a magyar társadalom majd minden rétegében nyomot és képviselőt hagyott.

Néhány kiemelkedő érdekességre ezen túl is érdemes föl hívni a figyelmet.

Borzák a Petrovicsok utáni kutatásai során megtudta például, hogy 2007. január elsején a Petrovics családnevet és változatait kereken 4683 személy viselte Magyarországon (több mint 10 millió személy nevének átvizsgálása utáni adat!). Ami azt jelenti, hogy a költő eredeti családneve gyakori Magyarországon, különösen annak szláv etnikumúak lakta területein.

Az is kiderült, hogy a költő családján kívül más családok is folyamodtak a hatóságokhoz a Petőfi-féle névmagyarosítás végett. Hogy milyen okból, erre nem igazán derült fény, amennyiben a rokonság ténye nem állt fenn a családok között. A homályt csak növeli a tény, hogy 1933-ig a Petőfi vezetéknev nem volt védett, addig bárki számára elérhető. Egy, a könyvben megszólaltatott főlevéltáros szerint *„a költő eltűnése után hihetetlenül megsaporodtak azok, akik Petőfinek adták ki magukat, előkerültek a soha nem látott rokonok, barátok, s egy ilyen helyzetben... nyilván előnyt élveztek azok, akiket eleve Petrovicsnak hívtak...*

Persze, nem mindenki akart Petőfi lenni... a Petrovics nevet egyesek Petőre, Radóra, Dunaira, Szinvára, Székelyre cserélték le... Előfordult, hogy három testvér három különböző vezetéknevet választott... 1933-tól pedig védetté vált a Petőfi név, senkinek sem engedték fölvenni.”

A sajtó mindig is igyekezett előállni a maga különféle „szenzációs” felfedezéseivel.

A *Népszava* például 1984. december 31-én az alábbi hírt közölte a költő születésnapjáról: *„A baranyai Bóly községben élő Petrovicséknál különös kegyelettel emlékeznek minden esztendő fordulóján: ők alkotják ugyanis a költő családfájának egyetlen még létező ágát, leszármazottai annak a Petrovics családnak, amelyből Petőfi eredt. Az idősebb Petrovics Lajos felkutatta a rokoni kapcsolatokat és összeállította a nevezetes családfát.”*

Később kiderült, hogy nem a bólyiak az egyetlen leszármazottak: a *Magyar Nemzet* 1991-ben példaként Petőfi S(ándor). János nyelvészprofesszort említi (a Pécsi Tudományegyetem díszdoktora), aki német állampolgárságú olasznak számított, és matematikusként került kapcsolatba a nyelvtudománnyal. (Szerző már nem találkozhatott vele: a professzor 2003-ban elhunyt.) A bólyi Petrovics Lajos viszont versíróként volt ismert, családi visszaemlékezéseit is papírra vetette. Leszármazottja az 1953-ban született Petrovics István szegedi oktató és történész (Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar), aki Petőfihez fűződő viszonyáról így vall: *„A Nemzeti dal, bármikor is hallom, olvasom, megdobogtatja a szívem. Gondolkodásom, mentalitásom azonban nagyon különbözik a Petőfiétől. Én a »klasszikus vitában« Széchenyi és nem Kossuth vagy Petőfi oldalán állok.”*

Borzák Tibor könyvéből megtudjuk, hogy a Hrúz-ági rokonság hihetetlenül ágas-bogasnak bizonyult, ember legyen a talpán, aki eligazodik a sokféle érintkezésen, elágazáson. Válások, új házasságok, szerelemgyerekek, gyors vadházasságok bonyolítják a szerzői nyomozást, és számos esetben tűnik fel egy-egy rendkívüli történet, nem egyszer tollforgató, versíró rokonok is előkerülnek. Továbbá sokféle foglalkozás is: lelkész, kocsmáros, asztalos, néprajzos, piaci zsibárus, festő, földmérő mérnök, mészáros, hajóskapitány, jogász, vasúti alkalmazott, s bár kezdetben inkább a Petrovicsokról járta a hír, hogy valahai nemesi származékok utódai, a nyomozás során kiderült, hogy

valójában a Hrúz-ágra mutató múzeumi utalás került elő nemesi oklevél meglétével kapcsolatosan.

A sajtó a Hrúzak életében is talál kitergetni való szenzációt: ezek közül kiemelkedik a kerepesi Petőfi csárda története.

A kocsmát, bár azt valójában Hrúz Ádám nevű fogadós – Petőfi Sándor nagybátyja – futtatta fel, a helyiek között mindenki „Lórika kocsmájaként” emlegette. (Lórika nem volt más, mint a tulajdonos Eleonóra nevű felesége, illetve annak leánya, Hrúz Eleonóra.)

Borzák könyve szerint hajdanán, a fogadó homlokzatán emléktábla hirdette, hogy Petőfi Sándor is járt ott. Lógott továbbá odabent egy nagy méretű Petőfi-kép is, a következő felirattal: *„Örökké éljen Petőfi szelleme!”* Egy asztal pedig a Petőfi Társaságnak volt örökösen fenntartva. A népi hatalom idején bekövetkezett államosításkor eltűnt az emléktábla, a berendezés, majd az épületet is részben lebontották. Feljegyezték azt is, hogy Hrúz Ádámot – a rokonság okán – mindenki csak Petőfi Ádámnak hívta: szörnyen büszke volt ugyanis a rokoni kapcsolatra, s az asztalok közt járva-elve fűnek-fának újságolta, hogy ő bizony Petőfi-rokon. *„Negyvenhét éven át mérte a bort a csárdában – írta róla Borzák Tibor –, hatvanhat esztendőskorában halt meg, halálos ágyán Dezső fia lelkére kötötte, hogy a rokonságot soha föl ne adja.”* A kocsmá legendáját tovább fényezte annak a híre, hogy nagy vadászatok idején nemegyszer pihent meg benne rövid időre Ferenc József, sőt, a szépséges Sissi királyné is megfordult itt – nem is beszélve Petőfiről, aki Pestről Gödöllőre tartva szívesen szállt meg nagybátyjának kerepesi csárdájában. A szerző le is jegyzi azt a nótát, amit a Petőfi-csárdáról hosszú időn át énekeltek:

*„Van egy kocsmá Kerepesen: Magyar Korona.
Jó magyar, ha arra jársz, gyere be oda.
A kapuja mindig tárva, a gazdája magyar árva,
Petőfinek emlékére, gyere be oda.”*

Megható történet bontakozik ki az 1948-as magyar sajtó oldalain is. *„Petőfi egyetlen vérrokona rongyot árul a pesterzsébeti piacon!”* (szalagcím a *Népszava* 1948. egyik februári számából). Az újságíró a rendőrség révén „talált rá” az „egyetlen” vérrokonra (akiről, mint kiderült, távolról sem volt az egyetlen), mert Balthazár Istvánné Hrúz Margit

történetesen zsidóbarisítási engedélyért folyamodott a rendészethez, mivel annak hiányában kitoloncolással fenyegették. A riport szerzője utalt rá, hogy az asszony, származása okán, megérdemelné a polgármesteri segítséget.

Hamarosan a *Friss Újság* is beszállt a ringbe, elújságolva, hogy „*Nem nyomorog többé Petőfi Sándor unokahúga.*” A vonatkozó riportból kiderül továbbá, hogy „*Budapest főkapitánya, dr. Münnich Ferenc rendőraltábornagy tudomást szerzett arról, hogy a Petőfi-rokon milyen nyomorúságos körülmények között él, és kezdeményezésére egy teljesen rendbe hozott, szépen bebútorozott lakást adtak át neki. A főkapitány a rendőrségi készletből tűzifát, valamint kétszáz forint készpénzt is juttatott a neves leszármazottnak.*”

Az eseményről filmhíradó s fotó is készült, ez utóbbit a *Magyar Nap* 1948. február 22-i száma címlapján hozta: a képen Münnich Ferenc és Hruz Margit megragadottan kezét fognak...

A közlemények után megindult a lavina a sajtóban: egymás után jelentkeztek újabb Petőfi-rokonok, akik jelezték: távolról sem Hruz Margit az egyetlen élő rokon... Ezzel aztán a korabeli *Világ* című lapnak is sikerült szerencsésen beszállnia a szenzációsnak indult Petőfi-sztoriba...

*

Az idő, mely mostanig így vagy úgy, mindenre talált valamilyen megoldást, ezúttal is biztosan kivájja majd a saját medrét. Emlékezzünk Petőfiről és költészetéről akárcsak eddig, de ne lepődjünk meg – hisz élete annyi mozzanatra volt képes megírni különféle érvényes változatokat –, ha esetleges távolra szakadására is látnoki versbe szublimált utalást találunk.

S akárcsak Borzák Tibor 2014-es könyvét, zárja le ezt a gondolatfüzért is Petőfi Sándor 1847-ben írt *Szent sír* című verse:

Messze, messze, messze,
 Honnan a madár jó
 Tavasz kezdetével,
 Messze, messze, messze,
 Hova a madár megy
 Hűvös, ködös ősszel.

*Messze tengerparton
Áll a szent sír, a zöld
Tenger sárga partján;
Vadbokor fölötte,
Rá sötét fátyolként
Árnyékot borítván.*

*E vadbokron kívül
Nem gyászolja senki
A dicső halottat,
Ki a zajos élet
Lejártával itt most
Század óta hallgat.*

*Végső volt honában,
Ki a szabadságért
Hősi kardot ránta,
Hogy lett volna híve
A sors, ha hazája
Sem volt hű iránta?*

*Száműzé magát, hogy
Gyáva nemzetét ne
Lássá; mert ha látná:
Megátkozná, míg a
Messzeségből néma
Fájdalommal néz rá.*

*Itten nézte a hős
A szülőföldről
Ballagó felhőket,
Melyeken az estfény,
(Vagy talán honának
Szégyenpírja?) égett.*

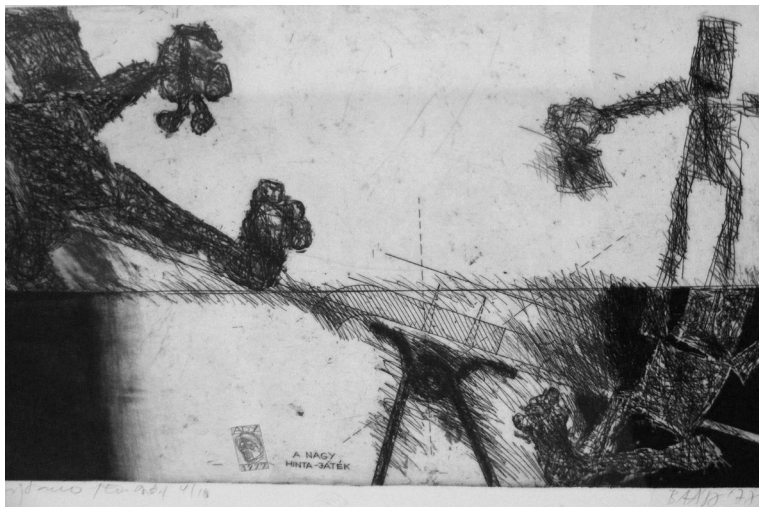
*Itten ült a parton,
S hallgatá a csendes*

*Tenger mormogását,
S gondolá, hogy hallja
Fölríadt népének
Távoli zúgását.*

*S várta, várta, várta,
Mikor jön már a hír,
Hogy szabad hazája?
S addig várt, addig várt,
Míg a halál jött e
Hír helyett hozzája.*

*S otthon már nevét is
Alig ismerik; csak
Egy emlékszik rája,
Egyedül csak egy... a
Költő, a szabadság
Ez örök-lámpája.*

Pest, 1847. január

A nagy hinta-játék. Illusztráció Ady-vershez (aquaforte, 1977)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Antal Dénes - Csikmadaras
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajkó István - Csíkszentmárton
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Bara Béla - Csíkszereda
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászónújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlók
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csikmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa Attila - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely
Cseke Péter - Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyáradköszvényes
Csiki Zoltán - Parajd
Dr. Csizsár Anna - Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda

- Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya –
 Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dóczy Annamária – Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Egyed Ufó Zoltán – Küküllőkemény-
 falva
 Eigel Tibor – Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászontíz
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István – Székelyudvarhely
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László – Marosvásár-
 hely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Attila – Székelyudvarhely
 Gáldi György – Bukarest
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső –
 Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Gergely Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvá-
 sárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkszicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda

- Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth
István – Kolozsvár
Horváth Kovács Ádám – Marosvá-
sárhely
Hubert Sándor – Bukarest
Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
Imecs Márton – Kolozsvár
Imre Jolán – Csíkszereda
István Adrian – Székelyderzs
Istvánffy Katalin – Torda
Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
hely
Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
Jancsó Miklós – Kolozsvár
János Ágnes – Csíkszereda
János Julianna – Csíkszereda
Jánosi Bertalan – Csíkszereda
Jánosi Csaba – Csíkszereda
Joikits Attila – Szilágysomlyó
József Álmos – Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde – Csíkszereda
Kacsó József – Hármashalu
Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Káli Király István – Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikörös-
patak
Kánya József – Csíkszereda
Kassay Vilmos – Csíkszereda
Katona Lajos – Kolozsvár
Kedves Béla – Gyimesközéplek
Kémenes Bernadette – Gyergyó-
szentmiklós
Kerekes Ágnes – Nagyvárad
Dr. Kerekes Jenő – Maksa
Keresztes Péter és Kedves Emőke
– Temesvár
Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
Király László és Edit – Nagyenyed
Király Zoltán – Kolozsvár
Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
Kiss Lóránd – Marosvásárhely
Kocsis László – Marosvásárhely
Kolbert Tünde – Borszék
Kolumbán-Antal József – Zetelaka
Kolumbán Gábor – Énlaka
Kolumbán László – Székelyudvarhely
Koncsag László – Szentegyháza
Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
Kosztai Gabriella – Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert – Bukarest
Kovács Barna – Marosvásárhely
Kovács Béla – Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
Kovács Katalin – Csíkszereda
Kovács Mária – Székelyudvarhely
Kovács Piroska – Máréfalva
Kovács Zsuzsanna – Bukarest
Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
Köllő Félix – Csíkszereda
Kőszegi Enikő – Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
Kristó Boróka – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
Laczkó Anita – Gyergyóremete
Laczkó György – Székelyudvarhely
Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyer-
gyóremete
László Attila – Jászvásár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
László György – Maroskeresztúr
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Loghin Gizella – Brassó
Lörentz Éva-Noémi – Brassó
Lőrincz Ágnes – Marosvásárhely
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövete
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozs-
vár

- Dr. Makai Magoss Csaba -
Felsőbánya
- Markó Béla - Marosszentkirály
- Márk Dezső - Csíkszereda
- Dr. Marton József - Gyulafehérvár
- Márton Ferenc - Temesvár
- Márton Károly - Marosvásárhely
- Mașteriu Erzsébet - Gyergyóremete
- Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
- Mátyás Endre - Szováta
- Dr. Mátyus Gyula - Székelyudvarhely
- Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
- Mester Zoltán - Szováta
- Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
- Mihály András - Csíkszereda
- Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
- Mihály János - Lövéte
- Mihály Orsolya - Kolozsvár
- Mikes Borbála - Uzon
- Miklós Imre - Csíkszereda
- Miklós Levente-József - Székely-
udvarhely
- Miklós Sándor - Csíkszentlélek
- Miklós Tamás - Marosvásárhely
- Mikó Júlia - Brassó
- Mikola Éva - Torja
- Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
- Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
- Mirk László - Csíkszereda
- Molnár Endre - Marosvásárhely
- Molnár Lea - Csíkszereda
- Murádin László - Kolozsvár
- Murányi János - Székelyudvarhely
- Müller Dezső - Vámfalu
- Nádudvary György - Brassó
- Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
- Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
- Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
- Nagy Benedek - Csíkszereda
- Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
- Nagy József - Gyergyóremete
- Nagy Melinda - Nagyvárad
- Nagy Sándor - Székelyudvarhely
- Németh Irén - Vulkán
- Németh Szilveszter - Csikkarcfalva
- Nete Mariana - Csíkszereda
- Novák Sándor - Marosvásárhely
- Oláh Sándor - Csíkszereda
- Olti Kálmán - Csíkszereda
- Orbók Ilona - Csíkszereda
- Orendi István - Székelyudvarhely
- Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
- Pál Zoltán - Csíkdánfalva
- Pálffy József - Csíkszereda
- Papp Zoltán - Zilah
- Péntek János - Kolozsvár
- Péter Éva - Csíkszereda
- Péter Gergely - Csíkszereda
- Péter Péter - Székelyudvarhely
- Pethő Ilona - Csíkszereda
- Petres Sándor - Csíkszereda
- Dr. Piros György - Csíkszereda
- Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
- Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
- Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely
- Ráduly János - Kibéd
- Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
- Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
- Rancz Árpád - Csíkszereda
- Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
- Rokaly József - Gyergyószentmiklós
- Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
- Sata Lóránd - Voluntari
- Sántha Emese - Marosvásárhely
- Sata Kinga Koretta - Magyarvista
- Sata Klára - Csíkszereda
- Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
- Sebestyén Rita - Kézdiszentlélek
- Seprődi József - Dicsőszentmárton
- Silye Béla - Székelyudvarhely
- Siklódi Olga - Székelyudvarhely
- Sipos László - Felvinc
- Sőbester Klára - Marosvásárhely
- Sófalvi László - Székelyudvarhely
- Sógor Árpád - Kolozsvár
- Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
- Sógor Géza - Kányád
- Sógor Gyula - Aranyosgyéres

- Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
 Straub Etelka - Borosjenő
 Szabados Béla - Csíkszereda
 Szabó Andor - Bukarest
 Szabó Attila - Nagygalambfalva
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró
 Szabó Judit - Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna - Csikcsicsó
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
 Szabó Nándor - Marosvásárhely
 Szabó Noémi - Csíkszereda
 Szabó Piroska - Nagyvárad
 Szabó Sándor - Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
 Szász Katalin - Bukarest
 Szász Kinga - Kézdivásárhely
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely
 Szatmári József - Marosvásárhely
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit - Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
 Szávai Márton - Énlaka
 Szekeres Adorján - Csíkszereda
 Székely Ágnes - Balánbánya
 Székely Ferenc - Vadasd
 Székely Levente - Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
 Szén Olga - Datk
 Szén Sándor - Siménfalva
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd -
 Sáromberke
 Szöcs István - Szentegyháza
 Szöcs Viktor - Kovászna
 Tamás Béla - Csíkszereda
 Tamás Géza - Székelyudvarhely
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára - Csíkszereda
 Tamás József - Csíkszereda
 Tánzos Vilmos - Kolozsvár
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István - Csíkszereda
 Tódor Béla - Kézdiálbis
 Tódor Gábor - Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
 Tóth Mária - Arad
 Tőke Mária Magdolna - Csíkszereda
 Tötös Katalin - Zilah
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy
 Török József - Lővéte
 Török István - Koronka
 Dr. Török Sándor - Kovászna
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda
 Tulit Ferenc - Csíkszereda
 Vajda József - Csíkszereda
 Vántsa László - Marosvásárhely
 Ványolós A. István - Székely-
 udvarhely
 Varga Edit - Gyergyóremete
 Vass Mária - Csíktaploca
 Vén Ferenc - Kézdiálbis
 Veres István - Szatmárnémeti
 Dr. Veress István - Szilágysomlyó
 Veress János - Kovászna
 Vetró András - Kézdivásárhely
 Vitályos Réka - Marosvásárhely
 Vitos László - Csíkszereda
 Vorzsák János - Csíkszereda
 Vorzsák Margit - Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila - Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér - Karcfalva
 Zonda Csaba - Csíkszereda
 Zöld János - Salamás
 Zsigmond Margit - Székelyudvarhely
 Zsók László - Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Általános Iskola - Esztelnek
 Általános Iskola - Felsőrákos
 Általános Iskola - Futásfalva
 Általános Iskola - Gyergyószárhegy
 Általános Iskola - Gyergyóremete
 Általános Iskola - Imecsfalva
 Általános Iskola - Kézdiálbis

- Általános Iskola - Kézdialmás
 Általános Iskola - Kézdikóvár
 Általános Iskola - Közéapajta
 Általános Iskola - Málnás
 Általános Iskola - Nagyalambfalva
 Általános Iskola - Nyárádmagyarós
 Általános Iskola - Nyujtód
 Általános Iskola - Ozsdola
 Általános Iskola - Sepsibükszád
 Általános Iskola - Szentkatolna
 Általános Iskola - Torja
 Általános Iskola - Uzon
 Általános Iskola - Vargyas
 Általános Iskola - Zabola
 Általános Iskola - Zágon
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum - Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon - Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. - Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár -
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. - Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség -
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság - Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár - Szarazajta
 Iskolai Könyvtár - Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár -
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. - Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum -
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. - Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont -
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár - Sepsí-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács - Sepsí-
 szentgyörgy
 Községi Könyvtár - Balánbánya
 Községi Könyvtár - Barátos
 Községi Könyvtár - Bardoc
 Községi Könyvtár - Bereck
 Községi Könyvtár - Bögöz
 Községi Könyvtár - Bölön
 Községi Könyvtár - Csernáton
 Községi Könyvtár - Csikdánfalva
 Községi Könyvtár - Csikkozmas
 Községi Könyvtár - Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár - Csikpálfalva
 Községi Könyvtár - Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár - Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár - Csikszentmárton
 Községi Könyvtár - Csikszentmihály
 Községi Könyvtár - Csikszentsimon
 Községi Könyvtár - Csikszépvíz
 Községi Könyvtár - Etéd
 Községi Könyvtár - Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár - Fenyéd
 Községi Könyvtár - Galócás
 Községi Könyvtár - Gelence
 Községi Könyvtár - Gidófalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár - Gyergyósomafalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóditró
 Községi Könyvtár - Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár - Gyergyóremete
 Községi Könyvtár - Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár - Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár - Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár - Hídvég
 Községi Könyvtár - Homoródmás
 Községi Könyvtár - Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár - Kányád
 Községi Könyvtár - Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár - Karcfalva
 Községi Könyvtár - Kászon

- Községi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentersébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
 szentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon –
 Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székely-
 udvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
 györgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
 gyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
 miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
 tár – Kézdivásárhely

Magyarország*MAGÁNSZEMÉLYEK*

- Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Dr. Borboly István – Budapest
 Bozó Zoltán – Szentes
 Bőjte-Petneházy Réka – Győr
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Kemece
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dobozi Eszter – Kecskemét
 Dömötör Zoltán – Csömör
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferencz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Dr. Fülek György – Budapest
 Fűrjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kányádi Sándor – Budapest
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Keresztes Éva – Brassó
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kósa Csaba – Budapest
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császár
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kófalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr

- Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Lajos - Érd
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Keszthely
 Dr. Milován Orsolya - Budapest
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Sokoray László - Pápa
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Dr. Szabó László - Pécs
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepesi Attila - Budapest
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Térey János - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tők János - Kecskemét
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbicske
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Vásárhelyi Péter - Budapest
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zsolnai József - Hernád
 Zsigmond Aranka - Budapest
- INTÉZMÉNYEK*
- Algyói Faluház és Könyvtár
 - Algyó
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok

Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)

- Budapest

Könyvtárellátó Kht. - Budapest

Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch

László - Budapest

Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest

MTA Társadalomtudományi Központ - Budapest

Mogyoróssy János Városi Könyvtár

- Gyula

Móra Ferenc Népszínház Közhasznú

Egyesület - Algyő

Országgyűlés Hivatala - Budapest

- 2 db. egyéves előfizetés

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság - Budapest

Ótágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged

Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.

- Paks

Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs

Páterház Panzió - Szentes

Révai Miklós Gimnázium - Győr

Robinson Tours Kft. - Balatonfüred

Szegedi Tudományegyetem Egyete-

mi Könyvtára - Szeged

Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-

gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda - Laguna Beach

Farkas Szabolcs - Milwaukee

Fodor Albert - New York

Kirják Attila - New York

Kiss István - Hawley

Kovács Árpád - Maryland

Anglia

Sárközi Máttyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonon - Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde - St. Péray

Nagy Pál - Montrouge

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Nesher

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza - Oshawa

Gábor Zsófia - Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaal Julianna - Aalen

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svájc

Molnár Attila - Frick

Svédország

Antal Imre - Ljungby
Csata Attila - Västra Frölunda
Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő
- Tangagärde
Szentkirályi Csaga - Vällingby
Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta
Fekete J. József - Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyarkanizsa
Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium - Szabadka
Nagybecskereki Gimnázium -
Nagybecskerek
Rancz Károly - Pancsova
Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom
Kiss Mónika - Órös
Pallér Péter - Komárom
Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma
Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. <i>Székely népballadák</i>	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej

41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegó Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

CSALÁDFA

A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

Harghita Megye Tanácsa

*„Már egy hete csak a mamára gondolok...”
(József Attila)*

*„Hej, búbánat, keserűség,
Még a testvér is ellenség,
Hát idegen hogyan volna,
Mikor testvér sincsen jóba...”
(Népdal)*

Apa, anya, testvér, szülő, nagyszülő, felmenők és oldalágiak, rokonok és családtagok, mit jelent nekem a család, mit jelent a családfa? Mit adnak, mivel látnak el, mivel tarisználnak fel, és mit hozok ebből magammal, mit viszek egy életen keresztül? Majd hogyan adom ezt tovább, illetve tovább adom-e? Mit adok tovább és mennyit? A viszonyaink egymáshoz, a vérségi kapcsolatok, szeretet, odaadás, tisztelet, függés, hiány, harag, bármi. Le lehet-e, le tudunk-e, le kell-e válni vajon? Hogyan lehetek önmagam? Miben segít a család? Miben akadályoz?

Ha felültjük a Bibliát, vagy elkezdjük olvasni a régi görögök irodalmát, rögtön azzal szembesülünk, hogy kultúránk egyik legfontosabb, folyton visszatérő témája a *család*. S így van ez ma, a XXI. század elején is. Tavalyi diákpályázatunk nyertesei például azt javasolták, hogy ideai pályázatunk témája a CSALÁD legyen. Szülő-gyermek kapcsolat, testvér-testvér (avagy a nagyszülőkkel, dédszülőkkel való) viszony, mit kezdünk ma, felgyorsult világunkban ezzel az örökséggel: csupa olyan kérdés, amely – főleg kamaszodó fiatalok esetében – valóban „megér egy misét”. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy írjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek (ha fontos egyáltalán) a család, örömforrás-e, vagy inkább megoldandó probléma, stb. Ami fontos, hogy mindenképp a Tietek legyen az élmény: versben, prózában, akár esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk töletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a *Székelyföld* folyóirat postacímére (530 170 Csíkszereda, T. Vladimirescu u. 5. sz.), avagy a szekelyfold@hargitamegye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat: CSALÁDFA. Beküldési határidő: 2018. október 31.

A pályázat díjai:

I. díj: 1000

II. díj: 750 lej

III. díj: 500 lej

Eredményhirdetés 2018 decemberében.

A díjazott művek közzéadási jogát a *Székelyföld* folyóirat fenntartja.